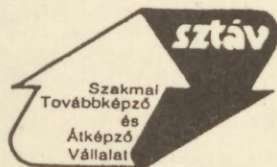

MC
109.983

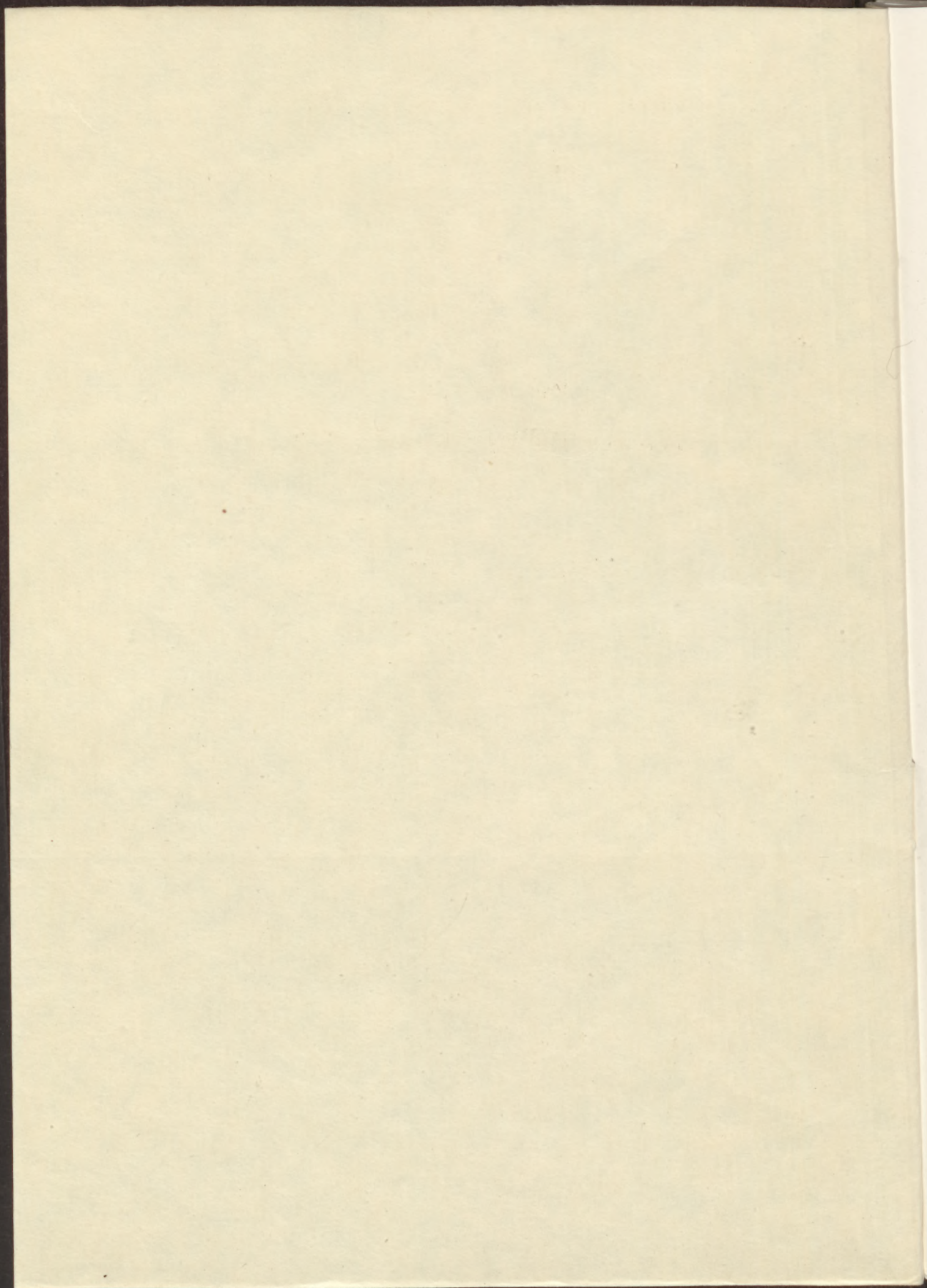
SZAKMAI TOVÁBBKÉPZŐ ÉS ÁTKÉPZŐ VÁLLALAT

**PRIVATIZÁCIÓ ÉS
MUNKAVÁLLALÓI RÉSZVÉNYEK**

SZAKMAI FÓRUM

Budapest, 1990.

SZAKMAI TOVÁBBKÉPZŐ ÉS ÁTKÉPZŐ VÁLLALAT

PRIVATIZÁCIÓ ÉS MUNKAVÁLLALÓI RÉSZVÉNYEK

SZAKMAI FÓRUM

Budapest, 1990.

Szerzők:

Dr Árva László közgazdász
Dr Kajtár Gabriella közgazdász
Dr Kotz László főmunkatárs, jogtanácsos
Lukács János közgazdász
Lajtai György közgazdász
Dr Takács György jogtanácsos

Szerkesztő:

Dr Takács György

MC 109983

1990

Kiadásért felelős:

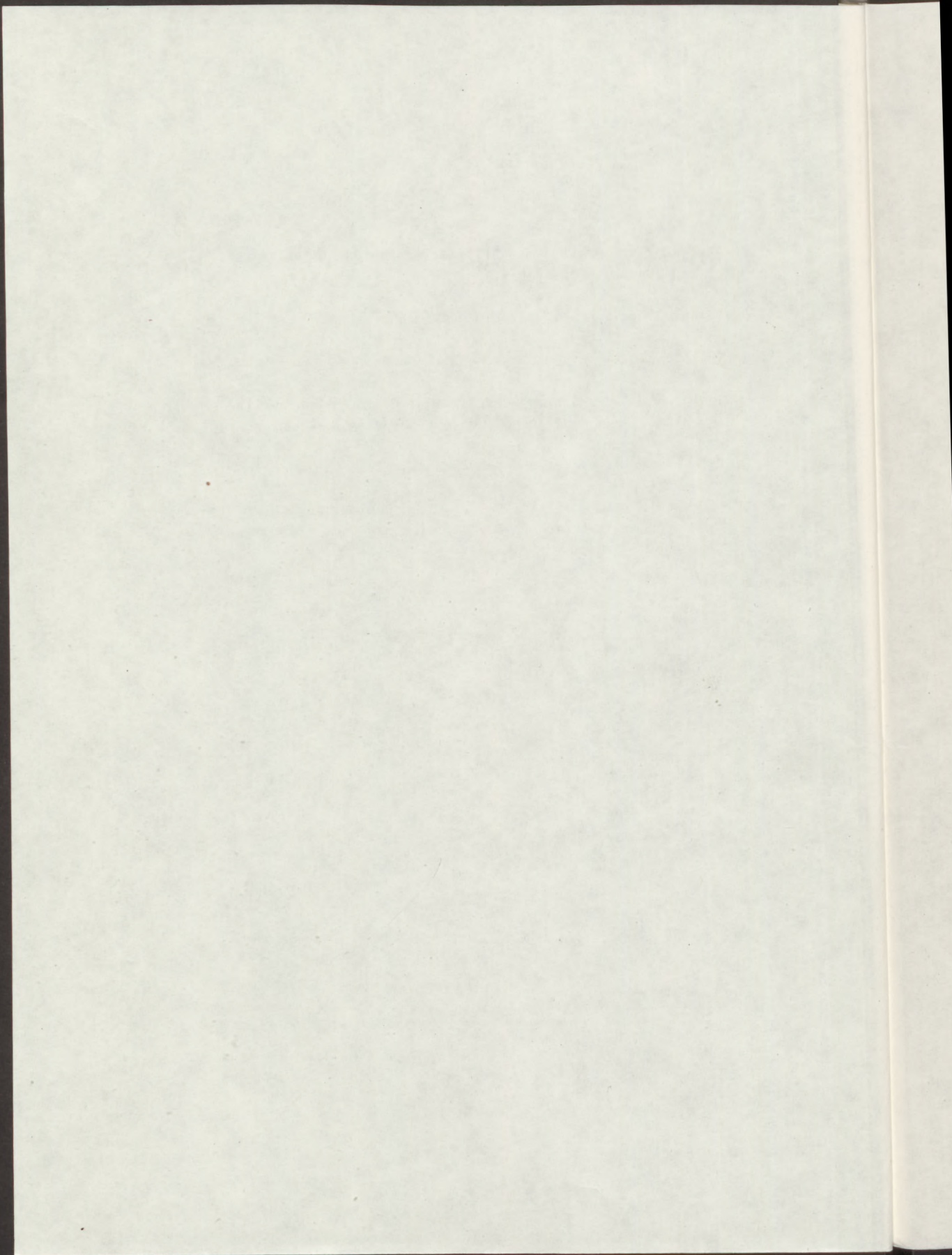
Major Sándor igazgató

ISBN 963.02.8197.X

Készült a SZTÁV Nyomda Kft-ban
Felelős vezető: Koós Gábor
Táskaszám: 90.185 Formátum: B/5 Példányszám: 215
Eljárás: Kisofszet Terjedelem: 8,05 A/5 ív
Kódszám: 4162

Tartalomjegyzék

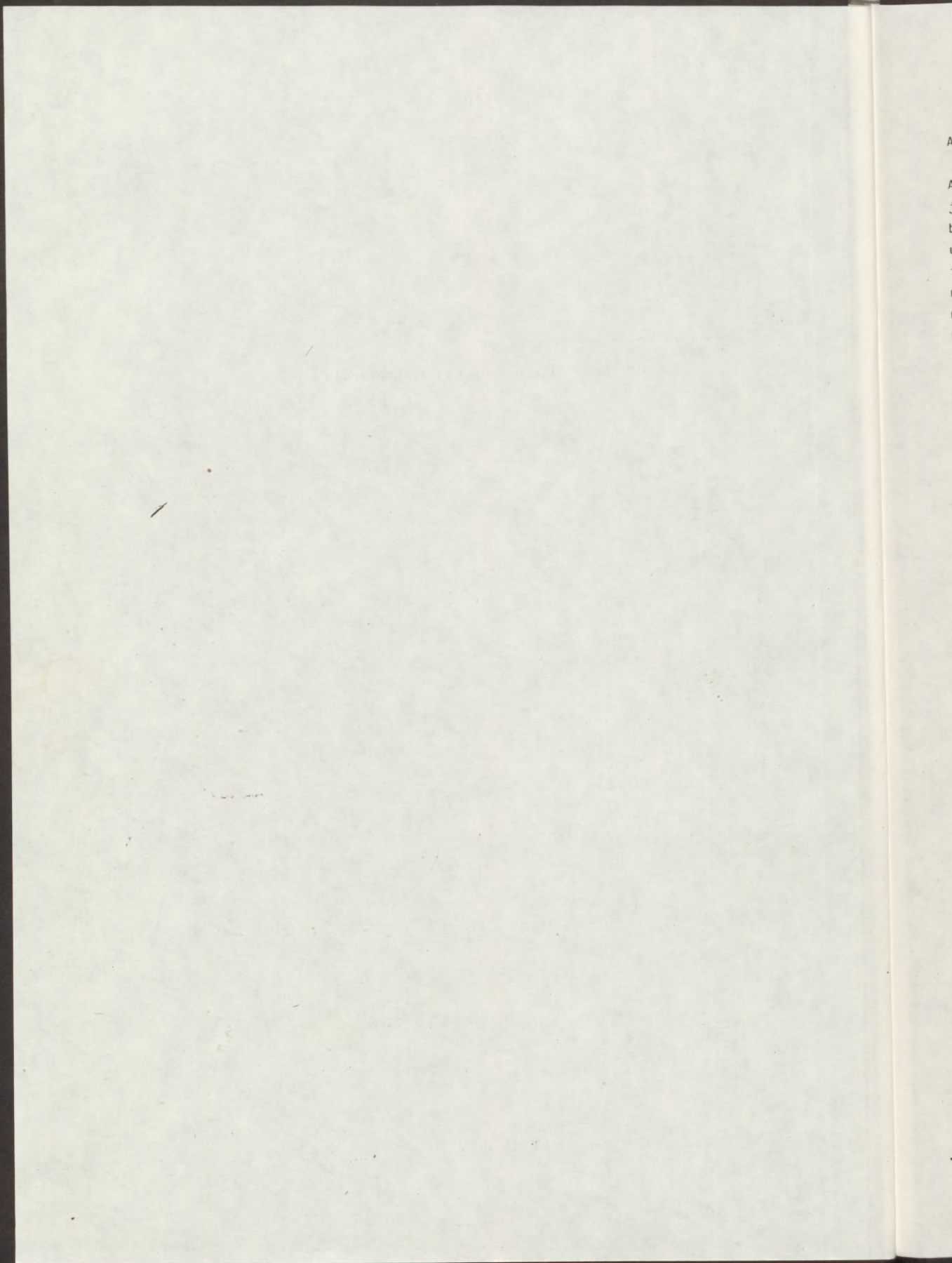
I. dr Árva László - Dr Kajtár Gabriella: A spontán privatizálás gazdasági kérdései	5
II. Dr Takács György: A privatizáció egyes jogi kérdései	15
III. Dr Kotz László: A tulajdonviszonyok rendezéséről	39
IV. Lukács János: A gazdaság demokratizálási útjai: a munkavállalók részvénytulajdona a magyar gazdaságban	55
V. Lajtai György: Miért kell nekünk a munkavállalói tulajdon?	73
VI. A "Rész-vétel" Munkavállalói Részvénytulajdonlást és Részvételt Támogató Alapítvány" hiteles szövege	85

I/1

Dr. Árva László - Dr Kajtár Gabriella

A spontán privatizálás gazdasági kérdőjelei

A spontán privatizálás mellett és ellen szóló elméleti érvek

Az elmúlt hónapokban kibontakozó spontán privatizálási hullám egyre inkább megosztja a közvéleményt. Neves reformközgazdászok, sőt az ellenzékhez, mindenekelőtt a Szabad Demokraták Szövetségéhez közelálló szakemberek is tartoznak ahhoz a körhöz, amely úgy véli, hogy a spontán privatizálás folyamata végeredményben legalább egyértelmű tulajdoni struktúrát fog eredményezni, és ennek fejében le kell magyar társadalomnak nyelnie azt a békát, hogy néhány volt funkcionárius vagy igazgató tulajdonosként átmenti magát. Ezt az álláspontot a legpregnánsabban talán Kozma Géza fogalmazta meg a Figyelőben megjelent cikkében. Kozma Géza szerint már csak azért is a jelenlegi vállalatvezetőknek kell új tőkésekévé válniuk, mivel csak annak lehet vezetői ismerete, aki korábban is a vállalatok élén álltak. (1)

Óvatosabban fogalmaz ugyan, de alapvetően Kozma Géza álláspontjához hasonlóan a spontán privatizációt tartja az elmúlt év során megjelent írásaiban, illetve elhangzott előadásaiban Tardos Márton, az SZDSZ talán legnagyobb súlyú és befolyású tanácsadója is követendő útnak. Véleménye szerint a plurális tulajdonviszonyok a leggyorsabban és a legegyszerűbben úgy teremthetők meg, ha a Társasági Törvény Alapján spontán módon alakulnak át társasági formába a vállalatok, míg az összes többi, ellenőriztebb átalakulás lassabb és bonyolultabb megoldást eredményez. Ugyanakkor a közelmúltban megjelent nyilatkozataiban Tardos Márton is módosította némiképpen álláspontját. Ahogy a HVG-ban vele készített interjúban mondotta: "Szükségesnek tartunk olyan, a parlament vagy a kormány ellenőrzése alatt álló adminisztratív intézményt, amelynek bizonyos, pontosan meghatározott körben joga lenne megakadályozni az állami vagyon eladását".(2)

Ugyanakkor az ellenzék egy másik része, mindenekelőtt a Magyar Demokrata Fórum közgazdászai, valamint a Szabad Demokratákhoz közelálló Soós Károly Attila vagy a Néppárt szakértőjeként dolgozó Kotz László szembeállnak a spontán privatizációval. Elsősorban azonban nem gazdasági, hanem sokkal inkább társadalmi és politikai következményei miatt ellenzik ezt a folyamatot, mivel attól tartanak, hogy ez a spontán privatizálás, amelynek nyomán a világon egyedülálló módon az állami vállalatok minden külső kontroll nélkül maguk adják önmagukat magántulajdonba, társadalmilag és politikailag kedvezőtlen folyamatok beindulásához vezet, és a korábbi párt- és állami funkcionáriusok, valamint az azzal összefonódó nagyvállalati vezetők hatalmának átmentését eredményezheti.

A spontán privatizálással leghatározottabban vitatkozó Magyar Demokrata Fórum egy olyan ellenőrzött, államilag szabályozott privatizálást javasol e helyett, amelyben az ESOP típusú dolgozói részvények is szerephez jutnának (3). Mások, mint például Soós Károly Attila a dolgozók kollektív tulajdonosi pozíciójának megteremtését (4), vagy mint Kotz László a községek és közalapítványok javára történő ellenőrzött privatizálást támogatja.

A spontán privatizációs folyamat néhány gyakorlati gazdasági következménye

Az 1984-es Vállalati Törvény és az 1988-as Társasági Törvény alapján az elmúlt fél év során végrehajtott spontán reprivatizálások már elegendő tapasztalatot nyújtanak ahhoz, hogy félretegyük az elméleti megfontolásokat és a lezajlott folyamatok alapján próbáljuk megítélni a spontán privatizálási folyamatok tapasztalatait. Megnehezíti ugyan az elemzést, az érintett vállalatok mindent megtesznek azért, hogy minél kevesebb valóban lényeges információ szivároгjon ki a tranzakciókról, de a kérdés politikai töltete miatt szerencsére elég sok olyan információ is napvilágra került, amelyet a résztvevők egy része igyekezett gondosan titokban tartani. A rendelkezésre álló hiányos adatok alapján is kezdenek kirajzolódni azok a részletek, amelyek következtében e folyamatok gazdasági racionalitása legalábbis megkérdőjelezhető.

a) Állami monopóliumok magán monopóliumokká alakulása

Bár előfordul, hogy az átalakulások során a korábbi állami nagyvállalat több kisebb részvénytársaságra bomlik, amelyeknek a tulajdonosi viszonyai is decentralizálódnak azáltal, hogy külső tőkéket vonnak be az új létrehozása során, de az átalakulások egy jelentős részénél azonban nem kerül sor a tulajdon decentralizálására. A korábban több kisebb egységből mesterségesen összeállított állami nagyvállalatok több esetben úgy alakították át magukat társasági formába, hogy a leányvállalatokból létrehozott részvénytársaságok részvényei vagy kizárólag a vállalati központból létrehozott vagyongazdálkodó holding kezébe kerültek, amely meglehetősen szoros ellenőrzést gyakorol a részvénytársaságok felett, vagy ha került is sor külső tőkebevonásra, az átalakuló nagyvállalat egészében egyetlen külső beruházó tulajdonába került. Holding típusú átalakulásra került többek közt a MEDICOR vagy a Magyar Hajó- és Darugár esetében, és hasonló módon tervezi társasági formába való átalakulását egy észak-magyarországi nagy kohászati tröszt is. Mindezen átalakulások közös vonása, hogy a nem hatékony állami nagyvállalati formából egy makrogazdaságilag szintén kevésbé hatékony piaci formába, piaci monopóliummá alakulnak át ezek a vállalatok. Súlyosbítja a helyzetet, hogy az átalakulás révén egyúttal csökken annak a lehetősége is, hogy a korábban államigazgatási úton kialakított monopolszervezetekből akár maguk a leányvállalatok, akár az államigazgatás kezdeményezésére kiválhassanak a természetes alkotóelemek, hiszen a magántulajdonú társaságok ügyeibe ezentúl alapvetően csak a tulajdonosok (jelen esetben a korábbi tröszti vagy nagyvállalati központból kialakított holding vagy az egész vállalatkomplexumot megvásárló külső tulajdonosok) szólhatnak bele.

Az ÁPISZ egyébként más szempontból is tanulságos. Átalakulása is herdoz magában ilyen vonásokat. Amint az közismert, a sok kis egységet magában foglaló ÁPISZ gyakorlatilag struktúráját csak alig módosítva alakította át magát részvénytársasággá. Igen kérdéses azonban, hogy vajon hatékonyabb lesz-e az ÁPISZ mint magántulajdonú piaci nagy-

szervezet az állami tulajdonú ÁPISZ nagyvállalatnál? Logikusan merül fel, hogy nem lett volna esetleg ésszerűbb az ÁPISZ boltjait egyenként eladni, esetleg hosszútávú bérlet vagy lízing formájában decentralizálni? Ez utóbbi megoldás mellett szól az is, hogy a kis papírkereskedéseket sehol a nyugati világban nem szokás egy hatalmas részvénytársaság résztulajdonaként működtetni, hanem azok rendszerint családi tulajdonban működnek.

A nyugat-európai privatizálási tapasztalatok is megerősítik azt a félelmet, hogy a magántulajdonu piaci monopóliumokká alakuló állami vállalatok hosszú távon rontják a gazdasági hatékonyságot. Azok a nyugat-európai állami vállalatok, amelyek úgy alakultak át magántársaságokká, hogy közben megőrizték a piacon monopolhelyzetüket, rendszerint nem kezdtek rugalmasan alkalmazkodni a piac igényeihez, hanem az esetek többségében elsősorban áremelésekkel igyekeztek profitjukat növelni.

b) A régi vállalatvezetők új tulajdonosokkal kötött alkui következtében a nem hatékony vállalatvezetés hosszabb távon konzerválhatja magát

A jelenleg folyó ellenőrizetlen privatizálási folyamat során a hosszútávú gazdasági hatékonyság ellen hat az is, hogy gyakran kerül sor a régi vállalatvezetés és az új tulajdonosok összefonódására. Ez az összefonódás nem elsősorban azért veszélyes, mert lehetővé teszi a korábbi vállalatvezetői elit hatalmának átmentését (ez inkább politikai következményeket rejt magában), hanem azért, mert valószínűsíti, hogy még hosszabb ideig nem fog sor kerülni a régi, eredménytelenségét rendszerint már többszörösen bizonyított vállalatvezetés lecserélésére.

A modern kapitalista piacgazdaság közismert módon többek közt éppen azért működik hatékonyan, mert a vállalat dolgozói, a vállalatvezetők és a tulajdonosok normális esetben egymástól elkülönült, egymással szembenálló, egymás törekvéseit kiegyenlítő szereplőként működnek. A nem eredményes vállalatvezetést az elkülönült, saját érdekeit követő tulajdonosok azonnal kidobhatják és ki is dobják, hiszen érdekeik nem egy adott menedzsergárda megtartásához, hanem az osztalék maximalizálásához fűződik. A magyar privatizálás során éppen ez nem teljesül. Ezzel kapcsolatosan példaként említhetjük az Ajkai Üvegyárat, ahol a régi vállalatvezetés keresett magának szája ízének megfelelő tulajdonost. Az államigazgatásban már augusztus óta terjedő szöbeszéd szerint az Ajkai Üvegyár vezetőinek a kivánságait és érdekeit messzemenően figyelembevevő Vállalati Tanács elutasította a Riverside cég kedvezőnek tekinthető 4 millió dolláros vételi ajánlatát, és e helyett jóval olcsóbban a FOTEX-nek adták el a gyár többségi tulajdonrészét. (5) Ennek az áron aluli üzletnek a magyarázata abban áll, hogy a vállalat vezetői állítólag ígéretet kaptak arra, hogy a jövőben is megőrizhetik posztjaikat. Az ilyen vállalatvezetői-tulajdonosi összefonódások hosszútávon konzerválhatják a jelenlegi kevéssé hatékony vállalati vezetést és valószínűsítik a vállalatok gazdasági optimum alatti működésének további fennmaradását. Szalai Erzsébet széles körű nagyvállalati kutatásai

meggyőzően bizonyították, hogy az elmúlt évtizedek során az állami nagyvállatok vezetőinek alapvetően más tulajdonságokkal kellett rendelkezniük, mint amilyeneket egy valódi piac körülményei megkövetelnek. (6) Az egész magyar gazdaság szempontjából tragikus következményekkel járhat, ha az új tulajdonosok bármilyen okból nem lesznek képesek ettől az elsősorban minisztériumi és pártközponti alkudozásokban járatos, de a piac működését alig tapasztalt vállalatvezetői gárdától gyorsan megszabadulni.

c) Az ellenőrizetlen, spontán privatizálás a vállalatok áron alul történő kiárusítását valószínűsíti

Még a mai, spontán és ellenőrizetlen privatizálások során fennmaradó piaci monopóliumok, valamint a vállalatvezetés és a tulajdonosok közt kialakuló összefonódások az új magánvállalatok hatékony működésének lehetnek hosszabb távon a gátjai, az a tény, hogy e folyamatok a nyilvánosság kizárásával, a potenciális vevők versenyztetése nélkül folynak, egy rövid távon ható, de annál komolyabb veszteség kialakulását valószínűsíti. Mivel hiányoznak a rendszerből azok a mechanizmusok, amelyek biztosítanák, hogy a privatizálás során azok vegyék meg az eladásra kínált vállalatokat, akik a legtöbbet adnák érte, ezért nagy a valószínűsége annak, hogy az állami vállalatok egy része áron alul kerül eladásra. Bár nincs bizonyíték arra, hogy korrupció vagy bűnös hanyagság történt volna például a Ganz Járműgyár eladása során, felmerül a kérdés, hogy nem lehetett volna 2 millió font készpénznél és 10 millió font igen bizonytalan tényleges értékű tőkeapportnál többet kapni a vállalat tulajdonjogának 51 %-áért? A spontán privatizáció gyakorlatát élesen elítélő Kornai János gúnyosan jegyezte meg, hogy végül tizenkét bostoni öröklakás árért vették meg a Ganz Járműgyárat, aminél már a Ganz név használata többet ér. (7) Ma, amikor a bruttó külső adósságállomány 20 milliárd dollár felett jár, nem mindegy, hogy a privatizálás ellenőrizetlensége és a vevők versenyztetésének hiánya miatt mennyiért adjuk el az állami vállalatok tulajdonrészét külföldre.

Úgy tűnik tehát, hogy a jelenleg folyó privatizálások egyrészt a kevésbé hatékony monopolista piaci struktúra fenntartása, másodsorban a tulajdonosok és menedzserek összefonódása, harmadrészt az állami vállalatok nagy valószínűséggel áron alul történő eladása következtében nem olyan hatékonyak és eredményesek gazdaságilag, hogy ennek fejében eltekinthetnénk az egész folyamat politikai és morális negatívumaitól. A nagyvállalati elit hatalomátmentése, amit tulajdonképpen nem tagadnak azok a közgazdászok sem, akik az egész folyamatot annak feltételezett gazdasági hatékonysága miatt támogatják, azzal a veszéllyel járhat, hogy a privatizálásból kirekesztett, sőt, állásában fenyegetett nagyipari munkásság szembe fog kerülni a piaci reformmal és esetleg egy sztálinista visszarendeződés vagy egy üzletellenes, vállalkozásellenes, antiszemita populista mozgalom tevékeny támogatójává válhat. Hasonlóképpen hosszútávú erkölcsromboló hatása lehet annak, ha a piaccgazdaság homályos, korrupcióra lehetőséget teremtő módon alakul ki az országban. Mindezek együtt a mai privatizálási módszerek gazdaságilag politikailag és erkölcsileg káros voltát jelzik.

Elméletileg sincs jó megoldás a privatizálásra?

Tardos Márton már idézett cikkét azzal zárja, hogy már azért sem kell berzenkedni a mai spontán privatizációs folyamat ellen, mert végülis minden igényt kielégítő megoldások nincsenek. Ez a megállapítás természetesen önmagában igaz, de a külföldi privatizálási tapasztalatok azonban arra utalnak, hogy a mai spontán privatizációnál jobb megoldásokat már kitaláltak... A világ számos részén került sor a nyolcvanas években komoly méretű privatizációs intézkedésekre, és kivétel nélkül minden országban a mienktől eltérő, jóval ellenőriztebb és jóval nagyobb nyilvánosságot biztosító mechanizmusokat alkalmaztak. A mai magyar spontán privatizáció nem optimális voltára az is utal, hogy sehol másutt a világon nem alkalmazták ezt a megoldást, sehol nem bízták a vállalatokra saját maguk eladását.

A világ számos országában napjainkban is folyó privatizálási folyamatok közös vonása, hogy az állami vállalatok eladása nyilvánosan, versenytárgyalásokon történik. A privatizálási folyamatot rendszerint egy, a Parlament ellenőrzése alatt álló szervezet irányítja, amely egyúttal ellenőrzi is az előírt szabályok betartását. Az már politikai elhatározás kérdése, hogy a privatizálás során egy-egy évben előre előírják, hogy mely állami vállalatok kerüljenek eladásra, vagy pedig csak azoknak az állami vállalatoknak a körét határozzák meg egy negatív listával, amelyeket nem kívánnak magánkézbe adni. A világon mindkét megoldásra van példa. További közös vonása a privatizációs folyamatoknak, hogy az állami vállalatok eladásából befolyó pénz rendszerint a költségvetésbe jut, ahol a Parlament ellenőrzése alatt mindenekelőtt vállalkozásélénkítő, infrastruktúrafejlesztő, gazdaságélénkítő célokra igyekeznek azt fordítani. (8)

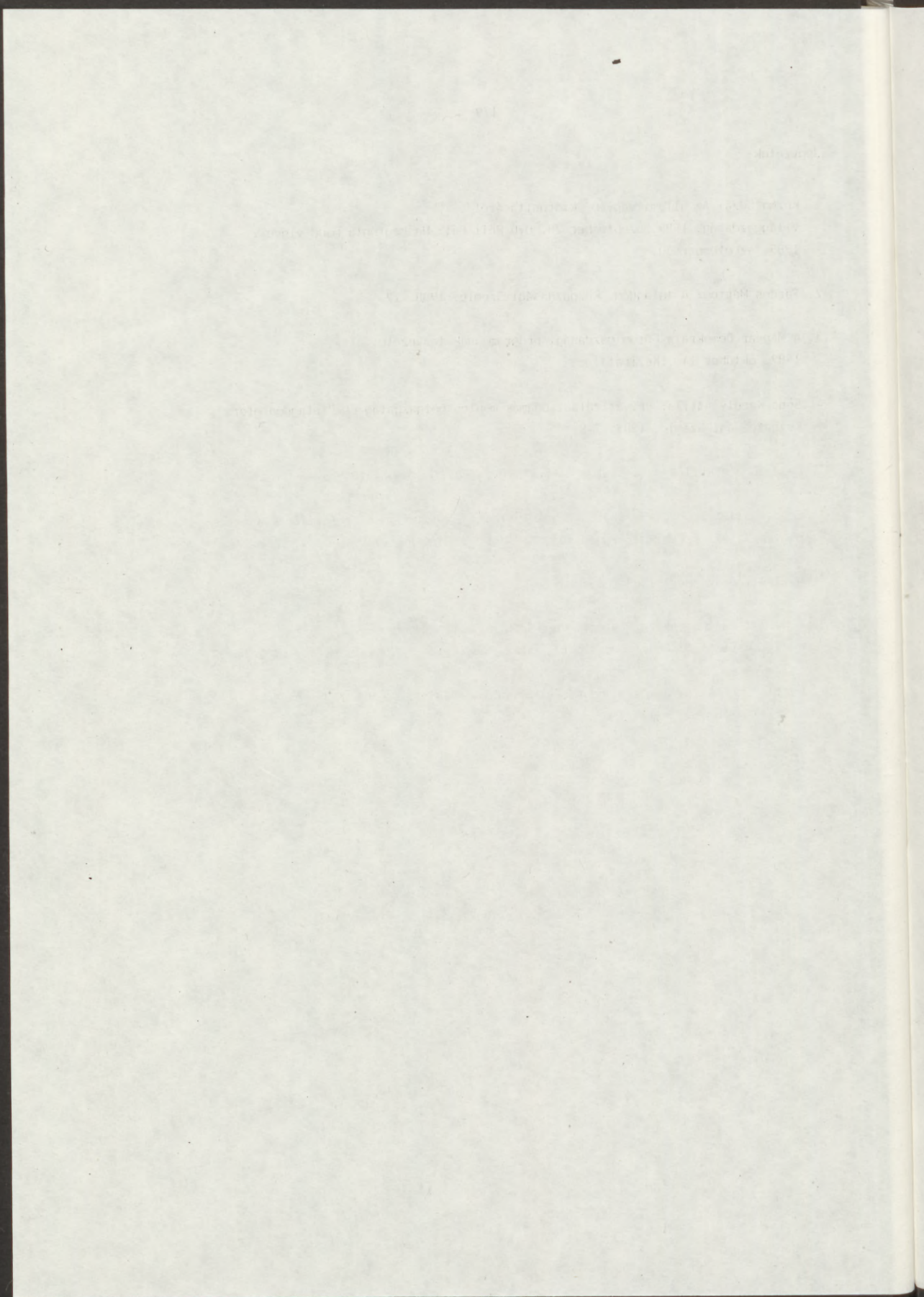
A külföldi privatizációs folyamatok tapasztalatai alapján lassan kezdenek megfogalmazódni Magyarországon azok az ellen-programok, amelyek igyekeznek gátat vetni a mai spontán folyamatok káros mellékhatásainak. Ilyen tervezetet dolgozott ki többek közt a privatizációs kormánybiztosság, a Magyar Demokrata Fórum gazdasági szakértőcsoportja, valamint több más független szakértői csoport is, mint például a Pénzügyminisztérium miniszterhelyetteseinek a javaslata, amely az állami vállalatok magántulajdonba adása gyakorlatának mai spontán formáját elvetve szintén a tulajdonreform esetleges szabályait próbálják megfogalmazni. (9) E tervezetek közös vonását jelentik azon szabályok keresése, amelyek biztosítani tudják a privatizáció nyilvánosságát, a vevők versenyztetését, a vagyonértékelés folyamatos elvégzését valamint az egész folyamat ellenőrizhetőségét és ellenőrzését. E tervezetek - amelyek ismertetésére már csak azért sincs e tanulmány keretében mód, mert ezek egy része még formálódó-alakuló elképzelés és nem végleges program - nem leállítani vagy lelassítani, hanem ellenőrizhetővé és ellenőrizetté kívánják tenni a privatizálási folyamatot. Az elképzelések szerint az ellenőrzött privatizáció körülményei közt is

mintegy három-öt év alatt a bruttó hazai termelés kétharmadáról körülbelül egyharmadára lehetne visszaszorítani az állami vállalatok termelésének arányát. Ha figyelembe vesszük, hogy a világ számos országában folyó privatizálási programok ugyanennyi idő alatt általában csak a GDP 30-35 %-áról mintegy 15-20 % körüli szintre szorították le az állami vállalatok részesedését, akkor ez egyáltalán nem tűnik lassúnak. Természetes azonban az is, hogy azok, akik a jelenlegi ex lex állapotot saját gazdasági-politikai pozícióik átmentésére, valamint a privatizációs folyamat útvesztőiben lavírozva saját meggazdagodásukra kívánják felhasználni, igyekeznek siettetni és ellenőrizetlen mederben tartani a privatizációs folyamatot.

Jegyzetek:

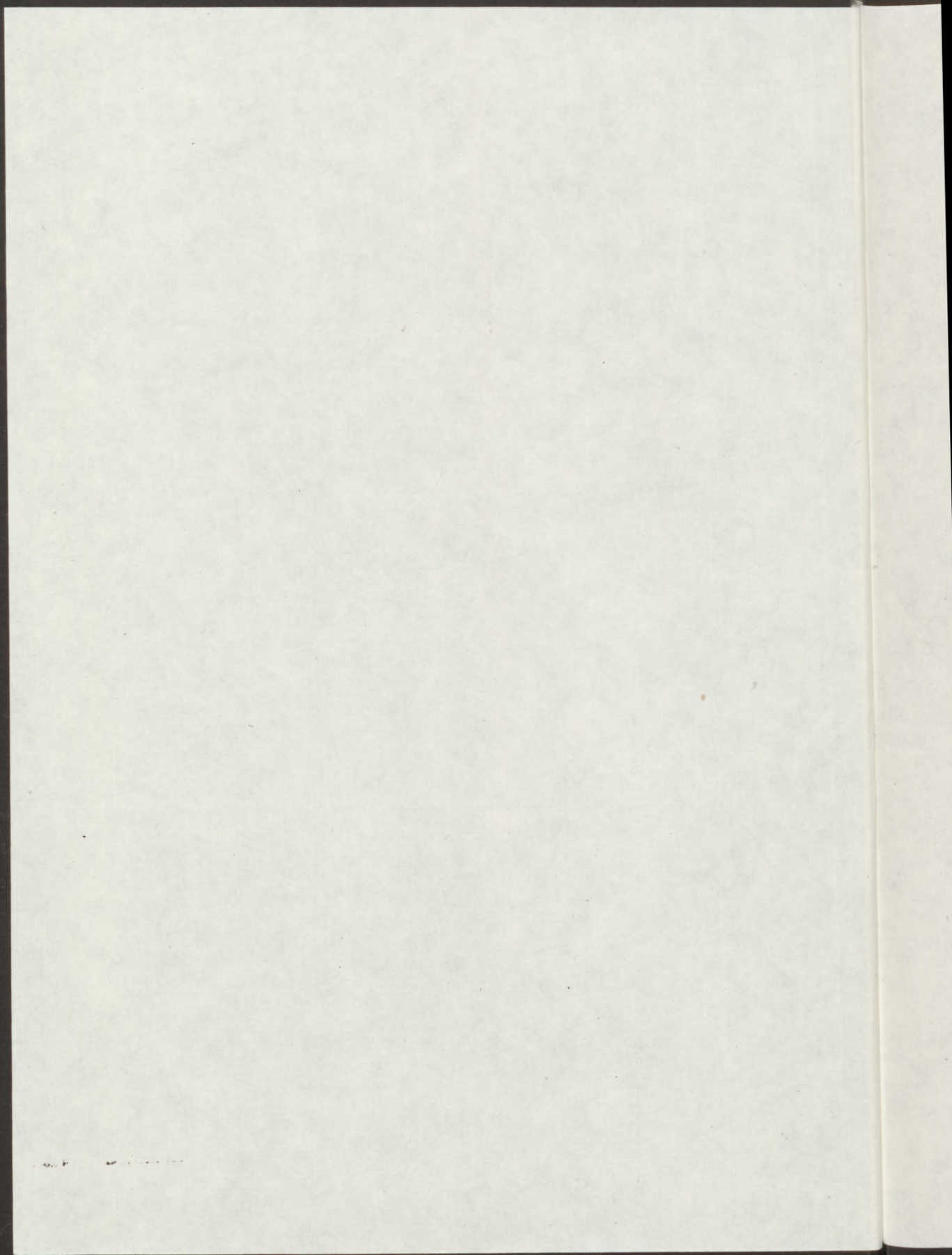
1. Kozma Géza: Az állami vagyon "kiárusításáról".
Világgazdaság, 1989. szeptember 28. HVG Réti Pál: Ha megfogta hadd vigye...
1989. szeptember 30.
2. Tardos Márton: A tulajdon. Közgazdasági Szemle: 1988. 12.
3. A Magyar Demokrata Fórum gazdasági programjának tervezete.
1989. október 14. (Kézirat).
4. Soós Károly Attila: Privatizálás, dogmák mentes öngazgatás és "tulajdonreform".
Közgazdasági Szemle, 1989. 7-8.
5. Lásd többek közt Kocsis György cikkét a HVG 1989. november 25. számában.
6. Lásd részletesebben: Szalai Erzsébet: Gazdasági mechanizmus, reformtörekvések és
nagyvállalati érdekek. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1989.
7. Heti Világgazdaság, 1989. november 11.
8. A nyugat-európai privatizálásra vonatkozóan lásd például:
Dénationalisation (ed:A.Chevalier), Economica, Paris, 1986. tanulmánykötetet
9. Farkas István, Járai Zsigmond és Auth Henrik javaslatai a HVG 1989. november 25-i
számában jelentek meg.

II/1

dr Takács György

A privatizáció egyes jogi kérdései

A privatizáció egyes jogi kérdései *

I. A hármass megközelítés

A privatizáció¹ három - egymással szorosan összefüggő - megközelítés alapján vizsgálható. Politikai oldalról a privatizáció, a társadalom működési rendszerének kiválasztását, a működés társadalmi igényekkel adekvát kialakítását fejezi ki. A "rendszer váltás" társadalmi önszervezés-váltás. Nemcsak az egyes intézmények léte vagy nem léte, hanem azok egymáshoz való strukturája, értékrendje az, ami a rendszerváltásban domináns. A politikai megközelítés magával vonja a jogi értékrendek átalakulását is. A társadalmi tulajdon fokozott védelme - például - meghatározott koordinátájú társadalomban érték, más rendszerben nem.

Gazdasági megközelítésből a privatizáció a politikai koncepcióknak alárendelt folyamat. Ahhoz a vélt, számított valódi vagy valós érdekhez kell a közgazdasági megközelítést, szakmai igazodást hozzárendelni, amely érdekért társadalmi harcok, konszenzus keretében a politika dolgoz ki. Ebből a szempontból minden igazolható. A közgazdasági érdek nem más mint a politikai érdekek megtettesítése, igazolása a politikai erőviszonyoknak.

Végezetül boncolható a privatizáció a jog aspektusából is. Hogyan és milyen formában illeszkedik a társadalom jogi értékrendjébe, mely jogtechnikai eszköz által valósítható meg elfogadhatósága, illetve mely alapelveket, jogi nézeteket kell betartania a privatizáció jogalkotóinak. Amíg az első két megközelítés esetében szabadon csaponghat a társadalomvezetők fantáziája, a jog megközelítés rávilágít a társadalom műveltségében, civilizációs szintjében rejlő akadályokra (is).

Nagy irodalma van az Egyesült Államokban a jog gazdasági elemzésének.² E vizsgálódások rámutattak arra, hogy valamely jogintézmény elfogadása, bevezetése vagy jogrendszerből történő kiiktatása költségtelepítés a társadalom tagjai között. Ha társadalom tagjai elfogadják - mondjuk az ártatlanság vélelmét - ez a döntés egyben költségtelepítés.

*

Az összeállítás előadás alapján készült, ezért írásbeli változata is követi a szóbeli előadást. Teljességet és befejezettséget nem adhat, inkább gondolatokat a "hogyan, miképp, hová" kérdésekre.

1. A kifejezéssel kevésbé lehet egyetérteni. A privatizáció ellenkező formája a nacionalizálás, távolabbi jövőben pedig a multinacionalizálás. A történelem első "privatizációját" Nagy Constantinus nevéhez kapcsolja a história. A kereszténység államvallássá tételekor elrendelte, hogy az állami tulajdonba vett egykori keresztény vagyontárgyakat a püspökségeknek vissza kell adni - ellenszolgáltatás nélkül.... A reprivatizációnak nincs valószínű tartalma akkor, ha az állam a vagyontárgyat közhatalmi eszközökkel (államosítás, elkobzás) szerezte.
2. R.H.Coase: A társadalmi költség kérdése; R.A. Posner: A vétkeességi felelősség elmélete; Guido Calabresi-A.Douglas Melamed: Tulajdoni szabályok, felelősség szabályok és az elidegeníthetlenség

"Az köteles bizonyítani aki állít (valamit)" - tartotta a római és a kánoni jog.³ Az ártatlanság véelme azonban azt fejezi ki, hogy mindaddig nem lehet bűnösnek tekinteni valakit, amíg törvényes eljárás keretei között reá nem bizonyítják a bűnösséget. Aki-nek bizonyítania kell az a büntetőmonopóliummal rendelkező állam, ezért a bizonyítás költségei - legalábbis a büntetőper befejezéséig - az állami költségvetést terhelik. Ha pedig a költségvetés szűkmarkú, a nyomozásokra fordítható eszközök elégtelenek, akkor a bizonyítás szenved csorbát s a társadalom által elvárható védelmet, alaposítást és igazságot nem fogja biztosítani. Minthogy az adott társadalom a jogintézményt műveltségének részeként, civilizációs értéként fogja fel, arról lemondani - másfajta jogszabályt elfogadni - nem tud. A költségkímélő honatyák kitalálhatják, hogy az akit megvádolnak köteles "előlegezni" a bizonyítás költségeit - ezzel is tehermentesítve az ország budge-jét -, de az állampolgárok ezt az intézkedést nem fogják "jognak" elismerni.

A j o g öntörvényszerűségei nem kerülhetők meg. Az évezredes tradíciók, hagyományok, jogelvek mélyebben élnek népek, nemzetiségek, közösségek tudatában, mint a hatályos jogszabályok. Itt juthatunk el az előző bekezdésben írottak fordított kérdésfeltevéséig: megkerülhetők e a jogelvek, a közösség kialakult, működő-képes jogtudata a közgazdasági vagy politikai szándékok formába öltöztetésekor?

E rövid tanulmányban erre keressük a választ.

II. Elméletől a gyakorlatig

A jog szerepét - többnyire eszközfunkcióját - az elmúlt években kevés tanulmányban elemezték.⁴ Amíg a közgazdasági "atombomba" Kornai János "A hiány" című műve bestseller lett, addig hasonló, a jogrendszert megrázó mű, jogtudósok tollából nem készült.^{4/a} Számos jogtudóst, gyakorló jogászt azonban földre tepert "A hiány", kiderült (amit egyébként mindig is tudtunk), hogy jogrendszerünk hiányos.

Ha rátekintünk a Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Hatályos Jogszabályainak Gyűjteményére, máig kísért e sorozatban az az 1951-es Minisztertanácsi határozat, amely jogrendszerünket csak 1945-től kezdődően tekinti jogfolytonosnak. Mintha 1945. decembere előtt nem lettek volna polgári, ügyleti, öröklési jogviszonyok, mintha a csekkjogi, váltójogi normákat nem ismertük volna, mintha a hágai konferenciák szerződéseit sohasem ratifikáltuk volna. A jogtudattól megfosztás bűnös politikája évtizedekig hatott, várhatóan évekig - évtizedekig hatni fog.

3. Ei incumbit probatio.

4. Kulcsár Kálmán akadémiai székfoglaló beszéde.

4/a. Bíró Endre: Mit tehet az állam polgáiraival? A Soros alapítvány támogatásával kiadott mű megkésett: míg a szocializmus reformjának eszmekörében keletkezett, de a polgári társadalom rendszerváltása mondanivalóját lekörözte.

A hatályos joganyag vezet át bennünket ahhoz a kérdéshez ami a privatizáció szempontjából meghatározó: A megalkotott, illetve frott jog meddig él, meddig hat valamely jogrendszerben. E kérdést a privatizáció gyökerét érintő utódlás intézményének megvizsgálásával célszerű kezdenünk.

Az utódlás fogalma a magánjog⁵ és nem a nemzetközi jog területén keletkezett. Azt fejezi ki, hogy valamely jogviszonyt más személy folytat, vagy ugyanazon jogviszonyt más személy is akadály nélkül gyakorolhatja. Az utódlás sajátos, jogintézmény, amely a római jogban keletkezett. Mindenek előtt jogi kategória és arra ad választ, hogy meghatározott jogviszonyok alanyai között kit illetnek a jogviszony korábbi alanyát megillető jogok s terhelnek a kötelezettségek. Vertikális az egymásutániség, azaz a jogviszony "élete" során az egymást követő alanyok közötti, még horizontális az egyidejűleg létező jogviszonyfolytatók közötti megkülönböztetés. Öröklésnél az örökhagyó és az örökös között egymásutániség, míg - például csőd-eljárásban - az adós vagyonára a hitelezőket megillető jog-szerzés egymás mellettiség szabályozásán alapul. A római, kánoni és világi jogokon bontakozó európai jogrendszerek is elfogadták a jogutódlás kétirányú szabályozását.

A jogszerzésnek két módja van:

- acquisitio originaria (eredeti)
- acquisitio derivata /származékos).

Eredeti szerzőmódnak nevezzük azt a tulajdonbavételt, amikor a jogtelepítő (jogszerző) nem mástól szerzett jogokat vesz át és nem más kötelezettségeiből fakadó helytállással tartozik ugyanazon jogviszony keretein belül. Eredeti szerzőmód a saját tulajdonban levő dolgokból létrehozott új dolog, míg az acquisitio derivata legismertebb esete az adásvétel.

A két szerzőmód azonban számos további összevegyülésnek is cardinalis pontja. A kártalanítás nélküli államosítás (nacionalizálás) egyoldalú hatalmi aktus. Megvonja valakitől a tulajdonjogot (ennek tartalmát később részletezzük), "felégeti" a megelőző jogosultságokat és megszünteti a kötelezettségeket. Az új tulajdonos - az állam - kényelmi pozícióba kerülve gyakran nem tekinti magára nézve kötelezőnek az államosítással érintett személyek megállapodásait, ezért megszűnhetnek a bérleti, használati jogok, a teljesítések stb. Jogi szempontból az állam jogelőd nélküli jogutódként viselkedik, brutális jogfosztásnak is lehet mondani eljárását, függetlenül az államosítással elérni kíván cél nemes vagy némtelen voltából. Ha azonban az államosítás kártalanítás ellenében történik a jogutódlás (jogok és kötelezettségek) évezredes tradíciói érvényesülnek. Átszállnak az aktívák és passzívák, a helytállási (prestare) kötelezettségek. A keveredés ellenére is jól elkülöníthetők az eredeti és a származékos szerzőmódok különbségei.

5. A magánjog szélesebb spektrum jogterület mint a polgári jog.

Az árugazdaság követelményét tükrözve magában foglalja a polgári, munkajogi, öröklési, egyes kereskedelmi, földjogi szabályokat. A magánjog nem vont éles cezúrát az egyes jogágak közé (nem is ismerte azokat). Rendszerváltás esetén a "szocialista" jogágak elkülönültségét, egyes intézmények újra szabályozását (visszaigazítását a valóságos társadalmi viszonyokhoz) el kell végezni.

Az áruviszonyok társadalmon belüli kiteljesedésével az eredeti szerzőségi lehetőségei csökkenő tendenciát mutatnak. Kevés az a vagyontárgy, amelyet eredeti módon szerezhetnek meg az egyének, szervezetek. Az áruviszonyok bővülésével egyre inkább visszaszorulnak azok a javak, amelyek eredeti módon sajátíthatók el.⁷

A privatizáció szempontjából a származékos jogszerzésnek van meghatározó jelentősége. A származékos jogszerzést nevezzük a továbbiakban utódlásnak. Az utódlás - aktív oldalról - mint jogszerzés, passzív oldalról jogok elvesztését (megszűnését) jelenti. Csakis akkor következhet be alanyváltás, ha a jogviszony maga nem szűnik meg. Jogutód nélküli felszámolás esetében nincs alanyváltás, mert maguk a jogviszonyok szűnnek meg (nincs további vállalkozás).

A jogviszony tartalma (a jogok és kötelezettségek) és tárgya (ingatlan, üzem, osztalékhoz való jog stb.) azonban nem szükségszerűen marad változatlan. E jogosultságok az új alany személyében lehetnek szűkebbek és bővebbek.

Két fő esetét különböztetjük meg az *acquisitio derivatanak*:

- konstitutív
- translatív

jogutódlás. Mielőtt e két változat különbségét értelmezném a jogelőd fogalmát célszerű megvizsgálni.

Jogelőd az a személy, akinek jogviszony belüli helyzetétől (statusától) függ valamely jog megszerzhetősége. Aki tulajdonos volt attól tulajdonjogot⁸, aki használó volt attól használói, stb. jogokat lehet szerezni. A szocialista jogalkotás azonban ezt az egyszerű és könnyen belátható elvet számos jogszabályában negligálta. Ennek következtében a forgalmi élet elbizonytalanodott, bürokratizálódott, a *pacta sunt servanda*⁹ elve érvényét veszítette. Gondoljunk arra, hogy az állam közhatalmi jogosítványaiával elvonhatta a vállalatok gazdálkodási eszközeit.

Konstitutív utódlásnak (*successiónak*) nevezzük azt a sajátos utódlást, amikor nem átszáll valakinek a joga más személyre (adás-vételénél), hanem más személy jogába "telepedik" bele. Jó példa erre a zálogba adás. A tulajdonjogra rátelepül egy "Fenyegető", vagyis a nemfizetés esetére szóló tulajdonjog. A köztartozásként fennálló törvényes zálogjog is e körben említhető.

-
7. Összefügg ez a változás - a XVI-XVII. század óta tartó tendencia - a tradicionális termelés visszaszorulásával az árutermeléssel szemben. Ebben rejlik az áruterelés "jogkövetkezménye". Az egyének, közösségek csak szabályozott viszonyok között vehetik birtokba, tarthatják meg az egyes vagyontárgyakat, jogosultságokat. Ezzel is növekszik egymásra utaltságuk ellentétben Lenin "Állam és forradalom" című írásában felvetett állam és jogalkotás koncepciójával. Először e viszonyoknak jogként kell elterjedni, hogy "észrevehetetlenek" egyenes, majd a műveltség részeként, mint jog megszűnve, az ember természetes elemeként létezzenek.
8. Erre a jogutódlásra utal a római jog a "Nemo plus iuris ad alium transferre potest, quam ipse haberet" azaz "Senki nem ruházhat át másra több jogot, mint amivel ő maga rendelkezik" elve.
9. Az adott szó kötelez, pontosabban a "megállapodások megtartandók".

Sajátossága a konstitutív jogutódlásnak az, hogy mindig kisebb terjedelmű mint az alapjog, de intenzitása nagyobb. Az előd, jogait csak annyiban gyakorolhatja a konstitutív jog keletkezésének időpontjától kezdődően, amilyen mértékben ez utóbbi jog lehetővé teszi. A zálogjoggal terhelt vagyontárgyat a tulajdonos nem adhatja el, hacsak a zálogjosult az értékesítéshez nem járul hozzá.¹⁰

Más példa: XY-nak a tulajdonos megengedte a telekhasználatot, de jogosult halálával a szorgalmi jogviszony megszűnik.

Translatív utódlásnak nevezzük azt a jogátzállást, amikor a jogelőd végleg elveszti valamely jogát, de ezt a jogot más személy azonos módon folytathatja. Az előd és az utód jogainak "lényege" kell, hogy azonos legyen. Ha az előd tulajdonos volt és az utód is tulajdonosa ugyanazon vagyontárgynak, akkor translatív successióról beszélünk, illetve jogszerű az alanyváltozás. Ha azonban a tulajdonos eladva a létesítményt, annak bérlőjeként marad abban, már más jogviszonyról lévén szó nem beszélhetünk translatív jogutódlásról.

A translatív successio legismertebb változata az adásvétel (vétel). Csakhogy a dolgok átadásával járó tulajdonváltozás mellett kialakultak egyes jogosultságok vagy követelésekben történő utódlások. Ilyen "követelés" típusú jogutódlás volt a cessio, azaz az engedményezés, illetve az OTP ügyletekből ma is jól ismert tartozásátvállalás. Ha ezt a kettősséget - ti. a tulajdon és jogátzállásokat - elhatároljuk a privatizáció minden dilemmája elének tárul.

Translatív utódlásnál a két jog (jogelőd és jogutód) azonos (mindkettő tulajdonjog), vagy a két jog tartalma azonos (ugyanazon magatartásra vonatkozik), illetve ugyanazonokon a tényeken alapul a jogelőd és a jogutód joga. Mindebből következik, hogy translatív utódlás történhet a jogok teljessége, illetve egy része vonatkozásában. Jogász kifejezéssel: az utódláskor az átruházott jog alkatrészenként száll át a jogutódra.

Mit jelent az, hogy a jog "alkatrészként" száll át a jogutódra? A jogok - pontosabban: jogosultságok - többsége részjogokból összetevődő jogok. A legfontosabb összetett jog a tulajdonjog.

Öt részjogosítvány együttes lehetőségét nevezte már a klasszikus római jog is tulajdonjognak.¹¹ Ezt az öt részjogosítványt uti, fruti, abüti, possidere és habere kifejezésekkel jelölték. Igaz eltérő sorrendben, hasonló a magyar Polgári Törvénykönyv vonatkozó tagolása is: rendelkezés, birtoklás, használat, hasznok szedése és gyümölcsöztetés. E részjogosítványok szabatos ismerete teszi lehetővé a "szocialista" állam működési, jogalkotási mechanizmusának logikáját. Ha az állam tulajdonos, neki kell e részjogosítványok gyakorlásáról gondoskodnia. Létre kell hoznia azt az állami bürokráciát, amelyik "kitalálja" a vagyontárgyak hasznosítását, dönt azok használatba adásáról, bérbeadásáról, értékesítéséről. Könnyű felismerni a

-
10. Természetesen a zálogjog a dologgal tovább szállhat az új dologtulajdonost kötelezve, a régit szabadítva.
 11. A félreértések elkerülése érdekében célszerű a tulajdont, mint dolgok feletti hatalmat, elhatárolni a tulajdonjogtól, mint a hatalom külső megjelenési formájától.

Tervhivatal, a kezelői¹² jogokat gyakorló IKV, állami vállalatok s az irányító főhatóságok államunkon belüli struktúráját. Nem azért nehéz a tulajdon váltás, mert azt nem lehet meghirdetni, hanem azért mert a részjogosítványokra épülő államrend kézzel-lábbal védekezik. A tulajdonjog teljességét - vagy ahogy a polgári társadalmakban mondják - "szentségét" követelni az állampárti és az állami tulajdon "szentségén" felnőtt nemzedékek szemléletével szemben, emberi méltóságot próbára tevő vállalkozás.

Nemcsak az állami, hanem a gazdálkodó szervezetek is igazodtak a tulajdonjogról vallott nézetek kifacsart szemléletmódjához. Létrejöttek olyan gazdálkodó szervezetek, amelyek az állami tulajdonlás egyik-másik részjogosítványait hivatottak - ha kellett a költségvetés támogatásával - biztosítani. Ezek lebontása elviselhetetlen a foglalkoztatott rétegek számára. Ha ugyanis a tulajdon részjogosítványai teljeseek, akkor a tulajdonos gyakorolja azokat, nincs szükség külön vállalatra, intézményre.

Indokolt a tulajdonjog részjogosítványairól külön-külön is néhány szót szólni.

Rendelkezési jog, a legerőteljesebb, legátfogóbb jog. *Plena potestas* azaz maga a teljes hatalom dolgok, vagyontárgyak, jogosultságok felett. A tulajdonos a dolgot értékesítheti, megsemmisítheti, feldolgozhatja, hasznosíthatja stb. A tulajdonjognak egyetlen erős korlátja van a társadalmi rendeltetésszerűség. Ha tulajdonjog gyakorlása beleütközik az adott dologra vonatkozó társadalmi rendeltetésszerűségbe a tulajdonjog csorbát szenved. A társadalmi rendeltetésszerűség legismertebb polgári jogi alakzata a szomszédjogok rendszere, illetve negatív tartalommal a büntető jog. Más dolgot tulajdonként elvenni akkor is büntetendő, ha a tulajdonlás látszólag megfelel a társadalom érdekeinek. (Sikkasztás és a sikkasztott pénz forgalomban történő hasznosítása).

A birtoklás azt fejezi ki, hogy ami tulajdonunkban van, azt testileg is birtokolhatjuk, abban zavarhat bennünket senki (birtokháborítás). Jogunk van saját vagy más személy által használni a tulajdont (bérlet). A dolgot birtokolhatja a tulajdonos közvetlenül és közvetve.

Ami felett rendelkezik a tulajdonos azt bírhatja és használhatja. A használat a dolog, jog tulajdonságaitól függő lehetőség. Ez a részjogosítvány kapcsolja össze leginkább az embert és a természetet.

-
12. A kezelői jog abszurd jog, tipikusan szovjet intézmény. Genkin professzor 1950-ben magyarul megjelent szovjet polgári jog című könyvében lett először kifejtve. Természetesen maga az intézmény már 1947-ben megjelent jogrendünkben a tisztességes használati jogok helyett.
13. Paradox állítás, de igazolható: az állami tulajdon néhány kiváltságos fő magántulajdonaként viselkedett az elmúlt évtizedekben. Az állami tulajdon - Rákosi Mátyás már 1949. augusztusában 92 %-os részarányáról beszélt, - a legfőbb hatalmi "klub" az MSZMP Politikai Bizottságának saját tulajdonsa volt. Számos gazdasági program valódi adatait a nem PB-tag miniszter sem ismerhette, azokat titkosították. Az a kormánytag, aki KB tag volt, egy lépéssel a PB-tag mögött járt, s netán az aki egyiknek sem volt tagja a Minisztertanácsban aligha rendelkezett komoly erővel. Így alakult ki a magyar állampárti magántulajdon.

Nem használható a vagyontárgy a természeti tulajdonságaitól eltérő módon.¹⁴

A használat a rendeltetésszerűség keretein belül lehet törvényes. Két példát említhetünk. A termőföld vagy a lakás arra a célra van a természettől elkülönítve, hogy a földön termeljenek¹⁵, a lakásokban lakjanak.

Ha a termőföldet nem művelik, akkor a tulajdonjog is veszélybe kerülhet, mert az élelmszerre, a termelvényre alapvető igénye van minden társadalomnak. Az olyan politika, amely a tulajdonjog használatra vonatkozó részjogosítványát kisajátítja, saját eszméinek kipróbálása érdekében, gyakran a természet szava ellen cselekszik. Gondoljunk a mecseki szőlők helyén kialakított gyapotföldekre, vagy a környezetet évtizedekre, évszázadokra szennyező ipari létesítményeire.

Negyedik részjogosítvány a hasznok szedéséhez való jog, népszerű vulgarizmussal: enyém a telhén, egyém a borja. A hasznok szedése átadható, engedélyezhető, elidegeníthető.

Elnevezésével ellentétben az utolsó részjogosítvány, a gyümölcsöztetés, már a forgalmi életben történő részvételt se részvételtől keletkező javak feletti tulajdonjogot jelképezi. A pénz takaréka helyezése, kamatot, míg ugyanezen pénz penzióba fektetése nyereséget, részvények vásárlása osztalékot biztosít a tulajdonosnak. Ezt a hozalékot ugyanolyan jogi védelemben kell részesíteni, mint a forgatott (kockáztatott) tőkét. Ha társadalom jogrendje ezt nem biztosítja, vagy erőszakos módon a tulajdonost ettől megfosztják, a tőke "visszavonul" a gazdag és a társadalom kárára. Megkezdődik a feketetés, amit a "rablásra" felkészült közhatalom mélységes csalogottságában (ti: nem ő fölözte le a gyümölcsöt) példátlan módon szokott megtorolni.

E részjogosítványok gyakorlásához a közhatalom intézményeket és jogrendet hozott létre. Hegel talpon áll, csak a leninista jogkoncepciók álltak fejre, s tüntették fel állapotukat természetesnek.

Visszakanyarodva a jogok átszállásához: azt mondtuk a jogok alkatrészenként szállnak át a jogelődökről a jogutódra. Az egyes részjogosítványoknak külön-külön kell átszállniuk a jogelődökről a jogutódra. Önálló intézmény voltuk teszi lehetővé, hogy egyes részjogokat kivehessünk a successióból.¹⁷ A látszólag egységes tulajdonjog több részjogosítványból áll, s ha mind átszáll az új személyre teljes, univerzális jogátszállásról beszélhetünk.

-
14. Folyókat- mint állami tulajdont - folyásirányukkal ellentétes irányba terelni, a tulajdonjog legvégletesebb abszurditása.
 15. Szorosan összefügg a szűkösségek gazdasági problémáival.
 16. Immanuel Wallerstein: A modern világgazdasági rendszer kialakulása c. nagyhatású művében leírja a Hanza városok "forradalmi szerződés-kötését". A parasztoktól a búza, halászoiktól a tengeri zsákmány tulajdonjogát előre megvásárolták, mintegy a piac árszabályozó szerepét kizárták. Ma is él ez a szerzőmód, zöldvételnek nevezik a jogban.
 17. Legismertebb példa az ingatlan oly módon történő ajándékozása, hogy a haszonélvezetet (használatot és a hasznok szedését) az átruházó fenntartja magának.

Egyes jogátszállásokat azonban a törvényhozó megtilt, kizár. Jogtalan elcsatolás - például - nem teremt tulajdonjogot.¹⁸ Látni fogjuk: a jogellenes államosítás, tagosítás, jogteremtő, jog megszüntető hatása goriuszi csomóként feszül társadalmunk torkára.

Átszállnak a főjogokkal együtt az ún: mellékjogok. Hasonlatosan a leírt jogátszálláshoz, e jogok is alkatrészenként szállnak át az utódra.

Mindabból, amit fentebb fejtegettünk következnek: eltérő a jogi sorsa a tulajdon és a kötetmi jogok szeccessiójának. Szerződéskötés után az egyik fél - a szerződés jogi jellegétől függően - követeléseit, tartozásait átruházhatja. Az átruházásnak lehetnek kisebb-nagyobb korlátai. Megtilthatja a jog a szabad forgalmazást, elővásárlási jogot¹⁹ követelhet meg, írásbeliséget vagyis alakai illetve tartalmi előírásokkal szabályozhatja a forgalmat.

A jogi akadályok is eltérőek a tulajdon és a kötetmi jogok átszállásakor. Magánjogban az átruházhatóság általános szabály. A legszemélyesebb jogok azonban nem ruházhatók át.

Átruházhatók: a tulajdonjogok, kivéve a haszonélvetet és a személyes szolgalmak, a szellemi javakon fennálló jogok - kivéve a névjog²⁰ -, a követelések stb.

Nem ruházhatók át a családjog legszemélyesebb elemei (házastársak jogai egymás személyére), a családjog vagyoni viszonyainak jelentős része (Az egyszemélyes Kft-k és a magánvállalkozások szempontjából ezért van jelentősége a házastársi különvagyonnak és a házastársi szerződésnek, amely jogokat a legutóbbi évekig nem ismerték el jogszabályaink).

Nem ruházható át a nemvagyoni kár megtérítésére irányuló követelés, a hitelező - például az ajándékozó - életszükségeinek kielégítését szolgálja. Ezért nem lehet a nyugdíjról lemondani, ha más létfenntartás nem biztosított. Ha az adós oldaláról vizsgáljuk, nem ruházható át a követelés a pactum de non cedendo²¹, ha az engedményezés megváltoztatná a kötelelem jellegét.

18. Ez még akkor is igaz, ha nem derül fény a jogtalanságra.

Ex injuria jus non oritur - elve.

19. L.: 1988. évi VI. tv. pl. előírja, hogy a Kft törzsbetét tulajdonosai üzletrészüik értékesítése előtt a többi tagot kötelesek "megkínálni", stb.

20. A név (firma) a személyt, vagyontömeget egységbe foglaló jog által garantált azonosítás. Ezért jelentős a cégjogban a név.

21. Vagyis a felek közötti megállapodás kizárta a cedálást, az adós csak hitelezőjének jogosult fizetni.

Birtokban való utódlás erősen vitatott volt 1945 előtti magánjogunkban is. A "szocialista" bérleti jogviszonyok teljessé tették a káoszt. Legyen a kérdés a következő: a lakás vagy helyiségbérlet örökölhető-e, vagy sem. Ha igen, akkor a tulajdonjog többletkorlátozását vezeti be a jogszabály. A lakásbérlet utódját - a bérbeadó vagyis az állam - igényjogosultságától függően tartja meg bérlőként az adott bérleményben. A gyermek, aki elveszíti szüleit, azt a lakást amelyben született, s amelyben évtizedek óta él bérleti viszonyon kívüli okból - pl. nőtlen, férjezetlen, töredék család stb. - kénytelen elhagyni. Látható, hogy a jogallokációt, azaz társadalmi elosztást valósít meg a jogutódlás megtagadásával, korlátozásával.²²

Jogviszonyokban történő successió lehet teljes, egész jogviszony, illetve a jogviszonynak egyes része. Ha a volt tulajdonost a bérleti díj nem illette meg - mert a bérlő beruházott az ingatlanba s annak törlesztése nem járt le - az új tulajdonost, aki a beruházást is kifizette a bérleti díj megilleti. Vagy mégsem?

Alighanem a legvitatottabb utódlási kérdés a kötelezettségekben való successio. Különbséget teszünk²³ felelősség és kötelezettség között. A jogelőd felelősségén alapuló jogviszonyok - általában - nem szállnak át a jogutódra. Felelősségen azt a felróható magatartást értjük, amely magatartás alapján a jog ereje által helytállni tartozik az adott személy.²⁴ A felelősség értelmezése - ellentétben a kialakult sémákkal - Janus-arcu. Egyrészt azokat az előnyöket tartalmazza, amelyekért érdemes ezt a kockázatot elvállalni, másrészt helytelen cselekvés esetében a jog következményeket alkalmaz. A felelősség alapján járó jutalmakban és következményekben - a polgári jogviszonyok körében - lehetséges a jogutódlás. Ha valamely üzemet megillet a környezetvédelmi kedvezményes adócsökkentés²⁵ az megilleti a jogutódot is mindaddig amíg a feltételeket teljesíti.

Különlegesen súlyos a kérdés akkor, ha vásárlók megkárosítása miatt szabtak ki az igazgatóra büntetés, nyugállományba vonulásával, ez a felelősség a jogutódra nem szállhat át. Nem áll fenn - példánkánál maradva - az új igazgató kezesi felelőssége sem. A jogok átszállása felelősség-típusú jogviszonyok esetében többnyire megengedett, ám jó kivételt is tartalmaz a jogrendszer.

A felelősségtől eltérnek a kötelezettségekért fennálló jogutódlás kérdései. Feloldja-e a jogelőd megkötött, de még nem perpetuálódott szerződése alól a jogutódot a jogviszonyváltozás? Kitérhet-e a jogelőd kezességvállalása elől a jogutód, ha a jogelőd teljes jogviszonyát "örökli". A szocialista jog e kérdéseket éppen az állam tulajdonosi pozíciója miatt kevésbé dolgozta ki. A kötelezettségek átszállása - hasonlóan a felelősséghez - általában megengedett.

22. És példátlan károkat okoz. A "jogutódnak" ki kell költöznie a város, község, más körzetébe, meg kell változtatnia életmódját, állását stb. Ezt a költséget azonban a jog nem vállalja, hanem az egyénre terheli.

23. A dolgozat gondolatmenete nagymértékben Szász István professzor 1928-ban megjelent művére támaszkodik. Néhány - a szocialista időszakokat figyelembe vevő kiegészítést célszerű tenni.

24. Szabó Imre: A jogi felelősség alapproblémái, a polgári jog felelősség.

25. A jogviszony alapja a környezetvédelmi felelősség.

A leírt jogutódlásnak a tartozások megosztásakor el nem ismerése vagy elismerésekor van jelentősége. Ha a jogelőd kötelezettsége jogszabályba ütközik, ezért a jogelőd is tiltakozhatott volna, a jogutód minden következmény nélkül hivatkozhat e tényre. Amennyiben a jogutód érdekeit ugyan sérti, de nem ab ovo törvényellenes a kötelezettségvállalás, úgy ipso iure²⁶ száll át a kötelezettség, s annak teljesítéséért fennálló felelősség.

A jogutódlásnál még nem tettünk különbséget a személyhez és a vagyonhoz tartozó jogok átszállása között. Amint arra már utalt e fejezet: a jogok alkatrészei szállnak át. A vagyonhoz tartozó jogok uno ictu, azaz egyenként szállnak át a jogutódra. Különbséget teszünk univverzális (egyetemleges) és singularis (egyes, eseti) successio között. Ha a különös utód az általános utóddal "ütközik" ez utóbbi személy joga az erősebb. Megfelel ez az elvi tétel a "lex specialis derogat generali" szabályának²⁷. A különös jogutód nem "örökli" a jogelőd kötelezettségeiért, felelősségeért fennálló helytállási követelményt.

A jogutódlás - összefoglalva - lehet származékos és eredeti; a származékos successiót konstitutív (jogalapító) és translatív (jogátszállás) csoportokra tagolhatjuk. Átszállhatnak a tulajdon és a kötelmi jogviszonyok a maguk teljességében vagy csak részleteiben. Az átszállás a jog alkatrészei szerint történik.

A jogutódlás klasszikus próbája a privatizálás. A továbbiakban a jogutódlást, annak problematikáját a privatizációnak nevezett tulajdonos' váltás és tulajdonszerkezet átalakítás körében tesszük próbára.

III. Privatizálás, mint alkalmazott jogutódlás

Meddig él valamely jog?

Német (kontinentális) elveken pallérozott eszünkkel azt válaszolhatnánk: ameddig a jogszabály hatályban van. E válasznak máris ellentmondhatunk a pénzügyi, adóigazgatási normák esetében. Az ellenőr számára addig élő a jog ameddig alkalmazható annak alapján az ellenőrzés. Ez pedig jogrendszerünkben öt év.

Az elévülés a jogalkotó²⁸ önkorlátozása.²⁹ Elvben nincs akadálya annak, hogy ami egyszer létrejött, az mindig ható lehessen a közösségben.

Ha valaki egy 50 évvel ezelőtti jogszabály alapján szerzett földtulajdons ezt a jogszabályt később hatályon kívül helyezték, egyén tulajdona jogszerűen fennmarad mert a szerzés időpontjában törvényes normán alapult. Legalábbis így van ez az áruviszonyokat kifejező polgári demokrációkban.

El kell választanunk a jog életének szakaszait.³⁰

26. A jog ereje által.

27. A különös törvény lerontja az általánost. Római jogba visszanyúló kánonjogi regula.

28. "Jogalkotón" értem a szokásjogok teremtőit, a törvényhozókat, szokványok kidolgozóit stb.

29. A római jog - például - nem ismerte az elévülést.

30. Ehelyütt nem a történelmi fejlődésről, a jog kialakulásáról van szó, ezért a jogtörténeti adalékban is mellőzöm. Egyes szerzők különbséget tesznek a történeti és az aktuális jog között. Ez utóbbi fejezi ki az élő joganyagok keletkezését, fejlődését és megszűnését.

Jog előtti állapotnak nevezzük azokat a kialakulóban lévő spontán módon rendeződő magatartásokat, amelyek jog létrejöttéhez vezetnek el. A jog előtti állapot nem jog nélküli állapot, hanem azt fejezi ki, hogy valamely társadalmi viszony gyakorisága elérte a társadalmi szintű rendezéshez szükséges alsó küszöböt. Már láthatók a magatartások közötti összefüggések, érzékelhetők a konfliktusok, igény mutatkozik szabályozásra. Fontos eleme a jog előtti állapotnak, hogy az erkölcs, szokás vagy más jogszabály ne rendezze, vagy már ne tudja rendezni a magatartáscsomagot. Jog előtti állapotot - paradox módon - létező jogszabály, annak hiányos volta (joghézag) is kialakíthat. Sőt! Minél több az "alkotott" jogszabály annál több a jog előtti állapot.³¹ Parkinson-törvénye - amelyet kevésbé vesznek komolyan - e vonatkozásban a jog sajátosságát, önburjánzását jól érzékelteti.³²

Amikor a politikai vagy érdekképviselői nyomás elég erősnek mutatkozik, megkezdődik az állami jogalkotó tevékenység. (Ehelyütt nem említjük a spontán jogképződést, azaz a szokásjogot. Jogi normáink nem ismerik el - néhány kétértelmű kifejezés kivételével - a szokásjogok létezését.³³)

Jogképződés folyamata indul meg a jog előtti állapot után. A jogképződés nem más mint közösségek vagy jogalkotók tudatos érdek- és jogütköztető munkája. Ha valamely kívánt magatartás jogszabállyá válna, milyen következményekkel járhat a jogrend egészére nézve ez a változás. Ha a jogképződés feltáró, érdekegyeztető mechanizmusa nem, illetve nem hatékonyan működik, akkor megalkotásra kerülő jogszabály torz, hamis érdekeket fejez ki.

Itt meg kell állanunk. Még nincs jogszabály, most lehet az érdekeket érvényesíteni.³⁴ Ha jogszabály előkészítés valóságát nézzük, akkor az elmúlt négy évtized ezen a ponton vált antidemokratikussá. Kiiktatta a pártállam a tényleges ellenzékét, az ellenvéleményt, kiszajgította a jogképződés, jogalkotás folyamatát ezzel és csakis ezzel a fellépésével érthette el, hogy a törvényesség álarca mögé bújva terrort, diktatúrát, antihumanizmust egyéni érdekeket és döntéseket lehetett keresztülhajszolni a tömeg- és jogalkotó szervezeteken.

-
31. Egy megalkotott jogszabály újabb szabályozást igénylő körülményeket hoz felszínre. A jogalkotó érdekeitől és ambícióitól függ, mire alkot az új "lehetőségek" felismerése után jogszabályt a jogalkotó.
32. Ez volt az indoka a skandináv majd az USA államaiban a deregulációs bizottságok megszervezésének. A dereguláció egyrészt a normák társadalmi szükségességét, másrészt az alkotandó norma költségkihatásait vizsgálja az 1989. augusztusában létrehozott magyar deregulációs bizottság.
33. Meg kell különböztetnünk a szokásjogot a jogszokástól. Ez utóbbi, valamely korábban érvényes "élő" jog hatálytalanítást követő utóélete. Mária Terézia korában alakult ki a sváb közösségek öröklési rendszere. Magyar jog ide vagy oda, ezt az öröklési eljárást ma is alkalmazzák hazánk egyes vidékein.
34. Pressure-groupok, hobbyk működnek a nyugati demokrációkban. E csoportok a törvény megalkotása előtti és alatti nyilvános befolyásolást vállalják. Ez a nyilvánosság teszi eljárásukat törvényessé.

A jogszabály akkor válik törvényessé, ha a reá nézve megállapított eljárásjogi és tartalmi követelmények korrektül be lettek tartva. Valójában minden jogszabály törvényes ha a létrehozására kialakított rend szerint szabályosan lett létrehozva. Ha a törvény és a jogrend ugyanazon szisztéma szerint konzisztens formák jogi értelemben nem vethető fel sem alkotmányellenessége³⁵ sem a jogellenesség. Jogszabály akkor sérti a társadalmat, ha annak kialakult (és nem kialakítandó) létező (és nem hirdetett) erkölcsi, gazdasági humanista érdekeit alapjaiban sérti.³⁶ Amikor a törvény tartalma nem ismeri a méltányosságot, kizárólag eszköz, nos a törvény a reá vonatkozó szabályok értelmében törvényes. Ami következik e megállapításból: a törvény alapján folytatott eljárások, anyagi jogi konzekvenciás legalitása nem kérdőjelezhető meg.

A társadalom azonban - ezt szokták "igazságérzetnek" nevezni - azt a normát, amelyik idegen műveltségi, civilizációs értékeitől, erőszak hatásával, de azzal nem azonosul és az első adandó alkalommal lerázza magárról.

A jog életének mulékonysága közismert tévedés. A jogszabályt módosítják, kodifikálják, fűrják és faragják, de azok a viszonyok, amelyek adott időpontban létrejöttek emberi sorsokat, helyzeteket rendeznek. Ez a megállapítás azokra a jogszabályokra is igaz, amelyekből - amint fentebb láttuk - hiányzik a legalitás, vagy csak formálisan törvényesek. Nemcsak hiba, hanem a társadalom gazdasági rendje elleni bűncselekmény volt³⁷ a svábok kitelepítése, ugy a magyarok kitelepítése szlovákiából.

A kitelepítés érintette a vagyoni viszonyokat is. Feltehető a kérdés az "életre hívott" törvénytelen jog megfosztotta e az egykori személyeket javaiktól, vagy csak birtoklásukban akadályozta meg őket. Akik e vagyontárgyakat ugyanezen törvények alapján tulajdonbe vették tulajdonosok-e? Vagy csak a jog (és kényszer megtévesztés) erejévek kreált k vázi tulajdonosok.

35. E tekintetben közömbös, hogy szokásjogi vagy írott (kartális) alkotmányról van-e szó.

36. Nincs olyan törvény - írta Cicero - amely mindenkinek megfelel. De az, hogy csak kevesek számára legyen kívánatos az magyarázható osztályharccal, de attól még az alkotott jog a természetjog normáival mérve törvénytelen, az ilyen törvény (jogszabály) megalkotója bűnös. Más kérdés, hogy ez a "bűnösség" többnyire politikai jellegű.

37. A nemzetközi egyezmény is szenvedhet a belső törvényekhez hasonlóan, társadalmi legalitás-hiányban. Ilyenek a trianoni és a párizsi békediktátumok. A nemzet ön- és igazságérzete sohasem fogadta el ezeket a jogi normákat.

38. Eredeti állapot helyreállítása.

Ha a fentebb leírt jogszabályt hatályon kívül helyezi valamely jogalkotó, s megállapítja e jogszabályok szellemének, tartalmának társadalmi elfogadottságot nélkülöző állapotát, vajon kártérítésért, az *in integrum restitutio*ért felelősséggel tartozik-e. Felélednek-e az egykori tulajdonosok jogai?

A jog által létrehozott viszonyok azzal, egy a jogszabály hatályát veszti nem szűnnek meg.³⁹

Pontosabban: attól függ, hogy az új jogalkotó hogyan dönt a régi norma alapján keletkezett viszonyok rendezéséről.

Két fő esetcsoportot különíthetünk el. Azok a jogviszonyok, amelyek fennmaradnak konstans, amelyek nem, azok a relatív csoportba tartoznak. A házassági jog megváltozása nem teszi érvénytelenné a korábbi törvény (jog) alapján keletkezett házasságokat, vagy a szülői jogállás új törvény életbe lépésével nem változik. Általában. Ha igen, akkor az olyan súlyos lelki sérelmet okozhat, amely az ilyen törvény legalitását megkérdőjelezi. Amennyiben politikai pártállása miatt felbonthatóra teszi a jog valainak a házasságát, az a jog embertelen és a természetjog (amit emberi jogokként idézgetünk mostanában) minden normáját nullifikálja.

A konstans jogviszonyok képezik a társadalom - divatos kifejezést használva - kemény magját. A konstans normákba való beavatkozást egyetlen társadalm sem bocsátja meg. A tulajdonviszonyok jelentős része azonban nem a konstans jogviszonyok közé tartozik.

Relatív azon jogviszonyok élete, amelyet vagy meghatározott cél, időtartam miatt hoznak létre, vagy - tárgyunk szempontjából ez a fontosabb - a létrehozott törvény legalitását a társadalom nem fogadta el.

El kell választanunk a normáknak azon csoportját a relatív jogviszonyoktól, amelyekben eredetileg is ideiglenesség volt. (Pl.: zálogjog, bérlet, hasznélvezet, stb.). Ezek a jogok (jogosultságok) értelemszerűen elenyésznek meghatározott körülmények bekövetkeztével (a zálogadás kifizeti tartozását), idő múlásával (határozott bérleti időtartam leteltével). A relativitásnak abból a szempontból van értelme, hogy a jogviszonyokat teremtő jog alapján keletkezett állapotok a jog törlésével megszűnnek avagy tovább élnek.

Vegyük az egykori vitézi telkek példáját. Ezt az intézményt a Horthy-korszakban vezették be jogrendünkbe azzal, hogy ez a földtulajdon meghatározott érdekhez kapcsolódva keletkezik. Ez volt a jogcím. "Rendszerváltás" történt 1945 után a vitézi telkek és a cím megszűnt. Jövőre nézve nem volt lehetőség vitézi telkekhez jutni, de múltira nézve el kellett számolni a jogalkotó akaratából. "Bűnösnek" nyilvánította a jogintézményt az 1945 utáni jogalkotás ezért a tulajdonviszonyok helyreállítását az államosításokkal oldották meg. Elvették kártalanítás nélkül a vitézi telkeket.

Amennyiben az 1945 utáni államosító döntést tekintjük jogellenesnek az egykori tulajdonosok joga jogvita tárgyává válhat.

A relatív jogviszonyok létét vagy nem létét a jogalkotói akarat határozza meg. Ellentétben a konstans jogviszonyokkal, amelyek nem vagy csak társadalmi konszenzussal változhatnak, míg a relatív jogviszonyok megváltoztatását a társadalom elviselheti. Hansúlyozandó a feltételes mód. Politikai, társadalmi, történelmi viszonyok

39. A jogszabály kiiktatása a jogrendből ugyanolyan bűvös lehet, mint új, fentebb leírt módon létrehozott norma.

konstellációjától függ, hogy valamely változtatást adott időpontban elfogad e vagy elutasít-e az adott közösség. Ez a tény fogja meghatározni azt is, hogy elismeri-e az új rend a korábbi normák alapján kialakult helyzetet vagy sem. A "mások jogának sérelme nélkül"⁴⁰ "jóhiszeműen szerzett és gyakorolt jogokat nem érint"⁴¹ kifejezések utalnak a korábbi normák által létrejött állapotok tényszerű, de facto elismerésére. Ha a kialakult helyzet elismerését az új jogszabály megtagadja vagy kártalanítás, vagy kártalanítás nélküli jogutódlás jön létre. (Természetesen jogutódlás nélküli állapot is kialakítható, de a jogviszonyok többsége új jogalanyokra száll át.)

A relatív jogviszonyok körében kell megemlíteni a visszaható erő kérdését. Visszaható kifejezés alatt azt értjük, hogy a megalkotott jogszabályt olyan magatartásokra is alkalmazzák, amelyek a jogszabály létrejötte előtt keletkeztek.⁴²

Különbséget tehetünk a cselekvő emberek magatartásának megítélésekor az egyidejűség és a többidejűség között. A jogszabály és a cselekvő személy egyidejűségéről akkor beszélünk, amikor a jogszabály létezik, érvényes és hatályban van.⁴³ Ebben az esetben a jog nem tudásáról, nem ismeréséről vagy elvárható ismeretéről (gondatlanság, szándékosság, felróhatóság) beszélünk. Ebben az összefüggésben van értelme a szállóigészerű regulának: a törvény nem ismerése nem mentesít annak hatálya alól.

Más összefüggést mutat a jog és a cselekvés többidejűsége. Amennyiben a cselekvés vagy releváns jogi tény a jog létrejötte után következik be, a norma hatása, az alkalmazhatóság egyértelműen biztosított. Amennyiben a cselekvés előbb volt, mint a létrejövő jog, kérdéses - kulturállamban - a jog alkalmazhatósága. A törvényes cselekvés utólagos törvénytelené nyilvánítása, vagy az új jog kiterjesztése a korábbi állapotokra: ez képezi a visszaható erő fő problémáját.

A visszaható erő megalkotható *expressis verbis*, azaz kifejezetten és utaló jelleggel.

Kifejezetten visszaható erőt ad a jogszabálynak a jogalkotó, ha rögzíti: a szabályt azokban az esetekben is alkalmazni kell, amelyek korábban keletkeztek. Visszaható erő volt az 1919-es Tanácsköztársaságban résztvevők számára biztosított munkaviszony elismerés, nyugdíjjogosultság szempontjából, vagy 1961-ben a Btk hatályának kiterjesztése az elévült háborús cselekményekre. Hasonló visszaható erő a polgári, föld és más jogviszonyokban is történt még a legújabb időkben.

40 Középkori nyelvünkben: *salvo iure alieni*. Ha a király földet adományozott, úgy az új birtokos kiváltságlevelébe a fenti záradékot azért vették be, mert ha más valaki volt a földön, akkor az új és régi tulajdonos egymás között rendezte.

41. A múlt század elején a francia jogban kialakult kifejezés.

42. A kánoni jog dolgozta ki a jogszabályok kihirdetésének - *promulgatio* - rendjét. A középkori nyilvános közzététel az volt, hogy a pápa megküldte a párizsi egyetemnek decretumát, s ezen időpontot követő 3. hónaptól kezdve kellett alkalmazni a jogszabályt.

43. Más kérdés, hogy nyilvános-e az adott jogszabály. Ha a jogszabály titkos, a jogszabályt nem ismerő jogalanyt ezen az alapon nem lehet felelősségre vonni.

Jogelméleti tudósok szerint a jogalkotó önmérsékletét fejezi ki az, hogy a megalkotott jogszabályt időben visszafelé korlátozza.

Utaló jellegű a visszaható erő, hogy a szabályokat a norma megalkotása előtti viszonyok következményeinek megváltoztatása nélkül nem lehet alkalmazni. Ezt a gyakorlatot a pénzügyi kormányzat alkalmazta előszeretettel. Klasszikus példa a tárgyévi mérleg összeállításához szükséges rendeletek év végi közzététele, amikor már a megelőző hónapok rendjét csak könyvviteli hamisításokkal lehet hozzáigazítani a mérleg helyes összeállításához kiadott normákkal.

A visszaható erő a korábban keletkezett jogviszonyok szempontjából alapvető fontosságú jogi kérdés.

A jog "élete" azt jelenti, hogy az egykori törvények alapján megalkotott jogok a jogszabály hatályának megszűnése után is élnek (pl.: ellenőrzés szempontjából 5 évig; tulajdonjog), vagy visszamenő hatállyal életre hív jogszabály "jogviszonyokat". A jog életéhez hozzátartozik a jogfeléledés - privatizációnál meg nem kerülhető - kérdése.

Ha valamely jogviszonyt később törvénytelennek minősített jogszabály hívott életre - ezzel elismerést kapott az utóbbi norma törvényessége - felélednek-e az egykori jogok? ⁴⁴ A jogfeléledésnek privatizációs szempontból - alapvető jogi és politikai súlya van.

1947-es állapotok visszakövetelése a későbbi jóhiszeműen szerzett és gyakorolt jogokat valamint az egykori megszüntetett jogokat érinti. Ez utóbbi jogok "feléledésének" további kérdése, hogy az eredeti jogosultakat, ahok leszármazóit vagy más személyeket kell-e kárpótolni. Az időközi tulajdonos jogát az ingatlan vagy ingó tárgyakon vissza kell-e forgatni - a beruházás, állagóvás levonásával - az egykori jogosultra? E kérdések kidolgozása nélkül nincs privatizáció.

Vizsgáljuk meg azt a kérdést: mit jelent a privatizáció. E kifejezés magánkézbe helyezést jelent, azaz az állami kincstári, önkormányzati vagyontárgyak működtetésének átengedését, a jogok és kötelezettségek magánszemélyre ruházását. Tágabb értelemben a privatizáció nem más, mint közjogi személy ⁴⁵ vagyonának nem közjogi személy tulajdonába adását. Az egyházak vagyonát szekularizáció keretében osztották fel - vagyoni kártérítés nélkül.

A privatizáció állami tulajdora szorítása helytelen, de a mai magyar viszonyoknak többé-kevésbé megfelelő állítás.

Hazánk tulajdonviszonyaiban 1945 körül még egy polgári típusú tulajdoni arány létezett. Az állami vagyon - és annak működtetési, ellátási felelőssége - kb. 30 % volt, míg a többi közjogi és magánszemélyek tulajdonát képezte.

44. Eltűnt személy holtta nyilvánítása megszünteti a házasságot, későbbi életben lét ezt a jogviszonyt nem "éleszti" fel, csak újbóli akaratnyilatkozattal.

45. Közjogi személyek az Alkotmányban felsorolt állami szervek, egyházak, pártok, mozgalmak.

Ez az arány megfordult 1948/49-től és Rákosi Mátyás az Alkotmány parlamenti vitáján már 92 % állami tulajdonról a "burzsoá" rendszer összeűzéséről beszélt. Ez a hatalmas - körül-belül 70-80- %-os tulajdonosi arány megváltoztatása rendszerváltás nélkül nem oldható meg. A rendszer elvi strukturája a magántulajdonba adandó állami vagyon elhelyezésének sikerétől függ. Csakhogy.

Csakhogy az államivagyon⁴⁷ jelentős hányadát közösségek, helyi önkormányzatok részére kell átadni további működtetés végett.

Közjogi személyként az állami vagyonból tulajdont kaphatnak az egyházak is, ezért a privatizációt megszorító értelemben célszerű használni.

Az állami vagyont három arányos részre bontva lehet felosztani:

- kincstári
- önkormányzati (közjogi)
- magántulajdon.

Más szempontból is kérdéses a privatizáció. Az a vagyontömeg, amelynek állami működtetése csődöt mondott, jogviszonyok szempontjából többféle jogcímen került az államhoz.

Állami (kincstári)⁴⁶ tulajdonban voltak a - például - a magyar államvasutak, a szénbányák egy része stb. Ezek az 1945 utáni állam tulajdonába jogszerűen kerültek;

Az u r a t l a n vagyonok - amennyiben azokat nem törvénysértő vagy ma törvénysértőnek nyilvánított állami intézkedésekkel hozták létre;

A nemzetközi szerződésekből - határvédekezés, kitelepítések stb. - kerültek az állami tulajdonba (ez a pont vitatott);

Köztörvényes bűncselekmények miatt kiszabott vagyonekbobzások (vitatott az un. jogellenes külföldre távozás);

Az állami vagyon működtetésével keletkezett vagyon (hasznok szedése).

46. Kincstári tulajdon alatt azt a vagyont értjük, amely az államot mint egészet és nem mint falvakat, városokat stb. illet meg.

47. A vagyon fogalmilag is több mint a tulajdon. A vagyon a jogosultságokat (aktívák) és a kötelezettségeket (passzívák) dinamikusan, míg a tulajdon statikusan foglalja egységbe. A tulajdonnal is járnak kötelezettségek (közadók, szomszédjogok, környezetvédelem) valamint jogosultságok (a birokhaborítás, a mindenkivel szemben ható zavarás-turbáció-elleni in rem védekezés). Amíg azonban a vagyon jogosítványai (ez a vagyon lehet maga a tulajdon is. pl. ha éppen hasznosítjuk) a személyhez tapadnak addig a tulajdon inkább a dologhoz "ragad". Az ingatlanon gyakorolt szolgalm nem a tulajdonos személyéhez, hanem az adott földhöz, mint dologhoz kötődik. Ezért mondja a klasszikus magánjog dologi jognak, míg a vagyoni jogok többsége kötelmi jog. A vagyont - e munkában - elválasztjuk a tulajdontól, de néhány esetben szinonim fogalomként alkalmazzuk.

Az állami vagyon (tulajdon) szerzés kori jogcíme kérdéses. Relatív jogviszonyok esetében a szerzési jogcímek megkérdőjeleződnek, a tulajdonlás bizonytalanná, a beruházások kétségessé válnak.⁴⁸ Az állam közhatalom módjára szerezte 1948-tól a tulajdonát, de mint vagyont kívánja privatizálni. A tulajdont többnyire - ipso iure - kötelezettségek átvállalása nélkül vonta magához, míg a tulajdonába került vagyont az általa "kigazdálkodott" terhekkel együtt kívánja értékesíteni. E taktika a társadalom és a vállalkozók tömör ellenállásába ütközik.

Azok az állami tulajdonban lévő, relatív (bizonytalan) jogviszonyokon alapuló vagyontárgyak hasznosítása ütközik az elmúlt négy évtized jogrendszerét megtagadó társadalmi állásponatok sokféleségével.

Amennyiben privatizálásról rendelkezünk, a kétes jogviszonyokat azok jogéletével és a jogutódlás minden nyaktörőjével együtt rendezni kell. Pártállam volt az elmúlt negyven év alkotmányos struktúrája. Az a kérdés, hogy e struktúra alrendszerei, az általunk birtokolt közhatalom erejével elkülönített vagyontömeghez (tulajdonhoz) jutottak az államosításokon belül már csak részkérdés. E vagyontárgyakért az állam, mint közhatalom felel, ezért az amúgy is relatív nacionalizálási jogon belül további relatív viszonyokat fejez ki a párt, HNF, szakszervezet stb. "vagyon". Nem ezek a szervezetek folytathatnak - a társadalom jól felfogott érdekében - privatizációt, hanem a magyar nép konszenzusát, szabad választások útján bíró államhatalom.

Van még a privatizációnak további - kifejezetten jogi - konfliktushelyzete. Államosításnak nevezik ugyanis a közigazdászok a tagosításokat is, holott ez utóbbiak jogviszonyszerkezete, alapvetően eltér a nacionalizálástól.

Az államosítási jogszabályok vagy kártalanítás nélkül, vagy kártalanítás ígéretével kerültek kiadásra. Így történt - például - az 1949. évi 19. sz. tervezetében. Kifejezetten utal a tvr. arra, hogy a kártalanításról külön jogszabály rendelkezik. Ez a külön jogszabály azonban a pártállam "jól felfogott" logikájából következőleg sohasem készült el. Jogi kérdés: kártalanítás nélkül történt-e az államosítás⁴⁹, vagy kártalanítás ellenében, amelyet ezidáig az állam nem fizetett meg. Ugyancsak megoldásra váró dilemma: az így birtokolt⁵¹ tulajdon vagyonként értékesíthető-e ?

48. Hasonló jelenség volt megfigyelhető a Trianon utáni "utód államok" gyakorlatában.

Az elcsatolt területeken nem folytattak beruházásokat; a békeszerződés ingatag volta miatt a "tulajdon" hasznosítását megkerülték.

49. Államosítások ipari, mezőgazdasági, kulturális, egyházi és "személyi tulajdonban" levő vagyonokra értendő, nem szorítható csak az állami vállalatokra.

51. Felfogható a jogi helyzet úgy is, hogy az államosított és a leírtak szerint kétes relatív szerkezetű jogviszonyok esetében, az állam sohasem szerezte meg a tulajdont. Ugy viselkedik mint tulajdonos holott rosszhiszemű birtokosként viselkedik e vagyontárgyak felett.

Amennyiben igen, úgy a még orvosolható államosítások véglegesen és visszavonhatatlanul egy korábbtól eltérő hatalom jogrendjének igazságtalanságot konzerváló elemeivé válnak. Amennyiben e jóviszonyokból keletkezett hátrányokat csak részben orvosolja a rendszer-váltás joga úgy enyhíti a meglévő feszültséget. Ugy tűnik az egykori és a szerzett jogok között teljeskörű jogrendezés elképzelhetetlen. Az államosítások ígért kártalanítása meghatározatlan, azaz nem tudni pontosan mivel kell kártalanítani: más vagyontárggyal, jövedelmet hozó joggal,⁵² avagy készpénzzel. Ez utóbbinál az értékállanság kérdése bizonytalan.

Eltér az államosítástól a tagosítások ígérénye. (A tagosítás a különböző földterületek egy tagban történő összevonását jelenti. A tagosító külön álló ingatlanért csereingatlant kap(hat).) Minthogy az egykori mgtsz-ek, állami gazdaságok javára alkalmazták - csereingatlan ígéréttel - a tagosítást, e kérdés nem kártalanítás, hanem csereingatlan juttatás kérdéseiként (mellékesen persze kártalanításként) jelentkezik a privatizációs folyamatban.

A privatizálhatóság további - egyben a dolgozat elején részletezett successio kérdéskörébe tartozó eleme a jogutódlás. Amennyiben a relatív szerkezetű jogviszonyokat új törvényhozás felbontja, megválaszolandóvá válik a jogok és kötelezettségek megosztása.

Ingyenes⁵² privatizáció két jogcímen szervezhető:

- a) a jogsértett egykori személy, egy közvetlen leszármái javára fennálló, elkülöníthető vagyontárgyak, ingatlanok;
- b) társadalmi konszenzuson alapuló állami döntés esetében. Az előbbi körbe tartozhatnak a magánszemélyek lakás, üdülő vagy kisebb léptékű földterületei, műkincsek, egyéb azonosítható érték. Az üzemek kérdése részletes megfontolást igényel. Jog problémaként vár megoldásra a tulajdonosi hányadok (törzsbetétek, részvények, stb.) államosításából keletkezett igények. Sem ezt a kérdést sem a tulajdon részjogosítványainak elvonásával keletkezett jogi helyzetek megválaszolása nem kerülhető meg. Gondoljunk azokra a lakástulajdonosokra, akiknek tulajdonát nem vette el az állam (telekkönyvileg), de abba bérlőt (pl. partizánt) telepített, s az máig - a jog csalafinta szabályozásai miatt,⁵³ lakik a tulajdonban (Becslések szerint 100000 ilyen lakáshoz juttatott gyakorolja ma is jogait az országban).

52. Ez még elképzelhető a nemzeti vagyon egy részének részvényhez hasonlatos felosztása esetén. A kártalanítás valamely egykori jogosult életéve és/vagy örököseire kiterjedő hozadék megszerzését jelenti.

52. Az állam a dolgot nem vagyontárgyként juttatja valamely természetes vagy jogi személynek. Véleményem szerint ingyenesen kellene "feltölteni" a társadalombiztosítást (biztosítókat) a betegségi, öregségi nyugdíjas fedezéséhez szükséges fedezet erejéig.

53. A tulajdonos köteles gondoskodni a bérlő elhelyezéséről.

Az ingyenes privatizáció mellett felmerül a térítéses privatizáció. Ez az a kör amelybe bel és külföldi magánszemélye vagy munkáskollektíva némi pénz ellenében "beszállhat".

Az állami vagyonnak ingyenes vagy térítéses változatai egyaránt felvetik a tulajdonos személyéhez, vagy a dologhoz mint tulajdonhoz kapcsolódó egykori, jelenlegi és jövőbeli jogok, kötelezettségek átszállását.

Amennyiben a személyhez kötődnek az átszálló jogok, úgy a kötelmi típusu jogátszállás rendje valósul meg. Ha a közhatalom az államosítással kártalanítás nélkül szerezte meg a tulajdonjogot mint eredeti tulajdonos (acquisitio originaria!) csak azokat a jogokat ruházhatja át amelyeket ő maga szerzett vagy amelyekre mint tulajdonos saját személyében jogosult beszédni (hasznok szedése, gyümölcsözötés). E jogok gyakorlása megilleti-e majd az új tulajdonost? A kedvezményes kamatozású beruházási hitellel létesített üzem ingyenes vagy ellenszolgáltatás esetén történő magánkézbe adása felveti azt, hogy a beruházás⁵⁵ hozadékai a volt tulajdonost⁵⁶, vagy az új vevőt illetik-e. További ellentmondás - amit királyaink a salvo lure alieni elvében bölcsen kizártak - az állammal szemben e jogokhoz "jutás" miatt van-e lehetőség per re, jogérvényesítésre, avagy az új vevő az egykori tulajdonos kártalanításával együtt szerez jogokat.

Hasonló a helyzet akkor is, ha tulajdonjog gyakorolhatósága az egykori tulajdonosnak törvényében biztosított - de soha ki nem elégített - kártérítéshez fűződő jogait érinti.⁵⁷ Ha a jogalkotó, az állam, a megelőző rendszerben működő állam jogutóda, a be nem váltott kártalanításokról politikai felelőssége miatt is kénytelen döntenie.⁵⁸ Negligálás esetén, mint jogutód társadalmi hitelességét helytállás vállalása esetén a társadalom anyagi létbiztonságának kockáztatja. Vegyítheti a kettőt, de mindenképpen döntenie kell az új tulajdonosok vállalkozó kedve érdekében.

Amennyiben a kötelezettségek átszállását vizsgáljuk a leírt tényállások további konfliktusait kell egy új Parlamentnek feloldania.

-
54. Itt nem említjük az államigazgatási típusu jogokat és a később taglalásra kerülő kötelezettségeket.
55. Vélelem: az egykori beruházás megállja a piaccgazdasági követelményeket.
56. Feltéve, hogy léteznek igényjogosult tulajdonosok. Ez esetben is kérdés az egykori részvényesek helyzete.
57. Néhány nemzetközi megállapodás és eseti döntés rendezte a nyugatra menekült ipari tulajdonosok kártérítését - többnyire titokban. Ezt a körülményt is meg kell vizsgálni.
58. Ezért vannak a nyílt forradalmak "előnyben". Megtagadhatják a múlt rezsím döntéseit azok kötelezettségeinek egy részéért nem feltétlenül vállalnak felelősséget és helytállási kötelezettséget.

Az állam jogellenesen szerezte meg a visszamenő hatályu új értékelés szerint a vagyontárgyak tulajdonjogát. A vagyonban bekövetkezett jogosultságokat négy évtizedig - nem feltétlenül bonus paterfamilian⁵⁹ módjára - gyakorolta, a hasznokat beszedte, a dolgot használta.

Ezzel együtt kötelezettségekkel terhelve a vagyontárgyat, hiteleket vett fel, esetleg megterhelte, megsemmisítette, átalakította, értékesítette stb. Mindez a privatizálás pillanatában kötelezettség, amely a vagyont terheli. Az egykori tulajdonos - akitől a jogok nem szálltak át az államra - ingyenes visszajuttatás esetén viselje-e a tőle idegen terheket. Amennyiben az ingyenes juttatás alanya nem az egykori tulajdonos, e terheket viselni köteles? Értelemszerűen aki ellenszolgáltatást fizet a privatizált vagyonért, milyen mértékben kötött a kétes jogcímen szerzett állami tulajdonlás következményeiért.

Az is kérdéses, hogy az adott vagyontárgy karizmatikus, önkormányzati vagy más szervezetek esetében hordozza-e mint dolog, e kötelezettségekért való helytállást

Említettük, hogy a jogok és kötelezettségek (aktívák és passzívák) személyiel vagy a vagyontömeggel szállnak át a jogutódra. Amennyiben a személyiel együtt történő átszállás mellett dönt a jogalkotás, úgy az egyes jogokról és kötelezettségekről alkatrészenként kell és szükséges dönten. Dologhoz tapadó jogoknál bárki kerüljön tulajdoni pozícióba a jogok és kötelezettségek, egyetemlegesen és nem alkatrészenként szállnak át.⁶⁰

A privatizálás jogátszálláshoz fűződő problémái szaporíthatók, talán más tanulmányban ezt is érdemes elvégezni.⁶¹

59. Gondos családapa. A felelősség elvárhatósági szintje a polgári jogban.

60. Amennyiben a tanácsi lakások bérlői tulajdonossá válnak, nemcsak lakásuk, hanem az épületre nehezedő jogok és kötelezettségek (pl. városképi követelményeknek) meg kell felelniük. Mintegy az IKV e tekintetben "némi" kivánnivalót hagyott maga után. Indokolt személyhez kötni a jogokat és kötelezettségeket. A lakás a tulajdonos, az egyéb állagok helyrehozatala - meghatározott ideig - az állami (önkormányzati) szervek "zsebé" nyomja.

61. A tagosítás kérdéseit érintettük, de a hely szűke miatt nem elemeztük. A jogutódlás sajátos kérdései a nemzetközi szerződésekkel (szupranacionális) létrehozott kormányközi tulajdonok (KGST, a nemzetközi gazdálkodó szervezetek); a kitelepítésekkel okozott tulajdonosi torzulások (ingyen ültek más személy vagyonába arra feljogosítottak); kiket illetnek a jóvátételek; a bankok, részvények elvonása stb. képezhetik további értekezések tárgyát.

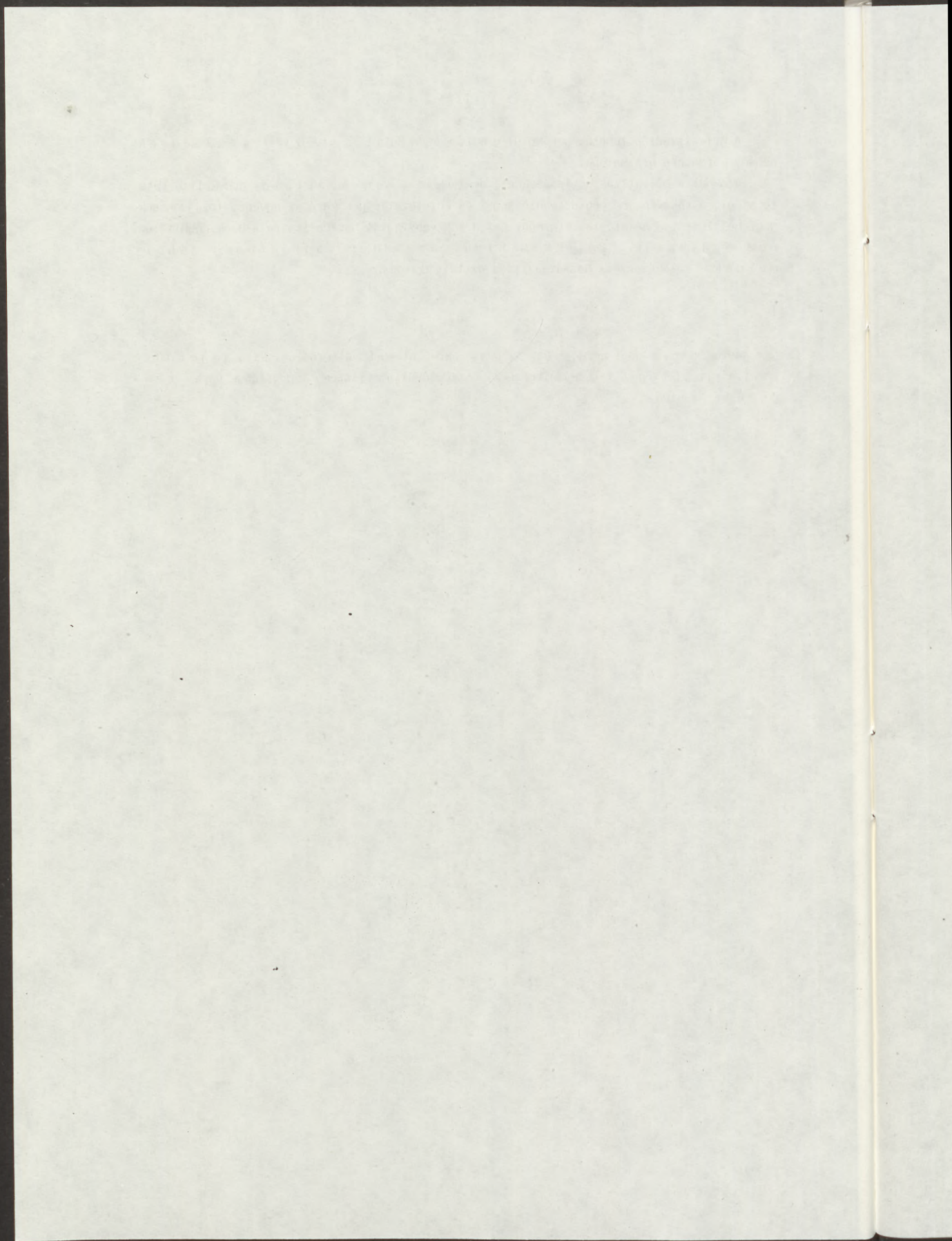
A privatizációs lehetőségek közül a munkavállalói (ESOP) részvények néhány kérdésére utalhatunk.

Azoknál a privatizációs lépéseknél, amelyeknél a munkavállaló érdekeltté tétel a cél, a részvényben megtestesülő jogok és kötelezettségek köré az egykori tulajdonosok jogi helyzete is beékelődik. Minthogy ezt a részvényfajtát hasznosításra a bank meghitelezi, nem hagyhatók figyelmen kívül az adott vagyontömeg jogcímeinek telekszerzési hozzáigazítása az tulajdonokhoz.

IV.

Nem jártuk körbe a jogi kérdéseket. Alapvető skrupulusunk változatlan: ki a jogelőd és ki a jogutód a törvénytelennek minősíthető államosítások, tagosítások újra rendezése esetén.

Nincs- és még hosszú ideig nem is lesz béke az olajfák alatt.

Dr Kotz László

A tulajdonviszonyok rendezéséről*

I.

*A gazdaság szervezeti rendszerének
karakterisztikus intézményei*

A társadalom egységes egész, ezért szükséges bizonyos metszeteit külön-külön vizsgálni ahhoz, hogy vázlatos képet nyerhessünk róla. A mi szempontunkból a közélet és a gazdasági élet intézményei kerülnek előtérbe — tudomásul véve azt, hogy egy sor másfajta „metszet” háttérként szolgál (pl. erkölcs, kultúra, stb.). A közélet intézményeit célszerű *alkotmányos intézményekként* ismertetni (amelyektől függően lehet a társadalmi berendez-

kedést politikailag minősíteni) (demokratikus, diktatórikus, stb.). A közéleti intézmények a gazdasági életben is megjelennek szereplőként. Eszerepükben a tulajdonosi funkció az alapvető, amely a tulajdonviszonyok középpontjában áll. A tulajdonosi funkciókhoz csoportosuló szabályok tömegéből alakul ki a *tulajdonosi intézményrendszer*.

A tulajdonosi intézmények megértése céljából valójában azt kell keresnünk, hogy a hagyományos társadalmi formátumban ki az, vagy kik azok, akik önállóaknak, *önjogúaknak* tekintendők, abban az értelemben, hogy ők nem állnak senkinek sem a tulajdonában.

* Megvitatták: az MTA VEAB Gazdasági Jogi Munkabizottsága 1988 végén, valamint az illetékes állami és politikai szervek 1989 elején.

Ugyanakkor egy sor olyan tulajdonosi intézményt is felismerünk, amelyek kifelé ugyan önállóknak tűnnek, valójában azonban mások tulajdonában vannak.

Míg az előbbieket elsődleges, vagy *eredeti tulajdonosoknak* nevezzük, addig az utóbbiak *származtatott tulajdonosok*. (Ezeknek is két nagy csoportja különböztethető meg). A tulajdonviszonyok ismeretének feltételezésével (tulajdonviszony alanyai és tárgyai köre) fel lehet vázolni azt a rendszert, amelyben a társadalom egyedei és csoportjai (közösségek és társaságok) életük gazdasági természetű folyamatait lebonyolítják.**

A vázlat szempontjából elsődleges jogalanyok a közösségek és az egyén, (a tulajdonosi intézményrendszer); míg a továbbiak az elsődleges jogalanyokból származtatott jogalanyok (másodlagos, harmadlagos, stb.). Ilyenek a vállalkozások szervezeti-jogi formái, valamint a non profit szféra intézményei.

1. *A tulajdonosi intézményi rendszer*, melynek alrendszerai:

- a) *területi közösségek*:
 - az állam, mint tulajdonos (államkinestár),
 - a község (város), mint helyi közösség,
- b) *nem területi közösségek*:
 - a közalapítvány,
 - a közcélú egyesület,
- c) *a magánszféra*

2. *A profitorientált vállalati szervezeti-jogi intézmények*:

- a) *az egyéni cégek*:
 - kisiparosok, kiskereskedők, magántermelők, szellemi szabadfoglalkozásúak, stb.,
 - az állami vállalatok, állami gazdaságok, stb.,
 - a hagyományos típusú (oszthatatlan vagyonnal rendelkező) szövetkezetek, mezőgazdasági termelőszövetkezetek, ipari szövetkezetek, fogyasztási szövetkezetek,
 - egyéb vállalkozások, melyek esetleg más néven jelentkeznek.
- b) *a társas cégek*:
 - közkereseti társaság és alfajai,
 - betéti társaság,

- korlátolt felelősségű társaság,
- részvénytársaság,
- egyesülés,
- közös vállalat,
- egyéb olyan társas formák, melyek nálunk még nincsenek nevesítve, de ténylegesen működnek, vagy működhetnek.

3. *A nem profitorientált, eltartott vagy legfeljebb önfenntartó intézmények*:

- a)
 - a védelem,
 - belbiztonság,
 - igazságszolgáltatás,
 - igazgatás stb.
- b)
 - oktatás (az orientációtól függően),
 - egészségügyi intézmények,
 - szociális intézmények,
 - kutatóintézetek.

c)

- egyéb formációk, esetleg vállalatként működő, de végső soron támogatással fenntartott szervezetek.

A gazdaság szervezeti rendszerének sémáját az 1. sz. ábra illusztrálja.

4. A szervezeti rendszer elemeinek egymásba kapcsolódását egy sor intézmény biztosítja, mely összességében működési rendszerré formálódik.

A működés jellegzetes intézményei:

- a) *az államhatalommal való anyagi kapcsolódást jelentő intézmények*:
 - az elvonások intézményei,
 - az adók rendszere (a különböző adótípusok rendszere),
 - a vámok,
 - az illetékek,
 - az egyéb elnevezés alatt futó állami elvonások,
 - a juttatások, támogatások intézményei.
- b) *a helyi (hatalmi jellegű) elvonások és juttatások intézményei* (helyi adók, illetékek, pótlékok, hozzájárulások stb. néven ismert intézmények).
 - a helyi támogatások, juttatások intézményei (segélyek, stb.).
- c) *a tulajdonosi elvonások* (nyereségrészes-

1. sz. ábra

Államhatalom

közüntézmények (költségvetési)	tulajdonosi intézmények	vállalati szervezeti intézmények
minisztériumi,	államkinestár	egyéni cég
helyi intézmények	község (város)	— állami vállalat,
	közalapítvány	— állami gazdaság,
	közcélú egyesület	— szövetkezet
	természetes személy	— kiskereskedő,
		— kisiparos,
		— gazdálkodó stb.
		— társas cég
		— közkereseti társaság
		— betéti társaság
		— korlátolt felelősségű társaság
		— részvény társaság

** Lásd részletesebben: Kotz L. A tulajdonfogalom. Az elsődleges jogalanyok és a társaság. (Magyar Jog 1988/6 szám).

dés, osztalék stb.) valamint juttatások (tőkejuttatás, tartalékképzés stb.) rendszere.

A tulajdonosi struktúra meghatározó hatással van a vállalati, valamint a közintézeti (nem profitorientált szervezetekre), továbbá a működés intézményeire. A működés intézményei és szabályai hasonló módon visszahatást gyakorolnak a szervezeti intézményekre.

A tulajdonosi struktúrában végrehajtott szélsőséges változtatások a működés intézményeiben ugyancsak szélsőséges változásokat vonnak maguk után — és ez fordítva is igaz. Ilyen esetben beszélhetünk a gazdasági rendszer deformálódásáról.

Azért, hogy a táblázatban feltüntetett szervezeti formák (intézmények) funkciója és jelentősége egyértelmű legyen, ismét rögzítem:

A tulajdonosi intézményekként jelölt intézmények államkincstár, község/város, közalapítvány, közcélú egyesület és a magánosok, ún. eredeti, vagy elsődleges jogi, ill. természetes személyek. Ez azt jelenti, hogy ezek a típusok, olyan intézmények, melyek nem vezethetők vissza más „tulajdonosokra”. Tehát a községnek nem tulajdonosa az állam, de nem tulajdonosai a községi polgárok sem; a közalapítványnak nem tulajdonosa az alapító (tehát esetleg az állam, a község, egyesület, magános, vagy esetleg más vállalat, vagy intézmény), de nem tulajdonosai a közalapítvány kedvezményezettjei sem; ez egyesületnek nem tulajdonosai sem az állam, sem a község, sem pedig alapítvány, de nem tulajdonosai az egyesület tagjai sem. A magánszemélynek nem tulajdonosa sem az állam, sem a község, sem más közösségek, így tehát a saját családja sem, de más személy sem (sem az apa, sem az anya!).

Az eredeti, vagy elsődleges jogi és természetes személyek személyisége az a státusz, melyet az államhatalom biztosít nekik, de nem állnak senkinek sem a tulajdonában. (Tulajdont itt nem a szó általános, hanem a dologi jogihoz közelítő értelemben használom!).

Ezzel szemben minden más olyan szervezet, amely jogalanyisággal (esetleg jogi személyiséggel) bír, származékos jogalany. Származékos azért mert egy vagy több elsődleges természetes, vagy jogi személy tulajdona — közvetlenül, vagy közvetve. A közvetettség többszörös áttételeződésként eredménye is lehet. *Vagyis a vállalat* (egyéni cégként, vagy gazdasági társaságként) az elsődleges természetes, vagy jogi személyek tulajdonában van (közvetlenül, vagy sokszoros áttételeződéssel), miközben ő maga is — rendelkezvén jogalanyisággal — tulajdonosa lehet bárminek, pl. más vállalatoknak. (Leányvállalata van, esetleg részvényes rt.-ben; olyan rt.-ben, mely maga is több más rt. vagy kft. társtulajdonosa).

Ez a tulajdonforma az eredeti tulajdonhoz képest, származtatott tulajdon. Az elsődleges

tulajdonhoz képest, másodlagos, harmadlagos stb. tulajdon.

Ugyanígy a ma közintézményként elnevezett, költségvetésből élő, vagy támogatott intézmények, melyek jogi személyiséggel rendelkeznek maguk ugyan tulajdonosai lehetnek más intézménynek, más vállalatnak is (pl. részvény tulajdonos sok vállalatban), mégis ő maga valakinek, vagy valakiknek a tulajdonában áll, és e valakik végső soron elsődleges, eredeti természetes, vagy jogi személyek.

(Kénytelen voltam ezt így részletesen leírni, mert sorozatosan észlelhetők a jogi és a közgazdasági irodalomban félreértések!). Tehát pl. a közalapítvány alapíthat egy másik közalapítványt, de nem lehet tulajdonosa az általa alapított közalapítványnak, mert az a megalapítás tényével eredeti, elsődleges jogalannyá, jogi személlyé vált. A közalapítvány a megalakulásával függetlenedett az alapítótól. Az alapító a továbbiakban már nem rendelkezhet felette. De a kedvezményezettek sem rendelkezhetnek. A közalapítványnak az emberi lényhez hasonló, azzal analóg léte van, ezért jogi személy. (Ugyanezen okból tartom teljesen hibásnak azokat a nézeteket, amelyek jogi személy elnevezéssel látnak el olyan jogalanyokat, mint pl. a gazdasági társaságok (rt, kft, stb.), melyek származtatott jogalanyisággal rendelkeznek, s melyeknek tulajdonosaik vannak. Súlyos jogelméleti hibáról van szó!).

II.

A magyar gazdasági rendszer deformálódott

A deformálódás főbb tünetei.

1. *A tulajdonosi rendszerben:*

— az államkincstár összeolvadt az államhatalommal,

— a községeket (városok) megszüntek, mint közösségi és mint tulajdonosi szervezetek, helyükbe az államigazgatás helyi szervei, a tanácsok léptek,

— a közalapítványok megszüntek (bár nyomain itt-ott még fellelhetők),

— a közcélú egyesületek — gazdasági szempontból — gyakorlatilag megszüntek,

— a magántulajdon tárgyi köre mérhetetlenül leszűkült.

Vagyis lényegében az államhatalom marad meg tulajdonosként és csökevényesen a magánszféra.

Ez azt jelenti, hogy a társadalom gerincének — normális esetben — jól artikuláló csigolyái közül lényegében csak kettő maradt meg, és ezzel a magyar gazdaság elveszítette az alkalmazkodóképességét.

2. *A vállalati szervezeti rendszerben:*

— az egyéni cég maradt meg (állami vállalat, szövetkezet stb.),

— megszűntek a társas cégek lényegében (bár az utóbbi időben felbukkantak a csírái),
— a magánszféra szervezetei közül lényegében a kis egyéni cégek maradtak meg (szűk körre szorítva, számukban is megnyírbáltan), a társas magáncégek felszámolódtak és csak most kezdenek jelentkezni.

Torz lett tehát a vállalati szervezeti rendszer is.

3. A közintézményi szféra ugyancsak eltorzult, mert az egyetlen tulajdonosként megmaradt egyetlen államhatalom bürokratikus szervezete „homogenizálta” és hierarchikus függőségbe kényszerítette ezeket az intézményeket. A homogenizálás nemcsak formailag, hanem tartalmilag is végrehajtott. Az államhatalom által eltartott (támogatott) intézmények a hatalmi és a gazdasági önkény áldozataivá váltak.

4. A működési rendszerben az államhatalom összeolvastotta a hatalmi elvonások és a tulajdonosi elvonások rendszerét, valamint hasonló módon a juttatások és a támogatások rendszerét is.

Mindezek következtében a döntési rendszer is centralizálódott. A centralizált döntések meghozatalához — mivel a szakmai ismereteket, az információkat, a rátermettséget, a felelősséget, az érdekeltiséget nem lehet centralizálni — szükséges volt a *felelősségi rendszer teljes felbomlása*.

III.

Motiváció és hatékonyság

1. Normális körülmények között minden közösségben működik a normák és a szankciók rendszere erkölcsi (családi, lakóhelyi, munkahelyi, vallási, egyesületi stb.), a politikai (visszahívhatóság, leválthatóság), a fegyelmi, az anyagi felelősségi (a károkozásért), továbbá a büntetőjogi. A normák és a szankciók csak olyan közegben képesek működni, amelyben az okozatok az okra visszavezethetők, továbbá, melyben a közösség tagjai a konkrét kárt, konkrétan képesek észlelni, saját magukra vonatkoztatva is. (Ki tudja nálunk pl., hogy az egyes elhibázott nagyberuházásokból, szabályozókból stb. az egyes állampolgárookra, milyen konkrét terhek hárulnak.) A rendszer kiiktatta magából a veszélyérzetet, (a nagyságrendek miatt), a közösség egészének és szenvedő alanyainak motivációját, de az aktorok saját veszélyérzetét, és felelősségi motivációját is.

Normális körülmények között a közösség nevében eszelekvő személyekkel szemben a közösségnek módja van védekezni és ez a felelősségi rendszer. A közügyben eljárákat minden esetben speciális felelősség terheli — természetesen az ügy méreteihez képest —, de minimálisan politikai felelősség, mint a felelősségnek az intézményszerű formája. Ez a kis közösségeknél (község, város, alapít-

ványi kuratórium, egyesületi vezetőség stb.) mindig jól működött és az államhatalom nagy figyelmet fordított ennek a garantálására. Egészséges közegben pedig a kis közösség tagjai mindig észlelték a bajt és reagáltak.

Jogrendszerünk állami szinten felszámolta a politikai felelősség intézményét, a kisközösségek felszámolása pedig lehetetlenné tette a bajok helyi forrásainak az eliminálását is.

2. A motiváció, felelősség, kockázat kérdése impliciten tartalmazza azt a kérdést is, hogy *melyik intézmény hatékonyabb*. Ha a sematikus ábra alapján (1. sz. ábra) a vízszintes ábrázolt intézményeket hasonlítjuk össze (vagyis: közintézményt, a tulajdonosi intézményekkel, vagy ezeket a vállalati intézményekkel), akkor a kérdést helytelenül tettük fel. Ezeknek az intézményeknek a funkciója teljesen eltérő. Ezért pl. nagyon szakszerűtlen a közalapítvány és a részvénytársaság összehasonlítása. A részvénytársaság profittermelő masina (profitra szakosított forma), a közalapítvány tulajdonosi intézmény, amely valamilyen címen jövedelemhez kíván jutni (tőkejövedelem, rendszeres támogatás stb.), hogy fenntartsa egy nem profitorientált intézményt. Ez utóbbinak viszont az a célja, hogy valamilyen „natúrális” célnak tegyen eleget (oktasson, gondozzon, védjen stb.).

Összehasonlíthatók a társasági formák és az egyéni cégek, továbbá a különböző társasági formák egymás között. Ugyanígy: a tulajdonosi intézmények (pl. államkincstár, a község-, a közalapítvány stb.). Itt evidencia, hogy a magánszféra (az egyén), a család motivációja, kockázata (és ezzel a felelőssége), közvetlenebb, mint a közösségi intézményeké (egyesület, közalapítvány, község, állam). Bővebb kifejtést igényelne, de így is érthető: minél szélesebb körű a közösségi intézmény és minél nagyobb a vagyontömeg, annál jobban csökken a közösség tagjának (és a közösség nevében eljárónak) a kockázata, felelőssége, motivációja. Ezt az elmúlt évtizedek döntési gyakorlata — enyhén szólva — egyértelműen bizonyítja.

A ma hangadók nézeteiből arra lehet következtetni, mintha az állami tulajdon centralizáltságát fenn kívánnák tartani, mert ez esetben is hatékonyan működtethető lenne az állami vagyon a vállalati szervezeti jogi intézmények egymásba szövődő konglomerátumában (pl. rt. és a többszörös rt. leigazások). Az összehasonlítást úgy lehet megtenni, hogy mikor működik a gazdaság jobban, ha:

— a mai tulajdoni centralizáltság mellett jönnek létre a vállalati áttételeződések, vagy pedig

— az állami tulajdont decentralizálva kisebb közösségekre (község, közalapítvány, közcélú egyesület), ezekből levezetve szerveződnek vállalatok (rt, kft, stb.) és ezekből deriválódnak további változatos vállalati formák.

(Még annyit: a bank is vállalat, de annak csupán egy speciális formája. Így a bankot valamennyi közösségi és egyéni intézmény igénybe tudja venni, ha szükségét érzi a banki szakértelemnek.)

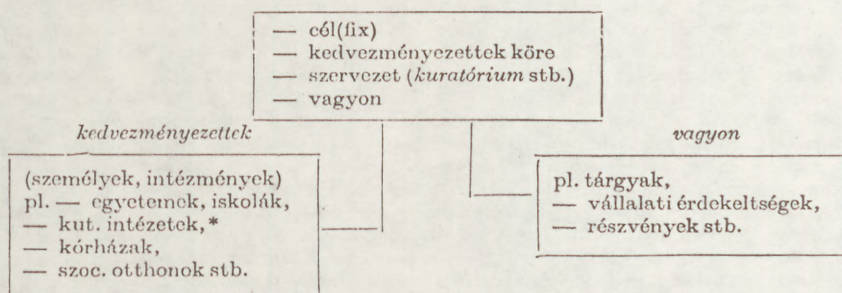
3. A kisebb közösségekben a felelősség (ok-okozat) világosabban nyomon követhető, a közösségek kisebb vagyona miatt a vagyoni túróképeség is kisebb, tehát a közösség és az

hogyan a közösségek alapvetően önfenntartóak legyenek. A közösségek gazdálkodásának általános szabályait, feltételeit és módszereit ugyancsak törvényben kell szabályozni. Ezzel összefüggésben szabályozni kell a közösségnek a helyi adókiadásban való jogát (ez is törvényi kérdés).

3. Most már van jogszabályunk az alapítványról.

2. sz. ábra

közalapítvány

egyen kockázata azonnalibb és nagyobb, kiszámíthatóbb, ehhez képest a motiváció is erősebb.

A kisebb közösségeknél a hiánynak helyi bevételekből történő pótlási kötelezettsége (pótadó stb.) azonnal felveti a politikai, a fegyelmi, anyag, valamint a büntetőjogi következményeket.

Úgyhogy az említett nézeteket szakszerűtlennek tartom, de ezek a korábbi elementáris tévedésekkel összhangban állnak.

Összességében: az állami tulajdont társadalmasítani kell! Szükség van tehát a társadalmi struktúra rehabilitására és modernizálására.

IV.

Hogyan lehet rehabilitálni és modernizálni az intézményi rendszert?

(Vázlatosan: az intézményi formákról van szó, tartalom nélkül.)

1. Az állam költségvetési feladatai és az államkincstár feladatai világosan elválasztandók egymástól.

Az államkincstárban belül további szervezeti elkülönítésre van szükség az infrastruktúrát szolgáló tőke, valamint a működő tőke között.

2. A tanácsokról szóló törvény helyett törvényt kell alkotni a helyi közösségek jogi formájáról a közösségekről (városokról) és a továbbiakban a tanácsok a közösségek demokratikusan megválasztott képviselő testületeként működjenek erkölcsi, politikai, fegyelmi, anyagi és büntetőjogi felelősségi rendszer keretében. A közösségek vagyoni jogi jogképességét vissza kell állítani, olyan elv alapján,

E jogszabályt gazdagítani kell és modernizálni. Világosabban meg kell határozni az alapítványi célok korlátait, az alapítvány intézőszerveinek rendszerét, tagjai választásának általános elveit, az intézőszerv tagjainak felelősségét, rendszerét, gazdálkodásának általános szabályait, az ellenőrzés rendszerét és az államhatalommal való kapcsolat fő elemeit. Most már számolni kellene azzal, hogy jelentős tőkevagyonnal működő, országos jelentőségű alapítványok létrehozására is kerülhet sor az általános szabályok keretében — nem zárva ki azt, hogy egyes speciális „alapítványoknál” törvény kell, hogy megszabja a létrehozás, működés és megszüntetés szabályait.

4. A közcélú egyesületek szabályai most formálódnak — általános és speciális jelleggel is (pl. a párt, a szakszervezet stb.). Ezekben a gazdasági vonatkozásoknak nagyobb súlyt kellene adni.

5. A társas cég intézményeit a társasági törvény szabályozza — annak minden esetlegességével együtt. Bár úgy tűnik, hogy jelenleg ez a leginkább világos intézményi forma.

6. Az egyéni cégek közül az állami vállalatoknál a jogi forma alapos revízióra szorul, mert mind a három forma életidegen, és a tulajdonviszonyoknak sem felel meg.

A vállalati tanács, valamint a vállalati közgyűlés, mint vállalatirányítási forma felszámolandó lenne. Ezek a formák az adott ideológiai és politikai közegben ügyes trükknek tekinthetők — ignotos fallit... —, szakmailag azonban durva műhibák.

7. A hagyományos típusú szövetkezet (3. sz. ábra) (oszthatatlan vagyonnal rendelkezik) ma egyéni cég — a valóságban. Az egyéni cég jellegét megváltoztatva a szövetkezetet társas céggé

kellene átalakítani. Erre abban az esetben adódik lehetőség, ha a szervezetben a ma oszthatatlan vagyonnak nevezett rész tulajdoni viszonyait ésszerűen rendezzük (erre még visszatérünk), és ezzel lehetővé tesszük, hogy jogi személyek is belépjenek tagként a szervezetbe, illetve külső tőke (magánszemély, jogi személy) be tudjon társulni a szervezetbe. Ha a jövőben külső tőkét a szervezet nem tud felszívni, akkor a sorsa meg lesz pecsételve.

A szervezetet differencia specifikája lehet a társasághoz képest: korlátozott felelősségi forma az alapító, illetve a vagyoni betét alsó határának megjelölése nélkül, a be- és a kilépés feltételeinek megkönnyítése az alapítóhoz viszonyított arányoktól függően stb.

8. *A non profit szféra intézményei* ugyancsak felülvizsgálatra szorulnak. Feladataiknak megfelelően speciális megoldásoknak célszerű helyt adni — szemben a mai abszolút hierarchikus irányítási szisztémához igazodó formákkal (pl. szociális otthonokban ne legyenek a gondozás tárgyai a bentlakók, hanem itt is demokratikus formákat kellene bevezetni). Oktatási intézményeknél — típusonként változóan — modernebb formák indokoltak már most. Ma ez a szféra is a hadsereg mintájára van megszervezve.

9. *A működetés intézményeit* szoros összefüggésben kell kialakítani azzal, hogy miként formálódik a gazdaság tulajdonosi struktúrája, vagyis az egyes karakterisztikus intézménytípusba sorolható szervezetek vagyonmenynysége, miként aránylik egymáshoz (államkincstár, község, közalapítvány, közcélú egyesület, magánszféra).

Amilyen arányban sikerül az államkincstár vagyonát más községekre átruházni, olyan arányban csökkenhetnek az „állam”, valamint a „tanácsok” ti. a községek feladatai és ezzel párhuzamosan az állami költségvetés terhei, illetve az állami adórendszerben szereplő mértékek (elsősorban a nyereségadó mértéke).

Ez nyilvánvalóan szükségessé teszi az állami költségvetés rendszerének modernizálását, de az egész adórendszer felülvizsgálatát is.

10. *A feladatok felülvizsgálatánál* azt kell szem előtt tartani, hogy az állami költségvetést terhelő mai tételek közül azokat a feladatokat, amelyeket ésszerűen át lehet ruházni a közalapítványokra, ki kell emelni a minisztériumi és a tanácsai rovatból, illetve feladatkörből.

Így tehát nemcsak az állam, hanem a községek (városok) — beleértve a megyéket is — funkciói is nagymértékben csökkenthetők lennének. Ezzel a bürokratikus irányításból átkerülhetnének egyes közintézmények a szakszerűbben és közösségi kontroll alatt működő tulajdonosok kezébe. Nyilvánvalóan egyidejűleg a fenntartást szolgáló tőkevagyonnak is ezekhez kell kerülnie.

Példa a feladatok átszólására: A mai körülményeink között a felsőoktatás tárcaközvetlen, központi feladatkörbe tartozó intéz-

mények láncolata. Ha pl. a Budapesti Műszaki Egyetem fenntartását a továbbiakban nem az állami költségvetés fedezné, hanem a tőkejárdékból tartaná fenn magát, akkor az egyetemet fenntartó közalapítványra lehetne telepíteni az iparvállalati részvényekből mintegy 10—15 milliárd forint értékű részvény-csomagot (feltéve azt, hogy ennek a reáltőke megmaradásán felül fizetett osztaléka megfelel a mai cca 1 milliárd forint összegű éves fenntartási költségnek).

A közalapítvány kuratóriuma (melyet arányosan az egyetem vezető rétegéből, az iparvállalati vezető műszaki és gazdasági szakemberekből, állami és városi delegáltakból lehetne megválasztani) közvetlenül vagy bankok részvételével kezelhetné a tőkevagyonot. Ugyancsak a kuratórium feladata lenne az egyetem gazdasági és szakmai felügyelete (és nem néhány minisztériumi tisztségviselőskéké). Működő felelősségi rendszer és a sajátságos szabadság működése esetén az alapítvány működésének korrektségéhez nem férhetne kétség. Középiszkolai alapítványok most is működnek (korlátozott számban): egyházi iskolák formájában. Szociális otthonoknak alapítványi formába történő működtetése is ismert — néhányat ismét alapítottak. Tehát az állami költségvetésből közvetlenül fenntartott intézmények nagy részét hamarosan át lehetne szervezni.

A közégi (városi) feladatkörből is fokozatosan, de minél előbb közalapítványi körbe kellene sorolni minél több feladatot, mert a községek ugyanúgy nem képesek szakszerűen és felelősséggel ellátni a rájuk bízott intézmények irányítását, mint a tárcák.

Közalapítványnak tekintendők a társadalombiztosítási alap, valamint a nyugdíjalap is. Hasonlóként kell kezelni a foglalkoztatási alapot is.

V.

A tulajdonosi rendszer átalakításának módjai és anyagi forrásai

1. Ha az intézmények státusza (eredeti, vagy származtatott jellege) tisztázódott, akkor tartamilag azt állapíthatjuk meg, hogy a tulajdonosi intézmények vagyoni tartalma ma túlnyomó részben állami, kisebb hányadában szervezeteti, és meglehetősen csökevényesen magántulajdon. A községek (városok) tulajdonában ma nincs semmi, tekintve, hogy ezek jogilag nem is léteznek (csupán a helyi tanácsok); néhány közalapítvány már funkcionál, számos egyesületünk működik, vagyona azonban — legalábbis számottevő — a pártnak és a szakszervezetnek van.

A rendezés során első kérdés az lehetne, hogy milyen legyen a közösségi tulajdon és a magántulajdon aránya. Erre a kérdésre a pártszervekben olyan hozzávetőleges válasz alakult ki, hogy a magántulajdon mintegy egyharmados

arányt képviseljen a közeljövőben a működő tőkében. A válasz nyilván nem megalapozott, inkább improvizáció terméke.

A másik kérdés. A közösségi tulajdonon belül milyen legyen az egymás közötti aránya az államkinestári, a községi (városi) és a közalapítványi, illetve a közcélú egyesületi tulajdonnak. Az arány meghatározásánál azt hiszem, abból lenne célszerű kiindulni, hogy melyik közösségi szervezet, milyen hatékonysággal képes működtetni a saját közösségi vagyonát. Itt ismét csak feltételezésekből indulhatunk ki, illetve számításba kell venni egy sor hazai és külföldi ismeretet, amely a döntésnél segíthet.

Erről csak annyit, hogy a közvetlenül gazdálkodó állam (a tulajdonos állam) nem tud olyan hatékonysággal működni az eddigi tapasztalatok szerint, mint a magánszektor. Talán ez a megállapítás olyan értelemben árnyalható lenne, hogy a magánszektor a változások időszakában (strukturárváltás) jobban helyt tud állni. A technológiai folyamatok stagnálása és piaci konjunktúra esetén azonban — az integrációs lehetőségek kihasználásával, a nagyobb arányú munkamegosztás kialakításával a közvetlenül gazdálkodó állam is jelentős eredményeket tud felmutatni — ha a bürokrácia önmérsékletre képes.

Saját tapasztalataink pedig annak a kimondására készítenek bennünket, hogy az állami működő tőkét (a közvetlenül gazdálkodó államot) a lehető legszűkebb körre kell korlátozni. Ez azt jelenti, hogy az államkinestár lehetőleg ne legyen tőketulajdonos, és ebben a minőségében sem közvetlenül, sem pedig közvetetten (vagyonkezelő szervezetek útján) ne kívánjon gazdálkodni. Ha ugyanis az állami működő tőkét az állami bürokrácia kezeli (kezeli, mert nem tulajdonosa), akkor az általa elkövetett hibák, még nyilvánosságra kerülésük esetén sem tűnnek jelentősnek, mert az egy lakosra jutó hányaduk nem jelentős (1. hány évtized kellett ahhoz, míg az állam egy főre 200 ezer forint adósságot halmozott fel, amire a lakosság már felfigyel, míg a gazdasági folyamatokban lévő hibák, mulasztások, lehetőségek kihasználásának elmulasztása szóba sem kerül).

Ha a bürokrácia a rábizott vagyont ún. vagyonkezelő szervezetekkel kezelteti, az eredmény talán valamivel jobb lesz. A vagyonkezelő szervek ugyanis — elvileg — vállalatyszerűen működő szervezetek. De a vagyonkezelő szervezetek is rövidtávon lehetnek csak érdekelték, továbbá az eredményértékelés minden korban egyfajta számviteli művészet volt. A reális eredmények felbecsülése mindig is a tulajdonos legzemélyesebb felelőssége volt. A vagyonkezelő továbbállhat, a tulajdonos marad.

Az állami működő tőke mellé rendelt vagyonkezelő szervezetek (holding, vagyonpénztár stb.) nem jelentenek megoldást — vagy legalábbis

általános jellegű, rendszert képező megoldást. Ezt abban az időben volt célszerű javasolni, amikor szó sem lehetett az állami vagyonnak más közösségekre való átruházásáról.

2. Az állami tulajdonban maradás feltétlenül célszerűnek látszik az országos közúthálózatnál, a folyók, a tavak esetében (ez utóbbinál azonban elképzelhető, hogy kisebb természetes tavak is átkerülhessenek más tulajdonosokhoz). A folyók és tavak létesítményei is — gátrendszerek, vízlépcsők, hidak, stb. — vagyis a csatlakozó műtárgyak sorsa is érdekes.

Célszerű megfontolni, hogy a föld méhével kapcsolatos jogok állami tulajdonba kerülnek-e (vagyis milyen bányajogok, mint reáljogok tartoznak kifejezetten állami tulajdonba, s ha igen, akkor arra az állam miként adhat hasznosítási jogokat).

A földterületek, valamint erdőterületek alapvetően kisebb közösségek tulajdonába kerülnének — általános szabályként; kivételleként azonban természetesen az államnak is lehetnének tulajdonában földek, mezők, és erdők is.

Tekintve, hogy a környezetvédelem közösségi érdek és feladat, vizsgálandó, hogy ebből a szempontból a levegő nem tekintendő-e ugyanolyan közösségi vagyonnak, mint a bányavagyon, és akkor erre lenne célszerű használati jogosítványokat adni a bányajoghoz hasonlóan. Tehát pl. tilos ipari célra oxigént felhasználni, de szabad, ha azt megengedik.

Nemcsak a levegőtisztasághoz, hanem a környezet tisztaságához is érdek fűződik. Ezért a környezet természeti körülményei is közösségi tulajdont képezhetnének, és annak a rongálása ugyancsak közösségi jogot sértő aktus.

Állami tulajdonban maradási igényel a teljesen centralizált jellegű funkciókat szolgáló vagyon. Így pl. a honvédelem céljait szolgáló ingatlanok, azok létesítményeivel együtt. Az ezekhez tartozó felszerelések és egyéb vagyoni értékek.

A belső rend fenntartását szolgáló vagyon, az igazságszolgáltatás, a közigazgatás működési körébe tartozó ingatlanok és berendezések, továbbá az államhatalom céljait szolgáló vagyon (pl. Parlament épülete).

Rendezni kell az állami monopóliumok kérdését is. Eddig a dohány, a szesz forgalmi monopóliuma bizonyult stabilnak (a sómonopólium eltűnt); a bankjegykibocsátás, pénzverés és kibocsátás továbbra is állami monopólium. A monopólium azonban nem jelenti a vállalkozásnak is állami működtetését. Minden egyéb célú vagyon azonban más közösségek tulajdonába kerülnének általános elvként. Természetesen kivételt lehetne tenni a főszabály alól minden olyan esetben, amikor az szükséges. Így pl. az állam tulajdonszerzési, illetve alanyi jogait semmi nem gátolná abban, hogy oktatási intézményeket, kórházakat, szociális létesítményeket tartson fenn. Sőt, az állam, bizonyos vállalatokat is közvetlenül saját tulajdonában

tarthatná, ha az indokolt lenne. Azzal lenne célszerű indokolni, hogy a funkció racionálisabban látható el állami tulajdonban, mint más közösség, vagy magánszemély tulajdonában. Ilyen vállalatok lehetnének esetleg az erőművek és a villamosenergia hálózat. Esetleg az olajbányászat és földgázkinyerés, sőt az ezekhez kapcsolódó nyomvonalas, valamint egyéb létesítmények is; részben, vagy egészben. Az erőművek körében bizonyos, hogy az atomerőművek tulajdonának megtartását nagyon sok szempont indokolja, talán elsősorban a környezetvédelmi és biztonsági szempontok.

A kizárólagosan állami tulajdonban álló vagyontárgyak, valamint a kivételként állami tulajdonban maradó vagyonon felüli *állami vagyon átkerülne a különböző közösségek tulajdonába.*

Nevezetesen:

— a községek közigazgatási területein levő országútnak nem minősülő utak, a járdák, épületek, egyéb létesítmények, terek stb.

— az eddig költségvetési szférába tartozó intézmények vagyona (illetve egyes intézmények ez alól kivételt képezhetnének. (Oktatási, egészségügyi, szociális, kulturális célú vagyon — attól függően, hogy milyen jellegű közösség látná el a továbbiakban a funkciót),

— a működő tőke úgyszólván teljes köre, vagyis az állami tulajdonban levő, de vállalatokban működtetett tőke.

(Állami tulajdonban maradhatnának azonban a közvetlen állami követelések, és a most fennálló közvetlen állami kötelezettségek. L. MNB!)

3. A reszocializálás módszerei

A jelenleg állami tulajdonban levő vagyonnak más közösségek tulajdonába való átadása oly módon kellene, hogy megtörténjen, hogy az átadott tulajdon ellenében az állami költségvetés bizonyos terhektől megszabaduljon. Tehát pl. az állam csak olyan működő tőkét ad át, amely alkalmas arra, hogy annak hozadékából az új tulajdonos az állami költségvetés terheit csökkentse. Ez azt feltételezné, hogy

— első lépésben meg kellene teremteni azokat a tulajdonosi szervezeteket, amelyek képesek átvenni a működő tőkét, és egyúttal olyan intézményeket is átvennének, amelyeket eddig az állami költségvetés finanszírozott közvetlenül, vagy közvetett módon.

Ennek előkészítésként természetesen a fenntartandó intézmények körét lenne célszerű felvázolni. Pl. A 19 egyetem, külön-külön, vagy egyes egyetemcsoportok együttesen alkalmasak arra, hogy azokat valamely alapítvány, vagy egy sor alapítvány tartsa fenn. Így a műszaki egyetemek, az agrár, az orvostudományi, a közgazdasági, a jogi egyetemek stb. Az egyetem jellegétől függően lehetne dönteni abban a kérdésben, hogy milyen jellegű alapítvány és milyen jellegű vagyonnal rendelkezzen (pl. földvagyon is az agrár egyetemekhez!)

Kézenfekvő, hogy a községek (városok) jön-

nek itt is elsőként számításba. Azonban a községeknel eleve problémát okoz az, hogy a jelenlegi közigazgatási öszszevontságot kell-e tekintetbe venni, vagy pedig egyes szeparatista törekvéseknek is célszerű lenne helyt adni. Nemcsak a községek érdekében, hanem a fenntartást szolgáló vagyon jobb működtetése is megkívánná, hogy sokkal több önálló község legyen.

Az előzetes számadás (vagyis a tulajdonosi közösségek számbavétele, a szükséges vagyon értéke és mértéke, öszszetetele) fontos előkészítő munkát jelentene.

— A következő lépésben az állami tulajdonban levő vállalatokat, állami gazdaságokat olyan társas vállalkozásokká kellene átalakítani, amelyekben az egyes közösségi tulajdonosok tulajdoni részesedést, érdekeltséget vállalhatnának. A tulajdoni részesedés jelentkezhetne naturáliában, vagyis földrészletben, ingatlan tulajdoni hányadában, stb. A vagyoni érdekeltség leginkább tipikus formája a részvénytársasági részvény, de gyakori és könnyen kezelhető a korlátolt felelősségű társaságokban, betéti társaságokban való érdekeltség is.

— A tulajdoni hányadszerzés módszerei külön tanulmányt igényelnének. Helytől, körülményektől függ az, hogy mely szervezet (község) milyen vagyonnal való gazdálkodásra alkalmas. A gazdálkodáson értem azt, hogy pl. a községnek, vagy a közalapítványnak alkalmasnak kell lennie arra, hogy a tulajdonába adott vagyont közvetlenül saját maga, vagy pedig mások útján használja, hasznosítsa.

Elvi jellegű megoldás található a vállalati érdekeltségek, elsősorban a részvények telepítése kérdésében. Első megközelítésben a részvényeket a részvénytulajdonos állam kellene, hogy rátelepítse (odaadja) annak a közalapítványnak, amely az intézményt fenntartja).

Pl. a Péti Nitrogén Művek átalakulna részvénytársasággá. A részvénytársaság részvényeit oda lehetne adnia cca 2 md. forint értékben a Veszprémi Vegyipari Egyetemet fenntartó alapítványnak (amelyet előzetesen meg kellene alapítani). Úgy lehetne számítani, hogy cca 5% osztalék esetében az egyetem évi cca 100 millió forintos költségvetési juttatási igénye kielégíthető. Tehát 100 millió forinttal csökkenteni lehetne a költségvetési támogatás éves összegét, annak fejében, hogy cca 2 milliárd forint értékű péti részvényt kap az alapítvány. Ezt tehát közvetlenül is oda lehetne adni az alapítványnak. Más megoldás is elképzelhető (Náray László javaslata), mégpedig az, hogy az alapítvány kapna mintegy 2 milliárd forint értékű célhitelt az államtól, amit arra használhatna fel, hogy abból az alapítvány belföldi részvényeket vásároljon. Ha ezt a megoldást választanánk, vagyis, hogy a létrehozott alapítványok, valamint a községek (városok) részvényvásárlási célhiteleket kapnának, akkor ezzel az intézkedéssel azonnal létre lehetne hozni a belföldi részvényt piacot. Az így kialakuló

részvénypiacon a belföldi részvényárfolyamok is valós módon jöhetnek létre. Ugyanis a községek, és az alapítványok — e célhittel birtokában — vevőként jelennének meg a részvénypiacon. Piaci alku keretében lehetne meghatározni azt, hogy mely részvényt, milyen áron, milyen időpontban (és egyéb feltételekkel) vásárol meg az alapítvány, illetve a község. Tehát a községek nem az államot kellene, hogy szidják a rossz részvénytelepítésért, hanem saját maguk tevékenységéért jelenne meg az üzlet. A kuratóriumok tagjai lennének felelősek azért, hogy miként gazdálkodtak a részükre juttatott részvényvásárlási célhittel.

Nyilvánvaló, hogy a kuratóriumok, továbbá a községek (városok) tanácsai igénybevehetnék ehhez a művelethez szakértő bankok, és vagyongazdálkodó szervezetek segítségét is, de az is nyilvánvaló, hogy ezek ügyeleteinek határt szabnának a községek tulajdonosi érdekei. Vagyis mindenkor kénytelenek lennének a községek meghatározni azt, hogy milyen érték sávban ésszerű még a részükre részvények vásárlása, mely sávokban pedig nem.

akkor a tőkéhez viszonyítva eredményt könyvelhet majd el. (Illetve még mindig funkcionál az eredménymérésnek nem a tőkére, hanem a bevételek-kiadások egyenlegére viszonyított mérése.)

Külön fel kell figyelni arra, hogy milyen módon mennek végbe az *átalakulások*. Tekintettel arra, hogy az állam nem szól bele ezekbe a folyamatokba, a vállalati központok a saját jelenlegi és jövőbeli érdekeiknek megfelelően bonyolítják le a társaságok megszervezését.

Ennek egyik fontos mozzanata az alaptőke meghatározása — a részvénytársaságok esetében, vagy pedig a törzstőke meghatározása a korlátolt felelősségű társaságok esetében.

Az alaptőkét alapelveként a *könyv szerinti értékben* határozzák meg a vállalatok. Ehhez tudni kell azt, hogy mód van a könyv szerinti nettó értéket számításhoz venni. Tehát ha a vállalat hosszabb ideje működik már, akkor a gépei, berendezései nagyrészt nullára íródtak le, a területérték jelentéktelen, az épületérték pedig szintén figyelemre méltó. Az épületek amortizációs ideje ugyan hosszabb (30—40 év),

3. sz. ábra

hágyományos szövetkezet
(kommuna típus)

közalapítványi elem
(oszthatatlan vagyon)

szövetkezeti
elvek/altruista
célok/

működő tőke
(vállalkozás)

4. A *lebonyolítás megkönnyítése* érdekében elképzelhető az is, hogy a jelenlegi gyakorlattól eltérő módon alakulnak át az állami vállalatok társas formába. Jelenleg ugyanis az állami vállalatok — irányítási formájuktól függően — alakulnak át. Az államigazgatási irányítású vállalat, a felügyelő szerv engedélyével megszervezi a saját átalakulását, majd a vállalati érdekeltségek átkerülnek a felügyelő szerv, vagy a PM kezelésébe. Más a helyzet a vállalati tanáccsal, illetve vállalati közgyűléssel működő vállalatok esetében. Ezeknél a vállalati tanács, illetve a vállalati közgyűlés határozza el az átalakulást, és meghatározza annak formáját is. Az egyes egységek átalakulnak gazdasági társulássá (főként rt, és kft) majd az érdekeltségeket (részvények, üzletrészek) az állami vállalati központ tartja meg saját kezében. A meglévő érdekeltségekkel azután szabadon rendelkezhet a központ. Tekintve, hogy az állam tulajdonosi jogait a központ gyakorolja, ennek a központnak az állam, mint tulajdonos felé elszámolási kötelezettsége nincs, csupán a gazdasági szabályozók adta kötelezettségeket kell teljesíteni. Tehát, ha nominális értékben megmarad a tőke,

azonban az elmúlt húsz év inflációs jelensége miatt az újrabekerülési ár tízszeresére, húszszorosára növekedett az eredeti árhoz képest tehát az amortizációnak nincs semmi jelentősége, ugyanakkor az inflációt a nettó érték nem jelzi. Ennek következtében a vállalatok az apptorként bevitt ingatlanvagyonot irreálisan alacsony áron határozzák meg, az irreálisan alacsony ár-meghatározás érdeke a társaságot alapító vállalati központnak, a megalakuló társaságnak, és a pénztőkével belépő új társnak is.

A *megalakuló új társaságnak* azért érdeke az alacsony társasági tőke, mert az alapvető eredménymérési alap az alaptőke, illetve a törzstőke. Ha tehát azt irreálisan alacsonyan állapítják meg, akkor a következő évben a nyereséges működés előfeltételei biztosítottak. (Vagyis ez ugyanolyan tőke „spejzolás”, mint a tervlembontásos rendszerben a kapacitáseltitkolás, ami 1968 után is tovább élt. A kapacitáseltitkolás helyett most a tőkeeltitkolás lép be.)

A *vállalati központnak* mint részvény, vagy üzletrész tulajdonosnak érdeke, hogy az alapított társaság alaptőkéje leértékelt legyen, mert a társasági eredmények összeadásából számító-

dik ki a saját tevékenységének az „eredménye”. Tehát az éves érdekelttségének alapja az apport leértékelése. Másrészt ez a továbbiakban bizonyos spekulációs lehetőségeket is teremt. Ha szükségessé válik, úgy eladja a részvényeket, üzletrészeket, mégpedig most már reális, vagy a reális közelítő áron. Az ebből származó nyereség (árfolyamnyereség) a vállalati központ eredményét növelheti a következő években.

Az újonnan alapított társaságba *belépő idegen tőkének* ugyancsak érdeke az, hogy a társasági alaptőke alacsonyan legyen meghatározva. Ha az alapító apportot visz be alacsony (irreális) értéken, a társuló tőke pedig mai forintértékkel lép be, akkor jelentős nyereségre tesz szert a pénztőkével társuló szervezet, vagy személy.

Példa erre:

Alapító bevisz az alakuló részvénytársaságba egy gyárat, melynek könyv szerinti értéke 50 millió forint (könyv szerinti érték lényegében ingatlant takar, mert gépek, berendezések gyakorlatilag alig érnek valamit). A gyár valós értéke, valahol az újraelőállítási költség körül mozog. Tegyük fel 1000 millió forint. Ha most az 50 millió forint összegű könyv szerinti értékhez a tőkés társ a mai 50 millió forint készpénzzel társul, akkor 50—50%-os lesz a társaságban a tulajdoni arány. A valós értéken kimutatva az alaptőkét: 1000 millió forint + 50 millió forint, azaz 1050 millió forint. Az 50—50%-os részarány alapján az 50 millió forinttal belépő tőkéstárs valójában 1050 millió forintnak a felles tulajdonosa lesz, vagyis 525 millió forint körül a tulajdonába. Így tehát azonnali nyeresége 50 millió forint készpénz ellenében 475 millió forint.

Valójában a nyereség ennél nagyobb. A jelenlegi tulajdonfelfogás, és az ebből adódó számviteli rendszer nem képes kimutatni azt, hogy a vállalat szellemi (nem vagyoni) értékei mit érnek. Ezen értendő: egyrészt a begyakorolt munkaszervezet, a kialakult termelési kultúra és profil, a kialakult beszállítói és kooperációs kapcsolatrendszer, valamint a piaci kapcsolatok kész rendszere.

Az esetek nagy részében a számvitelileg nem könyvelt eszmei értékeknek sokkal nagyobb a tőkeértéke, mint a társasági alaptőkeként számításba vett pénzbeli, és nem pénzbeli vagyon-bevitelnek.

5. *Az átalakulások tehát a gazdaság tulajdonosi struktúrájában jelentős elmozdulást hoznak létre.* Ez most úgy jelentkezik, hogy a vállalatok egymás közötti vagyoni viszonya változna meg (a vállalatok ún. másodlagos, vagy származtatott tulajdonosok — szemben az állammal, a közszéggel, a közalapítvánnyal, valamint a közcélú egyesületekkel és a magánosokkal.) Ennek lehetnek jó és rossz következményei is, az eredmény mindenesetre belföldön marad.

Más a helyzet azonban akkor, ha a vállalati érdekeltségek a mai körülmények között kül-

földi tulajdonba kerülnek. Az egész gazdaság hatékonysága rendkívül alacsony. Az alacsony hatékonyság elsődleges oka a tulajdonosi struktúrában, valamint a közgazdasági környezetben keresendő. Másodlagos jelenségnek tartom azt, hogy technikailag, technológiailag elmaradtak vagyunk. Ilyen környezeti feltételek között a fejlett technika sem tud tisztességesen működni, és a külföldi befektetőknek sem éri meg, hogy fejlett technikával — viszonylagosan — alacsony hatékonyságot érjenek el. A külföldi tehát csak akkor vesz meg magyar részvényt, ha reménye van arra, hogy végrehajtsa az elsődleges szervezési racionalizálást (szervezet, szakmai követelmények, a kapcsolatrendszerek korrigálása). Ezt követően kerülhet sor arra, hogy a részvényeket most már befektetés nélkül továbbadja, vagy pedig beruházzon a magyar vállalatba.

A jelenlegi környezeti feltételek leértékelik a magyar tőkét a valóságos értéke alá. A külföldi legfeljebb — első lépésben — arra vállalkozna, hogy kikényszerítse azt, amit a józan gazdálkodás keretében magunk is meg tudnánk tenni. Ezért ha nem mi magunk vállalkozunk saját hibáink korrigálására, az legalább akkora nemzeti veszteséget jelent, mint a mai adósságállományunk.

E körben — tehát a vállalati átalakulási körben — megoldás az is, hogy a vállalat saját magát alakítsa át társasággá. Szükség van azonban a társasági érdekeltségek felelős kezelésére. Ennyiben tehát még kell teremteni azokat a tulajdonosi szervezeteket, amelyek a tulajdonosi funkciókat majd ellátják. Végleges megoldás az elsődleges, közösségi tulajdonosi szervezetekhez való telepítést jelent.

Átmeneti megoldásként el lehet képzelni *vagyonkezelő szervezeteket* is, amelyek a már társaságokká átalakult vállalatok részvényeit érdekeltégeit kezelik. *Kezelik, de belföldön, s ezek a szervezetek nem lennének felhatalmazva arra, hogy külföldre értékesítsék a részvényeket. A belföldi értékesítés, vagyis a tőke telepítése lenne a feladatuk.* Ami önmagában is hasznos tapasztalatokat hozhat, ugyanis e műveletek közben kialakulhat a vállalati részvények valósabb árfolyama, amely a névértéktől bizonyára eltér. Ugyanakkor a kezelő szervezetek hatással lehetnének a belföldi közgazdasági környezet alakítására is.

Ezek a szervezetek szerepet vállalhatnának a további vállalati átalakulásokban. Az átalakulások technikája ma már kialakult, azonban a vagyonértékelés még mindig a leginkább problematikus. E szervezetek szerepe tehát az lehetne az átalakulásban, hogy reálisabb alaptőke érték kialakítását tegyék lehetővé, éppen a kezelésükben levő érdekeltségek árfolyam-alakulásának figyelembevételével. Vagyis a vállalatok közötti spekulációs tulajdonmozgás mérséklődne. Illetve bizonyos értelemben a magántulajdonba kerülő részvények spekulációs árnyereségét is korlátok között lehet tar-

tani. A mai igazságügyi és egyéb szakértői értékelések nem tekinthetők komolynak, mert végül is nekik nem áll piaci összehasonlítási lehetőség a rendelkezésükre. Tehát nem szubjektív bajokról van itt szó.

A vállalati átalakulásokon túl szerepük elsősorban az *érdekeltség telepítésére* korlátozódna. Ha a tulajdonosi intézmények érdekeltség vásárlásra célhittel kereteket kapnának, abban az esetben az értékesítés a vagyonkezelő szervezetek feladata lehetne — belföldre. Vagyis a Náray-féle érdekeltségtelepítési technikában eladóként a vagyonkezelő szervezetek, vevőként a tulajdonosi intézmények jönnének számításba. Ennek egyik eszköze lehetne a belföldi értékpapírtőzsde kialakulása, de a tőzsdére nem kerülő értékpapírok, különösen pedig a kft. üzletrészek, a betéti társaságok érdekeltségei a tőzsdétől függetlenül olyan szervezet, vagy belső piaci forma kialakítását teszi szükségessé, amely a vásárlóként megjelenő tulajdonosi szervezeteket össze képes hozni az eladókkal, miközben az eladók bizonyos kezességét vállalnának, vagy biztosítékot szolgáltatnának az adásvétel tárgyát képező érdekeltség gazdasági értékére, hozamképességére vonatkozóan. A vásárló tulajdonosi szervezetek ugyanis sem elegendő információval, sem pedig eleendő szakképzettséggel, tapasztalattal nem rendelkeznek e tekintetben. A tévedések itt alapvetően a tulajdonosi szervezeteket sújtják, a tévedések korrekciója részben az állami költségvetést, részben pedig a magyar gazdaságirányítást terhelné. Országon belül a tévedések korrigálhatók, *s néhány éven belül kialakulhat egy konszolidáltabb gazdálkodás, értékelés.*

6. *A külföldre történő értékesítés* azonban kell, hogy kifejezetten a tulajdonosi szervezetek felelőssége legyen. Vagyis az értékesítés következményei e szervezetekben álljanak be. Tehát ha pl. a Péti Nitrogén Művek részvényeit a Veszprémi Egyetem tartja kézben, akkor ő értékesíti közvetlenül, vagy szakmai megbízottai útján a részvényeket. Ha nyer rajta, akkor az abból eredő forint nyereség növeli az alapítványi tőzstőkéket. Ha veszít, akkor csökken a tőzstőke, vagyis az egyetem léte forog veszélyben, és annak súlyos, érzékelhető társadalmi következményei is lehetnek. Nem könyvelési kérdéssé degradálódik az ügy, hanem *helyi konfliktusokat szül, amelyeket meghatározott rendben és következményekkel kell megoldani.* Ilyen esetben tehát az állami költségvetés a befolyó valuta egészét vagy annak egy részét megtarthatná.

Szükség van természetesen közbeiktatott szervezetekre is, ezek érdekeltségközvetítő ügynökségek. Nyilvánvaló, hogy ezek szakismerete nélkülözhetetlen. Az ő érdekük az érdekeltségek mielőbbi, és az eladó tulajdonos által meghatározotthoz képest magasabb áron történő értékesítés, mert ebben jelentkezik a haszon. Ha azonban nem áll az ügylet mögött valóságos tulajdonosként viselkedő közösség,

akkor ennek beláthatatlan következményei lesznek. *Az ügynökségek a maguk sajátos logikája, és érdekhelyezete alapján dolgoznak.* Ha személytelen, és reakcióra képtelen állami vagyon kerülne az ügynökségek útján értékesítésre, akkor elkerülhetetlen — *a rendszer logikájából adódóan — az ország vagyonának mérhetetlen károkat okozó kiárusítása.*

Ha a gazdaságirányítás ezekkel a körülményekkel nem számol, akkor ismét súlyos károkat okoz a magyar gazdaságnak. *Ezért valakinek vállalnia kellene a felelősséget az ország előtt.* Ezt már nem bírja el az ország. Nyilvánvaló nyomás nehezedik a nemzetközi pénzügyi mérlegre, azonban nincs az a magas hitelkamat, ami nem lenne előnyösebb a nemzeti tőke rendkívül rossz áron történő kiárusításánál, ami ráadásul még nem jelentene semmiféle technológiai importot sem. Tehát a szerkezet-átalakítást nem, de a pénzügyi mérlegünket átmenetileg enyhítő akcióról van itt csak szó.

VI.

A földvagyon reszocializálásának kérdései

1. Meg kell jegyezni, hogy a tulajdonosi funkciókban történő változás, nem jelenti egyúttal a gazdálkodó szervezetek üzemi-szervezeti formájának és működési módjának a változását. Ha pl. egy állami vállalat — amely ma egyedül az állam tulajdonában van — átalakul részvénytársasággá, vagy kft-vé, akkor a vállalat még azonos területen, azonos eszközökkel, és személyekkel dolgozik, csak az egyetlen állami tulajdonos helyett esetleg tulajdonosok tucatjai jelennek meg. Kétségtelen, hogy ez hatással lesz a vezetésre, és ezen keresztül a gazdálkodásra, mert egy sor másfajta érdek manifesztálódik. De ezzel az egyetlen telephelyen működő egyetlen vállalatból nem lesz egy tucat vállalat. Tehát a tulajdonosi szerkezet megváltoztatása nem jelent okvetlenül változást az üzemi struktúrában. De jelenthet! Jelenthet akkor, ha ezt a tulajdonosok saját szempontjukból előnyösebbnek látják. Működésbe léphet tehát a jogrendszer egésze (bírlet, társas viszony, a tulajdonközösség megosztása stb.), az adottságoktól függően. A jelenlegi helyzetben attól kell tartani, hogy a tulajdonosi struktúra megváltozását a jelenlegi vállalati (üzemi) struktúra úgy szeretné megúszni, hogy mindenféle változtatás megkerülhető legyen. Továbbra is stabilizálni szeretnék önmagukat. Ha a tulajdonosi struktúra nem változik meg, nem sok remény van a termelési struktúra megváltoztatására sem.

2. *A művelhető föld 20%-a állami, 80%-a pedig szövetkezeti tulajdonban van.*

Az állami gazdaságok földterületének egy részét azoknak a községeknek kellene juttatni, ame-

lyek határában azok elterülnek. Itt számításba kellene venni azt, hogy a község milyen mértékben képes önmagát fenntartani egyéb forrásaiból.

A) Az állami gazdaságok vagyonának (föld és épületek, felszerelések stb.) meghatározott hányadát különböző közalapítványoknak kellene juttatni, azzal a céllal, hogy a gazdálkodás jövedelméből az alapítványok intézményei fenntarthatók legyenek. Így pl. az agrártudományi egyetemek, főiskolák, szakiskolák, kutatóintézetek fenntartására létrehozandó közalapítványok lehetnének a tulajdonosok. Az lenne a célszerű, hogy ne csak országos és összefogó közalapítványok jöjjenek létre, hanem kisebbek is, mert azok kényszerűen rászorulnak arra, hogy nagyon alaposan gazdálkodjanak. Tehát az állami gazdaságok teljes vagyonra községek, közalapítványok, esetleg közcélú egyesületek tulajdonába kerülne át.

Lehetővé kellene tenni azt, hogy a dolgozók által eddig illetmény földként használt területek, a dolgozók tulajdonába kerüljenek véglegesen.

Az állami gazdaságokban ily módon tulajdonközösség jöhetne létre (az arányok meghatározása fontos). Azt viszont a tulajdonostársaktól kellene függővé tenni, hogy a gazdaságok működését milyen vállalati szervezeti jogi formában látnák célszerűnek. Ez a bérlettől (vagyis a gazdaság bérelne) kezdve a rt-ig, esetleg a természetben történő megosztásig, nagyon változatos szervezeti-jogi formát öltethetne. Esetleg megmaradna a mai üzemi formában rt. jogi keretben, vagy kft-ként. De alkalmazhatna rajta valamennyi más társas forma is, továbbá szövetkezetek is. A formát a tulajdonosok döntsék el.

Ha a közalapítványoknak a tulajdoni hányada jelentős lesz, számítani lehet arra, hogy a leginkább fejlődőképesebb formákat választják. A tulajdon pluralizmusa a szervezet átalakulását, alkalmazkodóképességének növelését kényszeríti ki.

B) A mezőgazdasági termelőszövetkezetek

A mgtsz-ek belterületi üzemeinek földterülete is községi tulajdonba kerülne.

— A mgtsz-ek földvagyonának 50%-a tagi tulajdonban van, de kötelező tsz. használatban áll. A tagi tulajdont fel kell szabadítani, esetleg bizonyos korlátozással.

A következő lehetőségek adódnak:

- a) tagi tulajdon, kötelező szöv. földhasználattal, de a mai fix földjáraadékkal,
- b) a tagi tulajdon földjáraadékát tarifa szerint emelni kell,
- c) a tagi tulajdont a tsz. bérletként használja eseti megállapodással,
- d) a tagi tulajdon integrálódik a tsz. tulajdonába, de a tulajdoni hányadot a tsz. vagyonához képest kifejezik,

e) a tag kiveteti földtulajdonát, vagy az annak megfelelő területet.

Nézetem szerint a c—e) változat felelne meg leginkább a jogérzetnek. A d) variációnak ugyanolyan következményei vannak, mint a társasági apportnak.

— A mgtsz vagyonának 5%-a állami tulajdonban áll. Ezt célszerű lenne az illetékes község (város) tulajdonába adni.

— A mgtsz tagságának is vannak háztáji és illetményföldjei. Az illetményföldeket szintén a tagok tulajdonába kellene adni, magántulajdonként.

— A fennmaradó földvagon (45%) oszthatatlan közös tulajdonba kerülne. Ennek teljes egésze a környék (vagyis azon falvak, amelyek közigazgatási területén fekszik a község, vagy több község foglalkoztatási alapítványának a tulajdonába kerülne azzal, hogy azt elsősorban beruházásokra kell fordítani (termelő beruházásokról van szó).

Esetleg a földterület egy részéből községi tulajdont, vagy más célú közalapítványi tulajdont is lehetne képezni. (Felmerült az is, hogy a névleges értékkel megváltozott földterületekből azt a részt, amelynek volt tulajdonosai a tsz. tagjai, vagy volt tagjai, vissza kellene adni a volt tulajdonosoknak, a szövetkezet használati jogával terhelt. A tulajdonost pedig vagy földjáraadék, vagy pedig részjegy, részvény alapján rendszeres osztalék illetné meg. A megváltási ár ugyanis névlegesnek tekintendő, valójában még a földbérleti díjnak sem felelt meg.)

A mgtsz egyéb vagyona (üzemek, létesítmények, állatok, felszerelések, stb.) szövetkezeti alapítványi tulajdonba kerülne, mert azt tulajdonában olyannak lehet tekinteni, mint ami a tagság felhalmozásából származik. Azzal, hogy a hasznót a szövetkezet tagjai, volt tagjai, valamint ezek leszármazói munkahely teremtésére, egyrészt taníttatására, továbbá szociális létesítményeire, valamint egyéb szociális ellátására (tsz-járaadék, stb.) kellene fordítani.

A szövetkezeti alapítvány egy részének a terhére viszont ki lehetne állítani a szövetkezet tagjai számára élvezeti részjegyet, amely meghatározott időtartamon át jogosítana a hozadékból való részesedésre. Az élvezeti részjegy kialakításánál két megoldás jöhetne számításba:

— a szövetkezet tagsága által történt értékelés alapján az ilyen „részjegyalapból” több egységet kapna az, akit többre becsülnék. Az időtartam egységes lehet (pl. 10 év),

— mindenki egyetlen egységet kapna, de a járadékjogosultság időtartama különböző lenne (pl. 1, 5, 10, 15, 20 év). Természetesen a járadékjogosultság időtartamát meg kellene szorozni a részjegyek számával és ebből keletkezne ily módon a részjegyalap.

Ezt a jogosultságot nemcsak a szövetkezeti tagokra, hanem az alkalmazottakra is ki kellene terjeszteni.

Valójában tehát a földterületen kívüli vagyion lenne az, amit a szövetkezeti tagok felhalmozásának lehet tekinteni, a felhalmozásban való részvételt azonban nem lehet közmegelegedésre megállapítani. Ebből mindenképpen feszültségek származnának a falvakban. Itt túlzottan nagy differenciálást nem célszerű végrehajtani.

Világosan látni kell azt, hogy a tagi vagyont, valamint az állami juttatáson felüli földvagyont nem a szövetkezeti tagok halmozták fel, hanem kényszermegváltásra került sor. A kényszermegváltás összege olyan csekély volt, hogy valójában a földbérleti díjat sem fedezte volna. Ezt a helyzetet azonban már nem lehet meg nem történné tenni, viszont azt sem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy a kényszermegváltással szövetkezeti tulajdonba került földek alapvetően a községi lakosok létalapját adták, a község voltak. Ne akarja ezt a földvagyont a mai szövetkezeti tagság, melynek száma racionális gazdálkodás esetén még tovább zsugorodik, kisajátítani, és ebből egy szűk kör részére valóságos szocialista hitbizományt kialakítani. Ez az eljárás gazdasági racionalitás ellen is szólna, mert nagyon kényelmes helyzetbe hozza a szövetkezeti tagságot, sérti a községi lakosok igazságérzetét. De nem lenne összhang a társadalom más rétegeinek a helyzetével sem (vállalati dolgozók, stb.).

Nyilvánvaló, hogy ezek az elvek további finomításra szorulnak. Az ország egyes helyein ugyanis van állami vagyionrész, de nincs olyan közalapítvány, amely értelmesen felhasználható. (T. i. az az 5%-os állami tulajdonú föld becslésem szerint mintegy 400 ezer holdat jelent). Ezt a szövetkezeti vezetés ma elhanyagolható nagyságrendnek tekinti és a kezét szeretné rátenni. Ezzel a vagyionnal viszont jelentős közalapítványokat lehetne megalapozni. Ilyen esetekben az ország egyes területein levő községi földek és állami földek között célszerű lenne átcsoportosítást végrehajtani.

A javasolt megoldások — ismétlem — *nem érintenék első lépésben a vállalati szervezeti, illetve üzemi formákat. Ezek továbbra is működhetnének nagyüzemként, ha azt a tulajdonostársak úgy tartanák rentábilisnak és a körülmények (gépesítés, stb.) által determináltak. Vagyis első lépésben a tulajdonviszony rendezésére kerülhetne sor, úgy, hogy a nagyüzemek ennek következtében nem maradnának kizárólagosan állami gazdasági, vagy mezőgazdasági szövetkezeti tulajdonban, hanem osztatlan (nem pedig oszthatatlan!) közös tulajdonba kerülnének. A tulajdonostársak azután meghatározhatnák, hogy milyen üzemeket célszerű ennek alapján létrehozni. Talán még annyit: a mezőgazdasági üzemek (állami gazdaság, szövetkezet) dolgozói a földeladások során elővásárlási joggal rendelkezhetnének (ezt jogszabályban kellene kikötni). E dolgozók segítségére kellene, hogy legyenek a bankok és a különféle köz-*

alapítványok. A segítségnyújtás módja az is lehetne, hogy földeket hosszú lejáratú jelzálogkölcsönrel terhelve adnák el a dolgozóknak és a tagoknak. (Esetleg 30 év is lehetne, mérsékelt kamattal!) A tulajdon itt sem érintene első lépésben a vállalati, illetve az üzemi formát. A befolyt összeg azonban a közalapítványokat gyarapíthatná, ugyanakkor a tulajdonosi költődést mérhetetlenül megnövelné. Erre azért is szükség van, mert belföldi és külföldi, valamint egyes társasági formákban tömörülő tőke felvásárolhatja a jövőben a földeket. Úgy tűnik, ezt az új földtörvény még külföldiek esetében sem kívánja korlátozni. (Annak ellenére, hogy a múlt század liberális politikájának szomorú következményei ismeretesek — francia, sőt magyar hitelek egítéségével, román bankok útján vásárolták fel Erdély nagy részét!)

3. A tulajdonviszony változásának következményei lennének a vállalatok, szövetkezetek jogi formáira is (nem az üzemméretekre). Az állami gazdaság ma egyéni cég. Egyéni cégnek tekintem a mezőgazdasági termelőszövetkezeteket is (mert oszthatatlan a vagyionuk, ami pedig a tagságtól idegen vagyion). Sokan — így Sárközy is társas cégeknek mondja a szövetkezeteket. A jogi deklarációk valójában így szólnak: az oszthatatlan vagyion a tagok csoportjának vagyona. Ez a valóságnak nem felel meg. Tehát: az állami gazdaságok is, a mezőgazdasági termelőszövetkezetek is — a tulajdonviszonyok rendezése következtében — osztatlan közös tulajdonba kerülnének, a tulajdoni arányok meghatározásával (külön probléma elsősorban a földérték meghatározása). Az oszthatlan közös tulajdon alapján (eszmei hányadok szerint osztott) a tulajdonostársak kellene, hogy döntsenek: fenntartják-e a nagyüzemet, vagy racionálisabb megoldásokat hoznak létre. Meg kell jegyezni, hogy valamennyi társas vállalkozás nemcsak meghatározatlan időtartamra szólhat, hanem meghatározottra is (pl. 1 év, 5 év, 10 év, stb.). Első lépésben az üzemek nagy részénél célszerű lenne pl. 3 évre fenntartani az üzemméretet, tehát a társas vállalkozás 3 évre szólna, majd időközben végrehajtható lenne a racionalizálása az üzemeknek. A társas vállalkozás formái: nagyobb résztvevői szám esetén célszerű részvénytársasági formát választani, ha viszont 10—20-nál nem több a résztvevők száma, úgy a korlátolt felelősségű társaság is alkalmas, sőt az a jobb.

Az üzemméretek lebontásánál elsősorban a közkereseti társaság, illetve a betéti társaság jöhet számításba (természetesen kft is alkalmas.)

A gazdasági társasági formák életképesek a mezőgazdaságban is.

Problemátikus viszont a mezőgazdasági szövetkezeti forma. A hagyományos mezőgazdasági szövetkezeti forma a továbbiakban tarthatatlan, mert nem társas forma. A társas formává való átalakítás során mindenekelőtt lehetővé

kellene tenni azt, hogy külső tőke beléphessen a szövetkezetbe (a mai szabályok ezt kizárják). Ha továbbra is ezen az elven kívánnak maradni, akkor a mezőgazdaságba nem tud tőke beáramlani, eleve tönkretételre lesz ítélve ez az ágazat.

Külső tagok (természetesen személyek és jogi személyek) beengedése viszont egyéb problémákat jelent. Itt egy kikötést látnék célszerűnek: a külső tőke szavazati aránya 49%-ot ne haladjon meg, a tagsági szavazatok aránya legalább 51% legyen.

A tagok vegyonbevétele: természetben és pénzben is történhet, de mindenképpen kötelező. Világos, hogy lehetővé kell tenni a vagyonbevitel vállalását, a tagi jövedelem terhére (vagyis a tagi jövedelem egy része bent maradna a közösből és ebből képződne az üzletrész). Az üzletrész azonban kivethető, átruházható és örökölhető lenne.

Ha és amilyen arányban oszthatatlan közös alapot képezne a szövetkezet (*szövetkezeti alapítvány*), olyan mértékben — meghatározott keretek között — jövedelemadó kedvezményben részesülhetne. Ez a jövedelemadó kedvezmény származhatna az állami adók kedvezményéből, és a valószerűleg kialakuló helyi adók mértékének a csökkentéséből is.

A szövetkezet egyértelműen profitorientált szervezetté kell, hogy átalakuljon, különben versenyképtelen lesz a másféle, főként gazdasági társasági formával szemben. A gazdasági társaság kíméletlen profittermelő masina, erről nem szabad megfeledkezni! Ha szövetkezetet szociális, és közszégi feladatokat vállalat magára, akkor kimutathatóan hátrányba kerül, sora fel fognak számolni és átadják helyüket a gazdasági társaságoknak. Ha viszont *a szövetkezeti alapítvány* az, amelyet a szövetkezeti elvekből következő altruista és közösségi szempontok irányítanak és terhelnek, akkor a szövetkezet, mint termelőszervezet, nem kényeszerűn lehetetlen helyzetbe, profitorientált lehet.

Elsősorban a szövetkezeti alapítvány adhatná el földterületeit a szövetkezeti tagoknak (elővásárlási jog a tagok javára, hosszú lejáratú jelzálogkölcsön, a tagi üzletrész eladása esetén az alapítvány *viszavásárlás* joga — folyó áron —; öröklés esetében az állami illetéket megelőzően a szövetkezeti alapítvány illetégmentesen öröklőné az eladott, és kiegyenlített föld értékének egy részét, mintegy köteles részként — stb. Változatos megoldásokat lehet kidolgozni erre.

Így a tulajdoni állapotokban mindig megfelelő változások), (átalakulások mennének végbe. Emlékeztetni kell a családi hitbizományok szörnyű társadalmi következményeire, ott ugyanis a földet a falu lakossága nem tudta megvásárolni és kivándorolni voltak kénytelenek. Ugyanakkor védeni kell a községet, illetve a magyar földtulajdont az agresszív behatolásokkal szemben).

4. *A TOT jelenlegi felfogása.* Nézeteim élesen ellenkeznek a TOT jelenlegi elképzeléseivel. Különböző anyagokban a mezőgazdasági tsz forma desztalinizálásáról írnak, ugyanakkor ennek leple alatt a tsz tagsága, esetleg a vezetősége (technokráciája?) ki akarja sajátítani a közösségek vagyonát (földeket, állatállományt, létesítményeket, berendezéseket és gépeket). Nyilvánvaló, hogy a felszínre került nézetek nem azonosak a tsz-mozgalom, illetve az egyes tsz-ek vezetőségének a véleményével, de hangadó nézeteknek kell ezeket tekintenünk.

A szövegből kivethetően:

— az állami tulajdonban álló 5%-nyi földterületet jelentéktelennek tekintik, és azt nyomtalanul el szeretnék tüntetni (ez kb. 400 ezer khold);

A meglevő vagyonból

— a tagi földtulajdon benntartását látják szükségesnek azzal, hogy azért földjárdékokat fizessenek, illetve esetleg valamiféle földjárdékokat. (Nem beszélnek a földjárdék realis mértékéről, illetve az osztalékszámítás módjáról, sem a föld kivethetőségéről!)

— a megváltott oszthatatlan vagyont (föld, és egyéb vagyon!) olyan felhalmozásnak tekintik, amelyet a volt és a jelenlegi tagság halmozott fel. Így a még élő volt tagok, valamint a jelenlegi tagok között — eszmei hányadok szerint — felosztaná a közgyűlés a „közreműködés” arányában. Esetleg a szövetkezeti alkalmazottak is bekerülnének ebbe a körbe. Nem beszélnek ennek az eszmei résznek (vagyonyjeggyel, részjeggyel) az eladhatóságáról és örökölhetőségéről, pedig ennek kardinális jelentősége lenne. Ha eladható, vagy ha örökölhető, akkor ezzel szétosztották egymás között a vagyont. Ha nem adható el, és nem örökölhető, akkor pedig a tagok között igazságtalanság keletkezik (a ma 18 évében levő tag még esetleg 60 évig húzza a hasznát, a ma 60 éves pedig — ugyanezen számítás alapján — csak 20 évig). *Nota bene:* a földet sem a volt, sem pedig a régi tagok nem „halmozták” fel. Az a közszégi gádzalkodóké volt.

A keletkező nyereség egy részét

— a tagok között eszmeileg, részjegyek formájában felosztják (részben). Ez elfogadható.

Összességében: ez a felfogás egyre szűkülő tsz tagi kör részére biztosítana tulajdonosi jogokat a tsz mai vagyonán, miközben a közösségek lakosai kiszorulnának a közös vagyonból. Erre annál is inkább figyelni kell, mert — becslésem szerint — belátható időn belül cca 1—1,5 millió munkanélkülivel kell számolni az országban. A munkanélküliség vidéken jelentkezik elsősorban — részben a vidéki települések leépítése miatt, részben pedig azért, mert a vidék információszegényebb, továbbá a vidék hangja nem hallatszik a politikai életben. Megengedhetetlen, hogy a mai tsz szervezet — lényegében azonos módon való fenntartásával — egy szűk réteg számára privilegizált, rendkívül

kényelmes körülményeket teremtsenek. Félő, hogy sor kerül majd — veszteséges gazdálkodás esetén — a közös vagyon eladására és ezzel a tsz fenntartja saját magát. Számolni kell azal is, hogy az idegen tőke ismét felvásárolja a legjobb magyar földterületeket, és ezt nem fogja megakadályozni a mai tsz vezetés egy része, nem is beszélve az ezekkel összefüggő korrupciós veszélyekről.

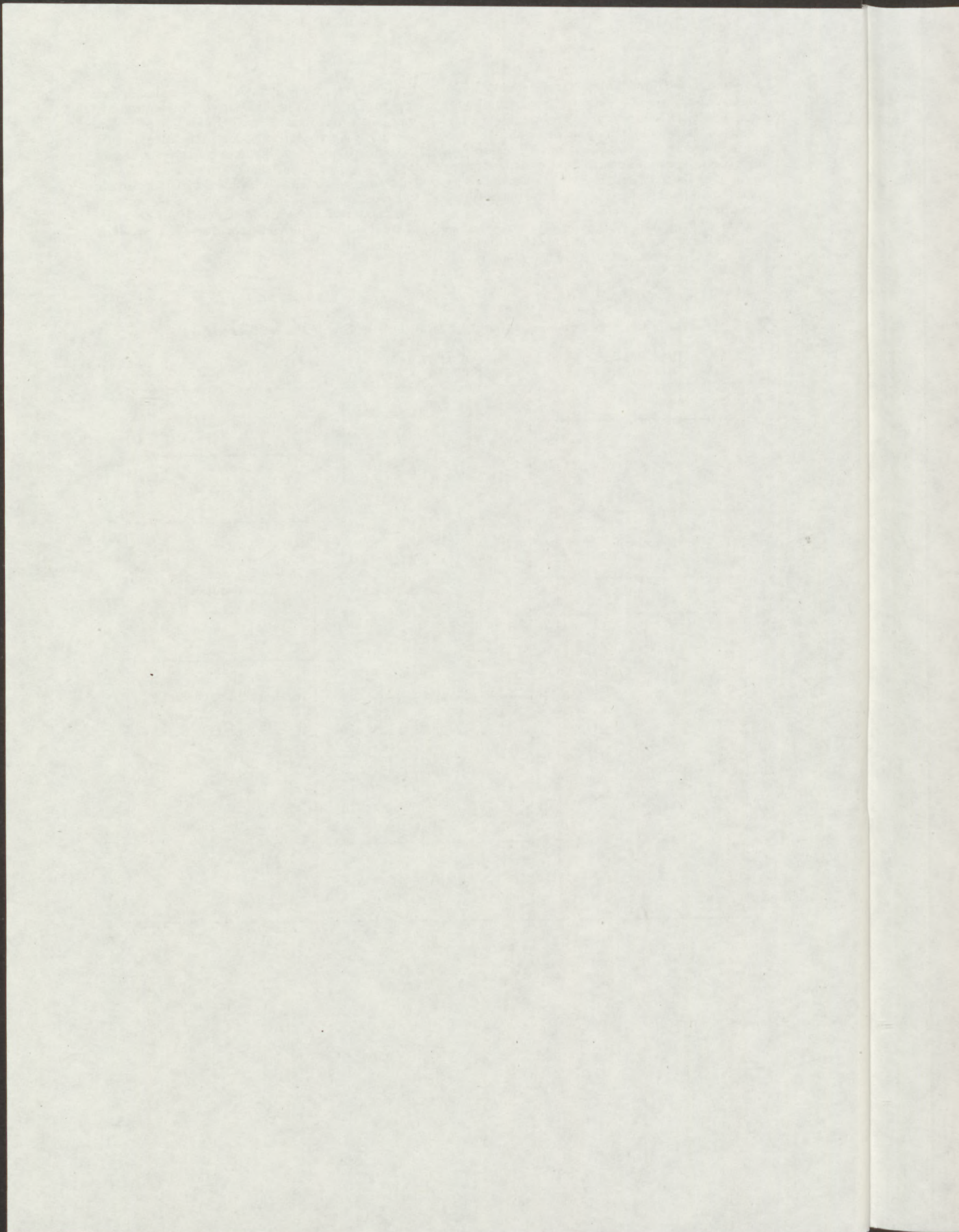
Összegezve: A tulajdonviszonyok rendezése az elsődleges tulajdonosok közötti tulajdoni arányokat átrendezi. Tudva, vagy nem tudva,

bevallva, vagy be nem vallva — valamennyi jogszabály a tulajdonviszonyok átrendezését, vagy stabilizálását szolgálja. Véleményem szerint a közösségi tulajdonon belül a lehető leggyorsabban végre kellene hajtani az átalakítást (társadalmasítást), míg s közösségi tulajdon és a magántulajdon közötti arányok változtatásánál a szerves fejlődésnek kellene tág teret nyitni. A rövid távon belül elérhető célokat — véleményem szerint — a 4. sz. ábra érzékeltetheti.

4. sz. ábra

A működő tőkére vonatkoztatva tulajdoni arányok (becsült arányok)

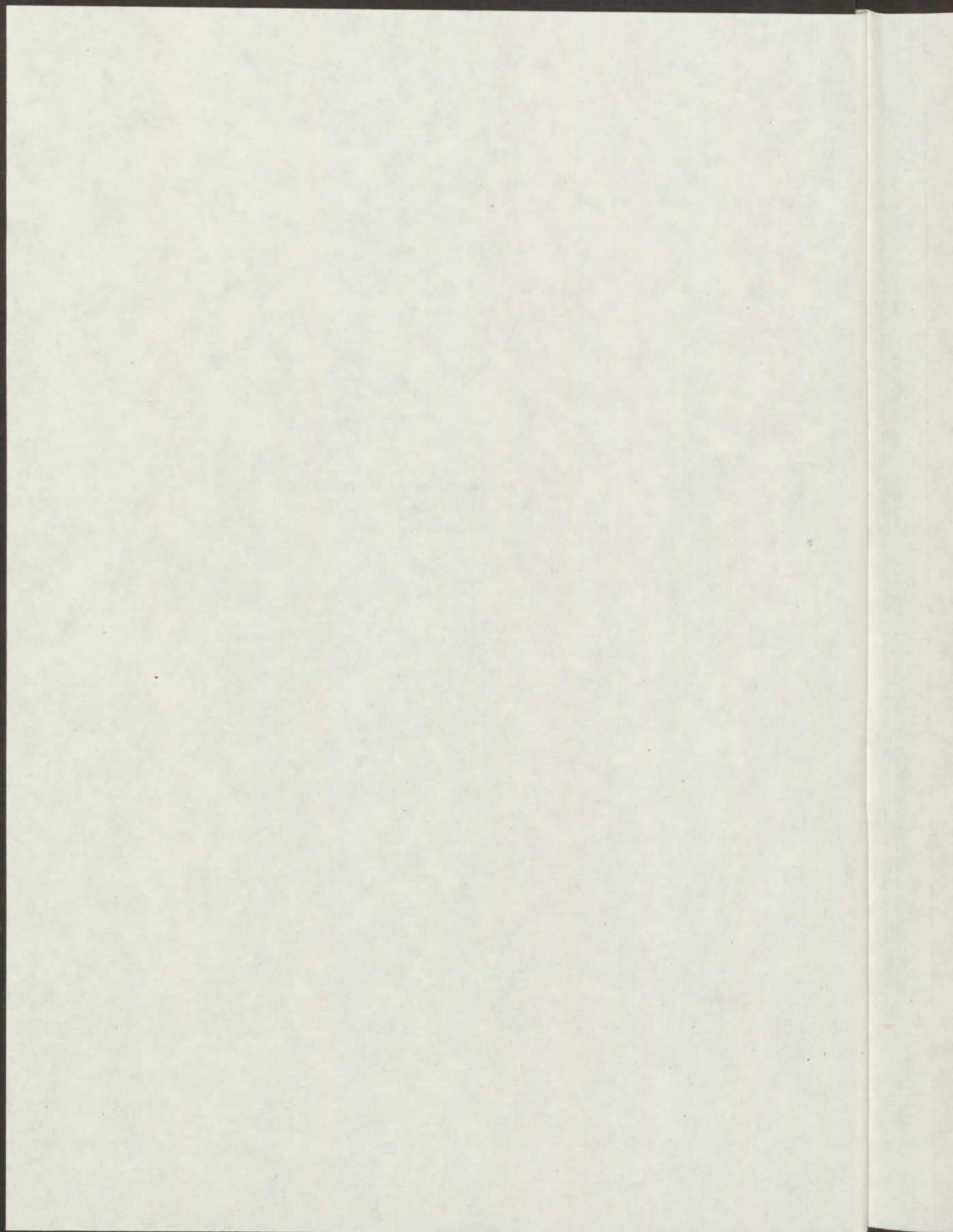
1945 előtt	1987.	?
á.kincstár		á.kincstár
község (város)		község (város)
közalapítvány	állam	közalapítvány
k.egyesület		közcéllú egyesület
magántul.	szövetkezet	magánszektor
	magánszektor	

IV/1

Lukács János

A gazdaság demokratizálási útjai:
a munkavállalók részvénytulajdona
a magyar piacgazdaságban

Kevesen vannak ma ebben az országban, akik számára kétséges lenne, hogy a gazdasági csőd felszámolásának a fő kérdése az állam gazdasági szerepének és a tulajdonviszonyoknak a gyökeres megváltoztatása, egy piaci gazdaság kiépítése. Az állami tulajdon a mai formájában és részarányában semmiképp sem tartható fenn: valódi tulajdonosokra van szükség. A magyar gazdaság jövőjének egyik kulcskérdése tehát az állami tulajdon lebontása, a privatizálás.

Ebben a folyamatban jelenleg csak korlátozott mértékben lehet a lakosság vásárlóerejére alapozni, mert a munkavállalók nagy tömegeinek egyszerűen nincs pénze részvények vagy tulajdonrészek vásárlására, s emiatt a jelenlegi privatizációs kedvezményeket közülük kevesen vehetik igénybe. Ez korlátozza a széles körű privatizálás lehetőségét, a tőkeáramlás kibontakozását, az értékpapírok piacának gyors kiépülését.

A gazdasági rendszerváltásnak az egyik legkényesebb pontja egyéb okok miatt is az állami tulajdon lebontása, magánkézbe adása. A spontán privatizációban rejlő veszélyek - a titkos különalkuk, a vállalatvezetői hatalomátmentés, az állami vállalatok vagyonának alulértékelése, stb. - csökkentésére hamarosan létrejönnek ugyan a Parlament januári döntése értelmében Vagyonalapok és az Állami Vagyonügynökség, de ezek az új intézmények sem változtatnak azon az alaphelyzeten, hogy a jelenleg érvényes törvények és gyakorlat egy szűk gazdasági elit kialakulásának kedvez.

A privatizációs hitelek felvételével egy magas jövedelmű réteg úgy vásárolhat tulajdonrészét a korábbi állami vállalatokban, hogy a személyi jövedelemadó-kedvezmények keretében nagyjából visszakapja az erre befektetett pénzét. A részvénytulajdonosokká és KFT-ká átalakulás és a privatizáció most általában a munkavállalók feje fölött, s többnyire tudta és részvétele nélkül zajlik. Az emberek nem értik, hogy mi történik körülöttük, és gyanakvást, ellenségeséget éreznek a változásokkal, így a tulajdonosváltással szemben is. Ez súlyos konfliktusok veszélyét rejti magában mihelyt felismerik, hogy a "nagy nemzeti osztokodásból" kimaradnak, de a gazdasági válság terheit cipelniük kell. Ezért különösen fontos az, hogy a gazdasági társaságokká átalakuló állami vállalatok részvényei a külföldiek és a vagyonos belföldi magánszemélyek mellett a népesség egy szélesebb köre - elsősorban a munkavállalók - számára is megvehetővé váljanak.

Számos fejlett (USA, Nagy-Britannia, Franciaország, Ausztrália, Japán) és fejlődő (Egyiptom, Costa Rica, Argentína, Sri Lanka, stb.) ország ilyen irányú tapasztalatai szerint a dolgozó részvénytulajdonosává válásának támogatásában az állam azért érdekelt, mert így kívánja elérni, hogy a tőke tulajdona és ezáltal a tőkejövedelem a lakosság széles körére terjedjen ki. A vállalatok többi tulajdonosa és vezetői számára pedig a munkavállalóknak a vállalkozás nyereségében és a vállalati vagyon növekedésében való érdekelttsége a fontos. 1

A munkavállaló-részvényes számára a vállalat nyereségességét a profitrészesedés, a részvények után kapott osztalék, a vállalkozás vagyonának gyarapodását pedig a részvényárfolyam jelzi. A részvénytulajdonos munkavállaló így mind a profitnak, mind a vagyonnak a növekedésében érdekeltté válik, és nem csupán a bére emelésében. A szélsőséges jövedelemeloszlást megakadályozni kívánó politikai szándékok mellett tehát alapvető szervezeti érdekek is szólnak amellett, hogy a munkavállalók részvényesek legyenek az őket foglalkoztató vállalatokban.

Gazdasági, munkaszervezeti érdekek

A piaccgazdaságokban a vállalatok belső felépítésében és működési mechanizmusában számos lényeges változás zajlott le ebben az évszázadban. A század első felében tanúi lehettünk a tömegtermelési (taylori, fordii, stb.) rendszerek kialakulásának és elterjedésének. Mára ezek sikeressége egyre inkább megkérdőjeleződik. A világpiac átfogóvá válása, a verseny éleződése, a minőségi követelmények fokozódása, és az, hogy a jóléti társadalmak munkásainak munkájukkal szembeni elvárásai megváltoztak, mind hozzájárultak a korábban oly sikeres termelési rendszerek elavulásához, a változtatás igényéhez.

A változások elsősorban Japánban és Nyugat-Európában kezdődtek az autonóm munkacsoportok, a teamek, a minőségi körök alakjában, és ezek mára átfogó, új termelési rendszer-konceptiókká formálódtak. Ezeknek számos olyan összetevője, intézménye alakult ki, amelyek egymáshoz szorosan kapcsolódnak, és együtt teszik lehetővé a minőség lehető legmagasabb szinten tartását, a gyártás és a szállítás megfelelő időzítését, az alkalmazottak tudásának, képességeinek, innovatív meglátásainak legjobb felhasználását, egyszerűen a versenyképességet, és emellett az alkalmazottak nagyfokú érdekelttségét a vállalat piaci sikerében. Hosszú lenne felsorolni ezeket az intézményeket és számos változatukat, ezért csak néhány közös elemüket említem:

- a vezetői szintek csökkentése, a munkacsoportok részleges autonómiája;
- közvetlen vezetői felügyelet helyett közvetett kontroll;
- önálló feladatkör és felelősségvállalás;
- a minőségi munkavégzés feltételeinek megteremtése, a mennyiségi helyett minőségi ösztönzők, a minőség kiemelt kezelése a felsővezetés által;
- több munkakör ellátása, többszakmájú alkalmazottak;
- az alkalmazottak jövedelmények a vállalat jövedelmezőségéhez kötése.

Ha ezeket a sikeres termelési rendszer-modelleket két szóval kellene jellemezni, akkor a két szó a következő lenne: a munkavállalók profitérdekelttsége és részvétele.

Az Egyesült Államok vállalatai megkétszerezve reagáltak a fenti modellek megjelenésére, de a 70-es évek közepe óta számos változás zajlott le náluk is. Az átalakulás egyik útja a vállalatok alkalmazottainak (rész)tulajdonossá tétele volt, amelyre a Kongresszus által a 70-es évek közepén elfogadott ESOP (Employee Stock Ownership Plan - magyarul: alkalmazotti részvénytulajdonlási program) törvények nyitottak lehetőséget. A törvényhozási kezdeményezés háttérben kettős cél állt: Egyrészt a tőketulajdon szélsőségesen egyenlőtlen elosztásának a mérséklése, másrészt a versenyképesség fokozása az alkalmazottak érdekelttségének és részvételének a növelésével.

Az alkalmazott (rész)tulajdonú vállalatok az első ESOP törvények elfogadása óta gyors szaporodásnak indultak, s ma már a tízezret is eléri a legalább részben alkalmazott tulajdonú vállalatok száma. Ezekben összesen mintegy 9 millióan dolgoznak, s ez az ország munkaerőállományának kb. 8 százalékát teszi ki. Ezek közül kb. 1500-ban van a részvények többsége vagy egésze az alkalmazottak tulajdonában. Az utóbbiak száma megközelíti a 200-at és közöttük számos ipari és szolgáltató nagyvállalat is van (Weirton Steel Co. 8500 alkalmazottal; az AVIS autókölcsönző vállalat 750 millió \$-os vagyonnal és 12 ezer dolgozóval, a 104 kórházat működtető Hospital Corporation of America, 2,1 milliárdos vagyonnal és majd 20 ezer alkalmazottal). Az ESOP vállalatok létrehozásáról és működéséről számos jogi, közgazdasági és szociológiai elemzés született. Ezek legfontosabb és egybehangzó következtetését röviden összefoglalva: Ezek a vállalatok nem kevésbé termelékenyek, nyereségesek

vagy versenyképesek, nem mennek nagyobb arányban csődbe, mint a többi vállalat. Sőt. A mutatók egy részében jobb eredményeket mutattak fel, mint a nem-alkalmazotti tulajdonosok átlaga vagy mint korábbi (ESOP előtti) önmaguk. 2

A széles körű alkalmazotti tulajdonlással összekapcsolódó piaci gazdaság működőképességében a közgazdászok és a közvélemény egy része valószínűleg erősen kételkedik, hiszen mindenkinek azonnal a félresikerült magyar vállalati tanácsok és a nem-piaci öngazgatásával kudarcot vallott Jugoszlávia jut az eszébe. Az USA 1500 - alkalmazotti többségi tulajdonú - vállalatának életképessége és gazdasági sikere, ezen vállalati formák elterjedése más országokban (ausztrál és brit ESOP-ok, Spanyolországban a Mondragon-vállalatok 3) azonban arra mutatnak, hogy nem lenne hiábavaló alaposan elgondolkodnunk ezen a lehetőségen az állami tulajdonú vállalatok egy jelentős részének a privatizálása során.

Hogyan is jöttek létre ezek a vállalatok az USA-ban? A skála nagyon széles: Vannak közöttük nagyon is profitábilis kisvállalatok, melyeknek utód nélküli tulajdonosa visszavonulása után így akarta megakadályozni vállalata önállóságának a megszűnését, s a skála másik végén olyan nagyvállalatok vannak, melyeket üzletemberek egy kis csoportja feldarabolás céljából kívánt megvásárolni (hostile takeover), de az alkalmazottak inkább saját maguk tették ezt meg az államilag is támogatott bankkölcsönök segítségével. Az eljárás röviden a következő: A volt tulajdonos közreműködésével és többnyire aktív támogatásával (friendly takeover) elhatározás születik arról, hogy az alkalmazottak átveszik a vállalat részvényeinek egy részét vagy egészét. Megbízásukból egy ún. ESOP-trust alakul, amely kölcsönöket vesz fel kereskedelmi bankoktól a részvények megvásárlására. A hitelek és kamataik törlesztésének az alapja a részvények után kapott osztalék, amelyre az állam adókedvezményeket ad. A munkavállalók a törlesztés ütemében válnak ténylegesen a részvények tulajdonosává. A bankok hitelnyújtási hajlandóságát fokozandó az állam a bankoknak az ESOP-tranzakcióból származó kamatjövedelméncik felét adómentessé teszi.

Egy ESOP-vállalat létrejötte közelről nézve: a Weirton Steel Co.

A vállalat - melynél a szerző 1989-ben másfél hónapot töltött el kutatóként - elődjét a század elején alapította Ernest Weir, s a gyár lett a magja a Pittsburgh-i székhelyű National Steel Co.-nak, amely aztán az acélválság mélypontján, 1982-ben, ejteni kívánta a fejlesztéseiben elhanyagolt, évek óta profitot csak alig hozó, gyárat. Akkorra a korábban 13 ezres létszám már 7 ezerre olvadt, és a National vezetői a gyár eladásában vagy részleges leállításában gondolkodtak. Vevő nem akadt, hiszen az acélipar akkor kapacitásának csak felét használta ki, és a tömeges elbocsátás is nagy költségeket (végkielégítések, a nyugdíjasok betegbiztosítása, stb.) jelentett volna. A National ezért azonnal a javaslattal állt elő, hogy egy ESOP-kölcsönrel az ott dolgozók maguk is megvehetnék a gyárat. Az alkalmazottak (munkások képviselőiben a szakszervezet és a vezetők) egy közös bizottságot hoztak létre annak kiderítésére, hogy mennyiben lehet reális egy ilyen felvásárlási terv.

A módszer maga akkor már nem volt ismeretlen, de a vállalat mérete és az iparág válságos jellege miatt ez úttörő kísérlet volt. Világosan látszott, hogy a vállalat megszűnése a település és az egész régió számára katasztrofális lett volna, mert többi ipari tevékenység is a gyárhoz kapcsolódott. A munkanélküliség növekedésével a fizetőképes

kereslet 1982-re már a töredékére esett, a boltok, a szolgáltató vállalkozások is egyre nagyobb számban mentek tönkre, az ingatlanárak zuhantak, csökkentve az elköltözés esélyeit. Mindez arra kényszerítette a vállalat dolgozóit, hogy komolyan elgondolkodjanak tulajdonossá válásuk - addig teljesen ismeretlen, és a tényleges vagy vélt kockázat miatt kezdetben ijesztő - lehetőségén.

Egy neves üzleti tanácsadó céget (McKinsey & Company Inc.) bízták meg egy megvalósíthatósági tanulmány készítésével. Ez azt mutatta, hogy a vállalat nyereséges lehet, ha a béreket és juttatásokat 32 %-kal csökkentik, modernizációs programot dolgoznak ki, a létszámot 400 fehér- és 1500 kékgallérossal tovább csökkentik, és lehetővé teszik a dolgozók közvetlen részvételét egy költségcsökkentési-minőségjavítási programban. A National-lal végül olyan megállapodást sikerült elérniük, amely szerint az átvállalja a már nyugdíjazottak társadalombiztosítási költségeit, ami a gyár bezárása esetén egyébként is őt terhelte volna. Így az iparág talán legjobban fizetett dolgozónak 32 % helyett végül "csak" 20 %-os bércsökkentést kellett elfogadniuk és 5 évre le kellett mondaniuk a sztrájkról és a bérnövelésről. Egy féléves felvilágosító kampány végén 1983 szeptember 23-án szavazott a 8000 dolgozó a vásárlásról, és 84 %-uk igent mondott rá. 1984. január 1-vel így megalakulhatott az új vállalat, amely a maga nettó 2,8 millió tonnás termelésével a 7. az amerikai acélvállalatok rangsorában.

Az új igazgatóságnak 13 tagja lett, közülük hármat a szakszervezet útján a nem-vezető állásúak választottak meg, hármat a vezetők delegáltak, heten pedig független külső szakértők voltak, akiknek a kinevezéséhez a hitelező bankok hozzájárulása kellett. Később - a vételhez fölvetett hitelek visszafizetése után - a három vezető állású kivételével a részvényesek választják majd az igazgatósági tagokat.

A 386 millió dollárnyi vételárból 194 milliót a bankoktól felvett készpénzben kellett kifizetni, a többire pedig fizetési kötelezvényeket bocsátottak ki. A kölcsönt 10 év alatt kellett visszafizetni az ESOP-trust közvetítésével, amely a kölcsön felvételén és visszafizetésén túl a részvényeket volt hivatott adminisztrálni. A tulajdonosi jogosítványok teljes mértékben a részvényes-munkavállalókat illették annyi módosítással, hogy az osztalék kezdetben csak a hitelek és a kamatok visszafizetésére fordítható.

A részvények a kölcsön visszafizetésének ütemében kerültek az alkalmazottak egyéni részvénytámláira. A részvények elosztása bérrel és a vállalatnál töltött idővel arányos - egy átlagos dolgozó kb. 1000 részvényrel rendelkezik -, de a két legmagasabb vezető állású alkalmazott egy nagyságánál fogva különösen ösztönző részvénycsomag kedvezményes vásárlására kapott lehetőséget az ESOP-részvényeken felül (az elnök-vezérigazgató pl. 160.000-at). A részvényesek személyenként csak egy szavazattal rendelkeznek minden olyan kérdésben, amelyek a részvényesek döntését igénylik (az alapszabály megváltoztatása, egyesülés, a vállalat tulajdonának értékesítése, felszámolás, stb.). A részvényes-alkalmazottak a hitel teljes visszafizetéséig a megbízottak (trustees) közvetítésével szavaznak. Az induláskor rögzített szabályok szerint részvényes csak ESOP-trust kezelésében vagy az aktív dolgozók részvénytámláin lehetnek. Aki bármi oknál fogva eltávozik a vállalatától, a részvény ellenértékét készpénzben kapja meg. A részvényes-alkalmazottak azonban a törlesztés befejezése után dönthetnek a részvények tőzsdei forgalmazásáról, illetve arról is, hogy a nyugdíjba menők megtarthatják-e részvényeiket.

Az önálló vállalként való újrakezdés kockázata nagy volt, hiszen az anyavállalat éppen azért akart megszabadulni a gyártól, mert a fejlesztések korábban elmaradtak, és az életképessé tételhez nagy összegű beruházásokra lett volna szükség. Ezek a költségek az új vállalatot is terhelték, és a bércsökkenés, -befagyasztás hiába szabaddított fel pénzeszközöket, a törlesztési kötelezettség ezt teljesen felemészítette. Az új elnök-vezérigazgató számára nyilvánvaló volt, hogy a túlélés csak akkor lehetséges, ha meg lehet szüntetni a vezetés és a dolgozók közötti gyanakvást, és a hagyományos el-lenségesség helyébe kooperatív viszonyokat lehet teremteni. Attól ugyanis, hogy a vezető és a beosztottak egyik napról a másikra egyaránt résztulajdonosok lettek, nem változott meg a gondolkodásuk és a viselkedésük, de a vállalati szervezet, a munkamegosztás módja és a vezetés korábbi parancsuralmi módszerei sem. Fel kellett vállalni a változtatás nagyon bonyolult és nehéz feladatát.

Már az indulástól rendszeressé váltak a vezetők és a munkások személyes találkozói, többszornás és nagyon intenzív belső kommunikációs rendszert alakítottak ki, a panaszo-akat "forró dróton" lehetett akár a legfelső szinten is bejelenteni és kivizsgáltatni, a szakszervezeti képviselők minden döntése előkészítésében helyet kaptak. A vezetőket koope-ratív vezetési módszerekre kezdték oktatni, és olyan vegyes összetételű teameket szervez-tek, amelyek feladata a veszteségforrásoknak, a termelési zavarok és minőségi problémák okainak a feltárása és kiküszöbölése volt. Az ehhez szükséges módszerek oktatására tan-folyamokat szerveztek. A legnagyobb hatásúak azonban a műhelyszinten szerveződő részvételi csoportok bizonyultak. A vezetés és a szakszervezet egy-egy képviselőjének a közös irányít-ásával egy a részvétel módszereit oktató és a részvételi csoportok munkáját támogató szervezet jött létre.

"Nem elég az alkalmazottakat részvényessé, és így a vállalat profitjában érdekeltté tenni, de lehetőséget is kell adni, hogy ehhez mindenki a saját munkaterületén hozzá is tudjon járulni a költségek csökkentésével, a veszteségforrások megszüntetésével, a minő-ség javításával és így tovább. Nem elég erről szónokolni, hanem meg kell teremteni az intézményeit. Ahhoz ugyanis, hogy tudják lenni az üzemben, hogy miben kell a vállalatnak előbbre lépnie, nagyon sok információt kellel juttatni mindegyikükhöz, és meg kell taníta-ni őket azokra a módszerekre is, amelyekkel a csoporton belül együttműködni, a problémá-kat meghatározni, elemezni és megoldási javaslatokat kidolgozni lehet. És ezek az erede-tileg az USA-ban Demming által kitalált, de Japánban tökéletesre csiszolt módszerek nem olyan nyilvánvalóak, hogy ne kellene, de nem is annyira bonyolultak, hogy ne lehetre oktatni őket." - mondta a szerzőnek adott interjújában az elnök-vezérigazgató.

Eddig háromezernél is többen voltak hallgatói a részvétel és a problémamegoldás technikáit oktató 3 napos tanfolyamoknak. Jelenleg 110 csoport működik önkéntességi ala-pon, s munkaidőben vagy fizetett túlórában hetente egy-egy órára gyűlnek össze. Ötletei-ket egy segítő-szakember támogatásával dolgozzák ki, aki a pénzzel közvetlenül nem hono-rált javaslatok sorsát figyelemmel kíséri, és bevezetésük érdekében rendszeresen konzul-tál a vezetés különböző szintjeivel. Több száz olyan költségcsökkentő vagy minőségjavító javaslatot dolgoztak ki, melyek egyike-másika százezres nagyságrendben növelte a profitot.

A vállalat egyik elemzése azt állapította meg, hogy az 1988-as 93 milliós - az ipar-ágban tonnára vetítve az egyik legmagasabb - profitszint ötszörözhető lenne, ha sikerülne

kiküszöbölni a részvételi csoportok segítségével a veszteségeket és a fölösleges munkavégzést. Ehhez az elnök-vezérigazgató szerint "a csoportokat a vezetés részesévé kell tenni, csökkentve a hierarchikus szinteket, és a vezetők munkáját aszerint minősítve, hogy mennyire támogatják a csoportokat, és mennyire segítik megteremteni a minőségi munkavégzés feltételeit. A "mindentudó" és csak utasításokat osztogató vezetőket olyanoknak kell felváltaniuk, akik nem a hibák elkövetőit akarják megbüntetni, hanem a csoportokkal együttműködve a problémák okait akarják megkeresni és megszüntetni. Ez létkérdés számunkra és ha nem sikerül, akkor hiába a legígéretebb beruházási program, nem tudunk talpon maradni a versenyben.

Az alkalmazottaknak a vállalat piaci sikerében való érdekelttsége többrétű: Mindenki érdekelt a vállalati csőd elkerülésében a munkanélküliség veszélye és a munkahelyváltással járó veszteségek miatt. A fő jövedelemforrás a bércsökkentés ellenére is a munkabér, de ezt egy jelentős arányú - 1988-ban 75 millió \$ - nyereségrészesedés (profit-sharing) egészíti ki. Emellett - a hiteltörlesztés befejezése után - jár részvények után az osztalék, és a részvények pedig maguk is csinos vagyont jelentenek. Átlagos személyenkénti összértékük meghaladja az egyéves bérjövödelmet. A dolgozók számára nyilvánvaló, hogy ha az árfolyam csökkenne, az anyagilag súlyosan érintené őket, az árfolyamnövekedés viszont növeli vagyonukat. A vállalati profitban és a vagyonban való érdekelttség így nagyon erős.

Az alkalmazott részvénytulajdon kritikusai az Egyesült Államokban is gyakran érvelnek azzal, hogy a nem-vezető állású dolgozók csak a saját pillanatnyi jövedelmük növelésében érdekeltek, és nem a vállalati vagyon növelésében, a piaci sikerben. Cáfolat erre annak a szavazásnak az eredménye, melynek során 1989 tavaszán a Weirton Steel Co. igazgatósága három, a vállalat jövőjét érintő témában kérdezte meg a részvényesek véleményét:

- 1.) A vállalat jövőbeli sikere és talán fennmaradása is megköveteli egy 5 éves, 650 millió \$-os modernizálási program végrehajtását, ami nagy terheket jelent. Elfogadják-e?
- 2.) Ehhez a programhoz a netto vagyon alapján 1989-től lehetővé váló 50 %-os profitrészesedést 35 %-ra kellene csökkenteni. Beleegyeznek-e?
- 3.) Pótlólagos pénzforrások megszerzése és a hitelképesség növelése érdekében a részvények 23 %-át a tőzsdén kellene forgalmazni, és egy újabb ESOP keretében új alkalmazott részvényeket kibocsátani. Egyetértene-e ?

Mindhárom kérdésre 70 % fölött volt az igenek aránya. A tőzsdei forgalmazás 1989. júniusi megkezdése után a részvényeket túljegyezték, az árfolyam a kibocsátási ár fölött állt be. A 100 %-ban munkavállalói tulajdonú vállalat stabilitását és ígéretes jövőjét a piac is elismerte.

Tanulságok a magyar piacgazdaság számára

Véleményem szerint egy ESOP-hoz hasonló megoldást lehetne és kellene alkalmazni a magyar állami vállalatok egy részének részben vagy egészében munkavállalói tulajdonúvá tételére egy szigorúan piaci rendszer keretében. Számos magyar és nyugati gépipari és kohászati vállalat belső működésének intenzív tanulmányozása alapján⁴ meggyőződésem, hogy a jelenleg elszomorító eredményekkel működő magyar vállalatok többségében elegendő tartalék van az emberekben és a termelőeszközökben, melyekkel piaci lehetőségek megnyitása és a piaci kényszerek érvényesülni engedése - az állam sokágú beavatkozásának kiküszöbölése - esetén

versenyképességet és jelentős profitot tudnának elérni. Ugyancsak meggyőződésem - az ESOP vállalatok, köztük a Meirton Steel Co. személyes tanulmányozása alapján -, hogy a részben munkavállalói tulajdonú vállalatok lehetnek nemcsak működőképesek, hanem sikeresek is, s hogy az állami vállalatoknak egy szűk tulajdonosi kör kezébe adása nem az egyetlen lehetséges módja a tulajdonlási probléma megoldására. Az alkalmazotti tulajdonlás belső részvételi rendszerekkel összekapcsolva egy piaci rendszer keretében az egészséges továbblépés útja lehet az állami vállalatok egy jelentős része számára.

A fenti megoldások ma már a törvényhozásban is szerepet kapnak. Ennek jele, hogy a privatizációs kormánybiztos megbízásából szakértők - köztük a szerző is - dolgoznak egy "magyar-ESOP", azaz egy Munkavállalói Részvényvásárlási Program kidolgozásán.

A munkavállalók részvényvásárlásáról:

Az állami vállalatok jelentős része olyan részvénytársaságokká alakulhatna át, amelyekben a részvények egy részét, kivételes esetekben akár egészét az alkalmazottak birtokolják. A munkavállalók a részvényeket az államtól, illetve az államnak mint tulajdonosnak a képviselőjétől, a Vagyonalapoktól egy olyan privatizációs bankkölcsönrel vásárolhatnák meg, amelynek törlesztését és kamatait a részvényekre jutó osztalékból fizetnék vissza, és az állam a törlesztés és kamatfizetés meggyosítására vállalkozási nyereségadó-kedvezményt ad. A hitelek felvételekor a munkavállalók számára ezért kell a mindenki számára hozzáférhető privatizációs hitelen túlmenő kedvezményeket nyújtani, mert saját megtakarításokkal többnyire nem rendelkeznek, és egyénileg képtelenek lennének a részvényvásárlás kezdeményezésére, illetve nem lehetnének versenyképesek a többi belföldi vagy külföldi vásárlóval szemben. A munkavállalók a kedvezményes feltételek mellett pótlólagos keresletet és így versenyt teremtenek az állami vagyon privatizálásában, ez egy piaci versenyhelyzetet teremtve a vállalati vagyon alulértékelését is megakadályozhatja.

Az államnak a vállalatok munkavállalóknak történő eladása az államadósság törlesztésére fordítandó bevételt jelent, és a hitelnyújtás emiatt nem növelné sem az MNB hitelállományát, sem a forgalomban lévő pénz mennyiségét. A hitelnyújtás után beszedett kamatok pedig nagyjából ellensúlyozzák a költségvetés számára az adókedvezményekből fakadó bevételkiesést.

A belső működési szabályokról:

A részvényvásárlásra szolgáló hitellel kapcsolatos ügyek intézésére a munkavállalók egyénileg képtelenek lennének, ezért ezzel a feladattal kollektíven valamely szakértő szervezetet bíznak meg, vagy kifejezetten erre a célra egy egyesületet hoznak létre. A megbízottaknak, illetve az Egyesületnek az a feladata, hogy a hitel felvételét és visszafizetését adminisztrálja, és a még le nem törlesztett munkavállalói részvénycsomagot kezelje. A munkavállaló-részvényesek már a részvények megvásárlásának az időpontjától kezdve személyesen vehetnek részt részvényesek közgyűlésén, de a megbízottakat, illetve az Egyesületet is megbízhatják szavazataik közvetítésével, de ezeknek önálló szavazati joguk nincs.

A megbízottak (Egyesület) a már letörlesztett részvényeket a munkavállalóknak a vállalatnál - esetleg az Egyesület által - őrzött zárt egyéni részvénytábláin helyezi el. Ha a hitel és a kamatok teljes visszafizetése megtörtént, és nem következett be egy újabb bankhitel felvétele egy újabb program keretében további munkavállalói részvények megvásárlása, az Egyesület vagy megszűnik, vagy funkciója megváltozhat: esetleg brokerként működhet a munkavállalói részvények belső vagy külső forgalmazására.

A munkavállalói részvények száma, arányai és forgalmazása:

A részvények számát és a munkavállalók részvénytábláinak közötti arányokat a vállalat minden munkavállalójára nézve egységes és megkülönböztetéstől mentes elvek alapján kell meghatározni ahhoz, hogy a részvényvásárlási program részesülhessen az adókedvezményekben. Feltétel még, hogy a dolgozók a Program keretében a részvényeseknek legalább 10 %-át megvásárolják. Az egyéni részvénytábla nagyságát általában a vállalati alapkereset és a vállalatnál eltöltött idő határozza meg a munkáltató és a munkavállalók képviselői által kidolgozott, és a részvényesek közgyűlésén elfogadott alapelvek szerint. Ezt a tervezetet a Programban való részvételtől döntő szavazással fogadják el a munkavállalók.

A hitel teljes visszafizetéséig a részvényeket nem lehet forgalmazni, hiszen arra a hitelező banknak zálogjoga van. Kivétel a munkavállalók vállalattól való eltávozásának (nyugdíj, halál, kilépés, elbocsátás) az esete, amikor is a részvényeket vagy a vállalat, vagy a részvények vásárlásával-kezelésével megbízott Egyesület piaci áron megvásárolja. Ehhez a visszavásárláshoz a kezdetben a vállalat által a törlesztésre átutalt osztalék szolgál. Az Egyesület egy tartalék-részvénytáblát is képez abból a célból, hogy az újonnan felvett munkavállalók számára részvényt tudjon juttatni. A törlesztés végéig tehát - és tőzsdei forgalmazás hiányában még azután is - külső auditáló cégekkel kell a részvények árfolyamát évente megállapítani, és az eltávozók már egyéni számlán lévő részvényeit az Egyesületnek ezen az árfolyamon kell megvásárolnia. Az Egyesület ilyen részvény-visszavásárlásai a törlesztés befejezése után a tartalékrészvények utáni osztalékból történnek.

Már az Egyesület megalakításakor gondolni kell tehát egy közös részvényalap létrehozására, amely arra szolgál, hogy az egyéni számlákra szét nem osztott részvényeket azon helyezték el. Erre lehet elhelyezni a vállalattól valamilyen oknál fogva eltávozók részvényeit. Alapelv, hogy a nyugdíjazás kivételével minden távozó munkavállalónak el kell adnia az egyéni számlán lévő részvényeit az Egyesületnek, és annak a részvényeket piaci áron meg kell vásárolnia. A nyugdíjas részvényeit felkínálhatja a közös részvényalapnak megvételre - amely azt köteles megvenni-, de azt meg is tarthatja haláláig. Az örökölhetőség kérdését ugyancsak szabályozni kell. Az újonnan felvett munkavállalókkal kapcsolatban általános gyakorlat, hogy nem kapnak azonnali részvényeket, hanem csak bizonyos idő (1-3 év) eltelte után, és az alapbérüknek megfelelő számú részvényhez csak fokozatosan, több év alatt jutnak hozzá.

A törlesztés befejezése után a részvényesek közgyűlése dönt a munkavállalói egyéni részvénytáblák zártságának részleges vagy teljes megszüntetéséről és az esetleges tőzsdei forgalmazásra felszabadítás arányáról. A vállalattól eltávozóknak fel kell kínálniuk az Egyesület közös részvényalapja számára részvényeiket és melyekre annak elővásárlási

joga van, de tőzsdei forgalmazás hiányában ez kötelessége is. A tőzsdén forgalmazott részvényeket az eltávozó (halál esetén az örökösök) ott is eladhatja, ha a vállalat lemond az elővásárlási jogáról. A nyugdíjasok részvényeiket halálukig megtarthatják, de az örökösökkel szemben a vállalatnak (Egyesületnek) elővásárlási joga - tőzsdei forgalmazás hiányában kötelezettsége - van.

Az új belépőkhöz hasonló jogokat kapnának az új részlegek, az alapított leányvállalatok dolgozói is: hitelt vehetnének fel az anyavállalat kibocsátott részvényeinek a megvásárlásához. Ha egy alkalmazotti tulajdonú vállalat beolvad egy másikba, akkor a korábbi részvények árát az eladásért kapott összegből a vállalatnál véglegesen eltávozó alkalmazottaknak kifizetik, aki pedig az új vállalatnál folytatja a munkáját, az ebből az összegből, illetve részvényvásárlási hitelekkel veszi meg új vállalatát már meglévő vagy újonnan kibocsátott részvényeit.

Elbocsátás vagy létszámleépítés esetén a vállalatnak ugyancsak vissza kellene vásárolnia alkalmazottai részvényeit, és bizonyos végkielégítést is fizetnie kellene, amely esetenként súlyos terhet róhatna a vállalatra. Ez ösztönzést jelentene a belső átstrukturálásra, átképzésre.

Ha egy alkalmazotti tulajdonú vállalat valamelyik részlegének az eladása mellett dönt, akkor az így leépített dolgozók megkapják a részvényeik után járó összeget, amelyet ők - ha az alkalmazotti tulajdonlást a leváló részlegben fenn akarják tartani - a felszámolni kívánt részleg megvásárlására fordítanak, és amelyhez kedvezményes bankkölcsönt is kapnának, s új részvényeket bocsáthatnának ki. De az is előfordulhatna, hogy az eladott részleget egy másik vállalkozás veszi meg, a munkavállalói tulajdonlást kizárva. A tulajdonformák közötti átalakulásnak ilymódon nem lenne akadálya egyik irányban sem.

A sikeres működés feltételei:

Az alkalmazotti részvénytulajdonlást, illetve profitmegosztást bevezető vállalatokról szóló tanulmányok hangsúlyozzák, hogy a résztulajdonosságnak számos azonnal érezhető pozitív hatása van, de önmagában ettől nem várható javulás a munkahelyhez és munkavégzéshez való viszonyban. A résztulajdonosság nagy várakozásokat kelt az alkalmazottakban a részvételi, beleszólási lehetőségekkel kapcsolatban, de ha a vezetés nem képes ezeket a várakozásokat teljesíteni és a termelés érdekében felhasználni, akkor a változás nem vezet figyelmesebb munkavégzésre, a hibák kiküszöbölésének kezdeményezésére, a költségek megtakarítására, a racionálisabb munkavégzésre. Ilyen hatások előidézéséhez a vállalati vezetőknek elkötelezettségük kell lenniük az alkalmazotti részvétel feltételeinek a megteremtésében. A részvénytársaság igazgatóságának a felelőssége az olyan első számú vezető kiválasztása, aki egyik fontos feladatának éppen a munkavállalói részvétel lehetőségének és szervezésének a kialakítását tekinti.

Ma a modern munkaszervezetben nem parancsuralomra, hanem kooperációra van szükség. A vezetőknek meg kell változtatniuk azt a hagyományos felfogásukat, hogy majd ők mindent pontosan előírnak, s az alkalmazottaknak csak a végrehajtás a dolguk. A kutatások megállapításai szerint a dolgozók leginkább a saját munkaterületüket érintő kérdésekben tudnak és kívánnak döntéshozatali részvételt, lehetőséget a munkavégzés konkrét módjának a kialakításában, hiszen ehhez van meg a legtöbb ismeretük és tapasztalatuk, s ennek a részvételnek nagyon pozitív hatása van a minőségre, a költségek megtakarítására és

a versenyképességre.⁶

A vezetésnek erőteljesen törekednie kell az alkalmazottaknak a minőség és a termelékenység javítását célzó programokba való bevonására, alkalmazotti részvételi csoportok szervezésére, belső oktatására. Ebben nem a szép szavatok, hanem az alkalmazottak felé áramló "rejtjelezett üzenetek" a lényegesek. Fontos mindehhez a japán, nyugat-európai és amerikai participatív, team-koncepción alapuló vezetési módszerek átvétele és oktatása.

A munkavállalói részvétel feltételeinck a kiépítéséhez szorosan kapcsolódik egy intenzív, mindkét irányban működő belső kommunikációs rendszer kiépítése, amelyeken keresztül az alkalmazottak megkapják a munkakörüket, a részlegüket, illetve a vállalatot érintő információkat, magyarázatot kapnak kérdéseikre, észrevételeik, ötleteik, kritikájuk eljuthat akár a legfelsőbb vezetői szintekre is. Nem elegendő ugyanis csak megteremteni a profitérdekeltséget a munkavállalói részvényekkel, a vállalat profitjához való hozzájárulás lehetőségét is meg kell nyitni a részvételi rendszerek keretében, s hogy ez a részvétel a vállalat piaci sikere szempontjából fontos irányba történjék, a dolgozók számára minden lehető információt hozzáférhetővé kell tenni a vállalat külső és belső környezetére vonatkozóan.

A közgazdászok és a közvélemény egyes hangadói részéről kételkedésre és kemény kritikára számíthatnak mindazok, így e tanulmány szerzője is, akik azt merészelik állítani, és azt kívánják bizonyítani, hogy lehetséges, sőt szükségesek a demokratikus megoldások a gazdaságban is, s nem csupán a politikában. Ha az állítások védelmére a hazai és a fejlett országok vállalatainál szerzett tapasztalatokra történne hivatkozás, a vitát lezárni kívánó válasz az, hogy ott már helyet lehet szorítani a szervezetekben a kollektív bölcsességnek, náluk már nincs szükség a korábban ott is nagy előszeretettel gyakorolt munkaszervezeti diktatúrára. Mi azonban még nem engedhetjük meg a tulajdonosi, a vezetői kemény kéz lazítását, nálunk a munkavállaló tartsa meg magának az ötleteit, hiszen azokból irányítóinak is van elég. Nálunk még nem elég fejlett a termelői, vállalkozói kultúra, azt tanulni kell, és a tanulás csak egyénileg lehetséges. A részvétellel készült összehasonlító iparszociológiai kutatások⁷ tényei és elményei nem támasztják alá a fenti ellenvéleményeket, az érvek bővebb kifejtése azonban szétfeszítené a tanulmány kereteit.

A gazdaság demokratizálásával, a munkavállalók részvénytulajdonával és részvételével kapcsolatos viták valószínűleg sokáig folynak majd, azért az alábbiakban a vele szemben kritikát hangoztatók főbb érveit és a rájuk adható válaszokat megkísérlem összefoglalni:

I. Kritika: Az alkalmazottak részvénytulajdonán is alapuló vállalkozás hosszú távon nem lehet életképes, mert a vállalat nem irányítható úgy, hogy minden kérdésben szavazást tartanak, és ha nincs vezetői autoritás. A lazaságok miatt nem dolgozott a magyar munkás eddig elég keményen, és csak a tulajdonosi "korbács" fogja ismét megtanítani jól dolgozni. Ha maguk a tulajdonosok, akkor nem fognak "hajtani", mert nincs ami kényszerítse őket.

Válasz: 1. A napi termelési és üzletpolitikai döntésekben a vállalat vezetésének átfogó döntési joga kell hogy legyen a jogszabályok és a kollektív szerződés keretei között. A vállalati szintű döntések nem "népszavazáson" születnek, bár részvényesként és az igazgatóság egyes tagjainak választása útján a dolgozóknak is van közvetett beleszólási lehetőségük a vállalat stratégiai döntéseinek az alakításába. A munkahelyi szintű részvételi lehetőségeket azonban a vezetésnek a vállalkozás sikere és saját pozíciójának a megtartása érdekében is ki kell alakítania.

2. A magyarországi és egyes fejlett tőkés országok ipari viszonyainak a vizsgálata és munkahelyi megfigyeléseim, esettanulmányaim alapján mély meggyőződésem, hogy az utóbbiakban a munkás nem dolgozik keményebben, mint a magyar társa. 8 Hogy a munka eredménye mégis látványosan és elszomorítóan kevesebb volt eddig nálunk mint a fejlett országokban, annak okát gazdasági rendszerünk eddigi felépítésében és működési mechanizmusaiiban találjuk meg. A dolgozók eddig sem voltak lusták - s ezalól kivételt nyugaton is hasonló arányban lehet találni -, de eddig a gazdasági környezetből eredő okok miatt sem a vezetők, sem beosztottaik nem tudták és nem is voltak kénytelenek kihozni magukból mindazt, ami bennük rejlik. Tartalékaink az emberekben vannak, s piaci kudarc lehetősége, az állami mentőövek hiánya és az egzisztenciális veszélyeztetettség előhózza ezeket a tartalékokat.

II. Kritika: A többségében alkalmazotti tulajdonú vállalkozás hosszútávú életképessége megkérdőjelezhető, mert az alkalmazottak lehetőleg minden vállalati jövedelmet ki akarnak osztani, s nem akarnak beruházni, mert csak rövidtávon és csak saját pillanatnyi érdekeiknek megfelelően képesek és hajlandók gondolkodni. Erre hozható fel a jugoszláv öngazgatás - és a magyar vállalati tanácsok - példája, mint amely elkerülhetetlenül gazdasági katasztrófához vezet.

Válasz: 1. A jugoszláviával foglalkozó újabb közgazdasági és iparszociológiai irodalom megállapítja, hogy a jugoszláv gazdaság köztársasági szintű centralizált redisztribúciót valósít meg, s ezek a részgazdaságok feldaraboltak és autarch jellegűek. A köztársaságok között alig vannak áru- és hitelkapcsolatok, a köztársasági állam a vállalatok működésébe széles körben beavatkozik, s a piaci kényszerítő erők alig hatnak. A vállalatok fennmaradása, életképessége nem a bel- és külpiazi sikertől függ, s ezért a vállalati jövedelmek személyi jövedelemként való felosztása nem veszélyezteti a vállalat létét. Ennyiben a jugoszláv gazdasági mechanizmus nem különbözik lényegesen a magyartól. Piacgazdaság nélkül az öngazgatás pedig elkerülhetetlenül vezet a válsághoz.

2. A magyar vállalati tanácsok sem az öngazgatásnak, sem az alkalmazotti tulajdonlásnak nem megtestesítői, csak az államtól való függőviszony enyhe módosítói, miközben a korábbi struktúra fennmaradt.

3. Egy piaci gazdaságban a felhalmozás hiánya, a jövedelmek felosztása személyi fogyasztásra a vállalat működőképességét középtávon és életképességét hosszútávon sodorná veszélybe, a munkavállalói részvénytulajdonban lévőét is. A piacgazdaságban azonban az ilyen vállalatok sem lennének érdekelték a "túlfoglalkoztatásban", és az államnak nem lehetnének olyan eszközei, melyekkel erre készíthetné őket. A viszonylag jelentős arányú munkanélküliség. Ez, valamint a vállalati gyakorlati idővel erőteljesen emelkedő közvetlen munka-, nyereség- és részvényjövedelmek, illetve egy másik vállalatnál az ugyanazon jövedelmi szint elérésének hosszú időtartama mindenképpen a munkahely és az elért jövedelemszint megtartásában teszi érdekeltté az alkalmazottakat. A vállalat csődbe-

jutása a részvények értéktelenedése és a vállalati vagyon alaulértékelődése miatt a korábbi jövedelemszinten túl a munkahelyet és ezáltal az egzisztenciát is erősen veszélyeztetné. Ha ezen veszély elkerülésének feltétele a vállalatnál kapott jövedelmek befektetése, akkor a részvénytársaság igazgatóságának a döntésein keresztül ez az álláspont fog érvényesülni. Hogy ez a gyakorlatban is így van, azt számos nyereséges és nyereségét a termelésbe beruházó alkalmazotti részvénytöbbségű vállalat példája mutatja, így pl. a Weirton Steel Co. korábban már említett beruházási döntése is.

III. Kritika: Azok az állampolgárok akiknek részvényvásárlásra fordítható pénzüik lenne, nem fognak részvényt vásárolni olyan vállalatban, amelynek részvénytöbbsége az alkalmazottak birtokában van, mert szavazatukkal nem tudják befolyásolni a vállalat gazdálkodását, s ezért ezek a vállalatok nem tudnak majd részvénykibocsátással pótlólagos tőkéhez jutni, s a bankok sem szívesen kölcsönöznek ilyen vállalatoknak. Márpedig a saját forrásokon túlmenő beruházási alapok nélkül ezek a vállalatok tönkremenésre vannak ítélve.

Válasz: A fejlett és fejlődő tőkés gazdaságok többségében a kisorészvényesek többsége olyan, aki nem kíván beleszólni a vállalat gazdálkodásába. Olyan részvényeket vásárolnak, amelyek az osztalék vagy árfolyamemelkedés reményével kecsegtetnek, s ha ez a várakozás nem teljesül vagy kedvezőbb lehetőségeket lát máshol, a már meglévő részvényeit eladja, és másokat vesz. Biztosra vehető, hogy ha egy alkalmazotti tulajdonban lévő vállalat nyereséges, részvényeinek értéke stabil vagy emelkedik, akkor részvényei elfognak, még akkor is, ha azok esetleg nem szavazók. Jó példa erre a már említett Weirton Steel Co., mely 1989. nyarán sddig kirárólag az alkalmazottak tulajdonában lévő részvényeinek 23 %-át a New-Yorki tőzsdén kezdte forgalmazni (publicly traded common shares), s ugyanakkor olyan új részvényeket bocsátott ki az alkalmazottak számára, amelyek egyenként 10 szavazatot érnek (convertible preferred shares), hogy a szavazatok 90 %-a továbbra is az alkalmazottaké legyen. Mindezen sajátosságok ellenére a részvénykibocsátás nagy sikerrel járt, a részvények jegyzése a kibocsátás kétszeres volt, s minden részvény elkelt már a forgalmazás első napján, az árfolyam pedig a névérték fölé emelkedett. Az ok: a Weirton Steel Co. 1984 januárja, a 100 %-os alkalmazotti tulajdonlás megteremtése óta folyamatosan javuló profitstabilitást mutatott.

IV. Kritika: Az alkalmazotti tulajdonú vállalatokkal foglalkozó irodalom kihangsúlyozza, hogy egy viszonylag nagyméretű (50 fő fölötti) vállalat esetében a résztulajdonosság önmagában nem jelent elég ösztönzést a költségek csökkentésében, a munkavégzés ésszerűbbé tételében való részvételre. Ehhez a vezetés elkötelezettségére, a részvételi strukturák kiépítésére és intenzív kétirányú kommunikációra van szükség. Mindennek megteremtése, illetve az ehhez szükséges vezetői-alkalmazotti ismeretek megszerzése időbe kerül, amelyre egy csődben lévő gazdaságnak nincs elég ideje. Emiatt a privatizálásnak gyors eredményekkel kecsegtető más - nem munkavállalói - útját kellene elsősorban járni.

Válasz: Kétségtelen, hogy gyors és látványos sikerre a gazdasági csődhelyzet megszüntetésében nem lehet számítani az alkalmazotti (rész)tulajdonlással - de valószínűleg anélkül sem. Közép- és hosszútávon a munkavállalói részvénytulajdonlásnak számos olyan előnye van, amely miatt vonzó lehet nem csak esetleges politikai preferenciák, hanem gazdasági előnyök miatt is. Egy privatizálás utáni gyors átstrukturálódás, racionalizálás a munkanélküliség növekedése által és azon túlmenően is számos olyan munkálat-
 taói-munkavállalói súrlódáshoz vezethet, amely akár szélsőségesen ellenséges viszonyokat teremt egy várhatóan megerősödő szakszervezeti struktúra és a vállalkozók között. Márpedig az USA-ban is, ahol ezek az ellenséges viszonyok a leginkább fellelhetők, a vállalatok többsége kétségbeesetten próbál megszabadulni tőlük ("decertification" kísérletek, szakszervezet-mentes környezet keresése, stb.). Szükségtelen és elkerülhető az ilyen szembenállásnak a kifejlődése, s a kooperáció erősödéséhez a munkavállalói részvénytulajdon is hozzájárulhat.

V. Kritika: A munkavállalók részvénytulajdonossá tétele olyan modell, amely nem szerves fejlődésen alapul, hanem ideológiai értékek alapján lenne a társadalomra erőltetve, éppúgy mint az elmúlt 40 évben. Nem modellekben kell gondolkodni, majd a társadalmi és gazdasági mozgásokban szereplők eldöntik egymás között, hogy milyen legyen a kialakuló gazdaság.

Válasz: Egy állami tulajdonlason alapuló gazdaság piacosítása a szűkkörű privatizálás és a laissez-faire alapján ugyancsak egy modell, mégpedig a klasszikus kapitalizmus szabadversenyos modelljének, követése lenne, amely modell a maga tiszta formájában sehol sem érvényesül, ugyancsak a tömegek aktív közreműködése nélkül jönne létre. Emellett pedig a várható konfliktusok miatt nem biztos, hogy segíti az olyannyira vágyott külföldi tőke beáramlását.

Az államszocialista berendezésű országokban a kommunista pártok az elmúlt évtizedekben megcsúfolták a szocializmust, annak eszményeit. Csökkentették, esetenként teljesen le is rombolták a tömegek vele kapcsolatos reménykedését azzal, hogy nemhogy a politikai és a gazdasági demokrácia kiépítéséhez és fejlesztéséhez, hanem annak lerombolásához járultak hozzá. Ennek két sarokköve a piac megszüntetése és az állami tulajdon dominanciája volt, amelynek viszonyai között a munkavállaló kevesebb beleszólással és védelemmel rendelkezett mint a fejlett vagy a fejlődő tőkés országok egy jelentős részében. Véleményem szerint ha van a volt államszocialista országokban jelenleg történelmi feladat, akkor az a politikai mellett a gazdasági demokrácia megteremtése. Ennek az utóbbinak két legfontosabb eleme egy intézményesített és szabályozott piacgazdaság létrehozása és a munkavállalói tulajdon megszületésének az elősegítése, s nem az egyik hatalmi-rendelkezési monopólium helyett egy másiknak - az állami tulajdon dominanciája helyett az egy szűk kör magántulajdonlásának - a megteremtése.

Ronald Regen igazán nem híve semmiféle szocializmusnak, Kongresszus előtti beszédében mégis a munkavállalói részvénytulajdon támogatójaként lépett fel: "Alapító Atyáink jól tudták, hogy a hatalom koncentrációja az emberi szabadság és jogok ellensége....

Lehet-e ott szabad vállalkozás, ahol a jólét és a tulajdon kevesek kezében összpontosul, és a többségnek alig van többje, mint a ruha, amit visel? Lehet-e más mint általános nyomorúság az, ahol kevés számú kivételezett ellenőrzi a nemzeti vagyont, míg mások csak alamizsnát kapnak a munkájukért, és a többi milliók kétségbeesetten munkát keresnek? Mindenki számára világos kellene, hogy legyen, hogy egy nemzet állhatatosan követett politikájának reálisan lehetővé kell tennie minden munkaképes korú amerikai számára, hogy a növekvő nemzeti termelővagyonban tulajdonra és az ellenőrzési jog valamilyen tartalmas formájára tegyen szert."⁹

Mindez nem teremtődött meg magától sem az Egyesült Államokban - egy a liberalizmust és a polpulizmust egyesítő ESOP-törvény kellett hozzá-, és nem alakul ki magától Magyarországon sem. A gazdaság demokratizálásához intézmények kellene, melyek egyike éppen a munkavállalók valódi tulajdonossá válása előtt utat nyitó törvény erejű rendelkezés lehet.

-
- 1 Az említett országok ESOP-tapasztalatait átfogóan tárgyalja Smiley-Gilbert (13) összefoglaló műve.
 - 2 A témában számos - alaposágban és következtetéseiben eltérő, sőt némileg ellentmondó - kutatási beszámoló született Bloom (2), Quarrey (11), Jones-Svejnar (7) és mások tollából, de a megállapítások annyiban egybehangzóak, hogy a munkavállalók részvénytulajdona részvételi rendszerekkel összekapcsolva egyértelműen növelte a vállalati profitot.
 - 3 Az amerikai és nem-amerikai ESOP-okról lásd Smiley-Gilbert (13) összefoglaló művét, a spanyol szövetkezeti óriásvállalatról pedig Thomas-Logan (17) és Bradley-Gelb (3) műveit.
 - 4 A témában az alábbi publikációk jelentek meg: Burawoy-Lukács /4, 5, 6), Lukács (9, 10), Stark-Lukács (14).
 - 5 Lásd erről Blasi (1) és Stern (15) írásait.
 - 6 A téma legjobb összefoglalóját lásd Blasi (1), Rhodes (12) és Tannemaum-Cook-Lohman (16) műveiben.
 - 7 Itt elsősorban a Burawoy (4, 6) és Tark (14) tanulmányokra utalnék.
 - 8 Ez a meggyőződésem részben a Michael Burawoy-jal közösen több éven keresztül folytatott kutatások, illetve a hajdani Lenin Kohászati Művekben, illetve a Weirton Steel Co.-nál kutatásokkal eltöltött hónapok során alakult ki. Lásd Burawoy-Lukács (6).
 - 9 Idézi Blasi (1), 15

- 1 Blasi, Joseph R.: Employee Ownership. Revolution or Ripoff? Ballinger. Cambridge, Ma., 1988.
- 2 Bloom, Steven M.: Employee Ownership and Firm Performance /Ph.D. dissertation). Department of Economics, Harvard University, 1985.
- 3 Bradley, Keith-Alan Gelb.: Cooperation at Work: The Mondragon Experience, Heinemann Educational Books. London, 1984.
- 4 Burawoy, Michael -Lukács János: Mythologies of Work - A Comparison of Firms in State Socialism and Advanced Capitalism = American Sociological Review. 1985. Vol. 50. (December) 723-737. p.
- 5 Burawoy, Michael-Lukács János: Mítoszok a munkáról: gyárak összehasonlítása egy szocialista és egy fejlett tőkés országban = Társadalomkutatás, 1987/2. 43-62. o.
- 6 Burawoy, Michael - Lukács János: What Is Socialist about Socialist Production? Autonomy and Control in a Hungarian Steel Mill. In: Stephen Wood (Ed.): The Transformation of Work? Skill, Flexibility and the Labour Process. Unwin Haman. London, 1989.
- 7 Jones, Derek é Jan Svejnar: Participatory and Self Managed Firms: Evaluating Economic Performance. D.C,Heath. Lexington, Ma., 1982.
- 8 Long, Richard J.: The Effect of Employee Ownership on Job Attitudes and Organizational Performance: An Explanatory Study. University Microfilms International. Ann Arbor, Mich., 1977.
- 9 Lukács János: Flexibilität in sozialistischen Industrieunternehmen - Probleme und Lösungen in Ungarn. In: Hans-Erich Gramatzki-Hans G. Nutzinger (Hrsg.): Betrieb und Partizipation in Osteuropa. Campus Verlag. Frankfurt/Main-New York, 1986.
- 10 Lukács János: Organizational Flexibility, Internal Labour Market and Internal Sub-contracting - Hungarian Style. In: Rudolf Andorka - László Bertalan (Eds.): Economy and Society in Hungary. Department of Sociology - Karl Marx University of Economic Sciences. Hungarian Sociological Studies 3., Budapest, 1986.
- 11 Quarrey, Michael: Employee Ownership and Corporate Performance. National Center for Employee Ownership. Oakland, Cal., 1986.
- 12 Rhodes, Susan: The Relationship between Worker Ownership and Control of Organizations and Work Attitudes and Behaviors. Report to the Employment and Training Administration. U.S. Department of Labor, 1978.
- 13 Smiley, Rober W. Jr. - Ronald J. Gilbert: Employee Stock Ownership Plans, Prentice Hall. New York, 1989.
- 14 Stark, David - Lukács János: Die interne Unterauftragsvergabe in der sozialistischen Unternehmung - Neuere Entwicklungen in Ungarn = Soziale Welt, 1986. Heft 2/3, 341-359.p.
- 15 Stern, Robert: Employee Ownership Plans. Working Paper 34. U.S. Department of Labor, Commission on Workforce Quality and Labor Market Efficiency, 1989.
- 16 Tannenbaum, Arnold-Harold Cook-Jack Lohman: The Relationship of Employee Ownership to the Technological Adaptiveness and Performance of Companies, Institute of Social Research. Ann Arbor, Mi., 1984.
- 17 Thomas, Henk-Chris Logan: Mondragon: An Economic Analysis. Allen & Unwin. London, 1982.

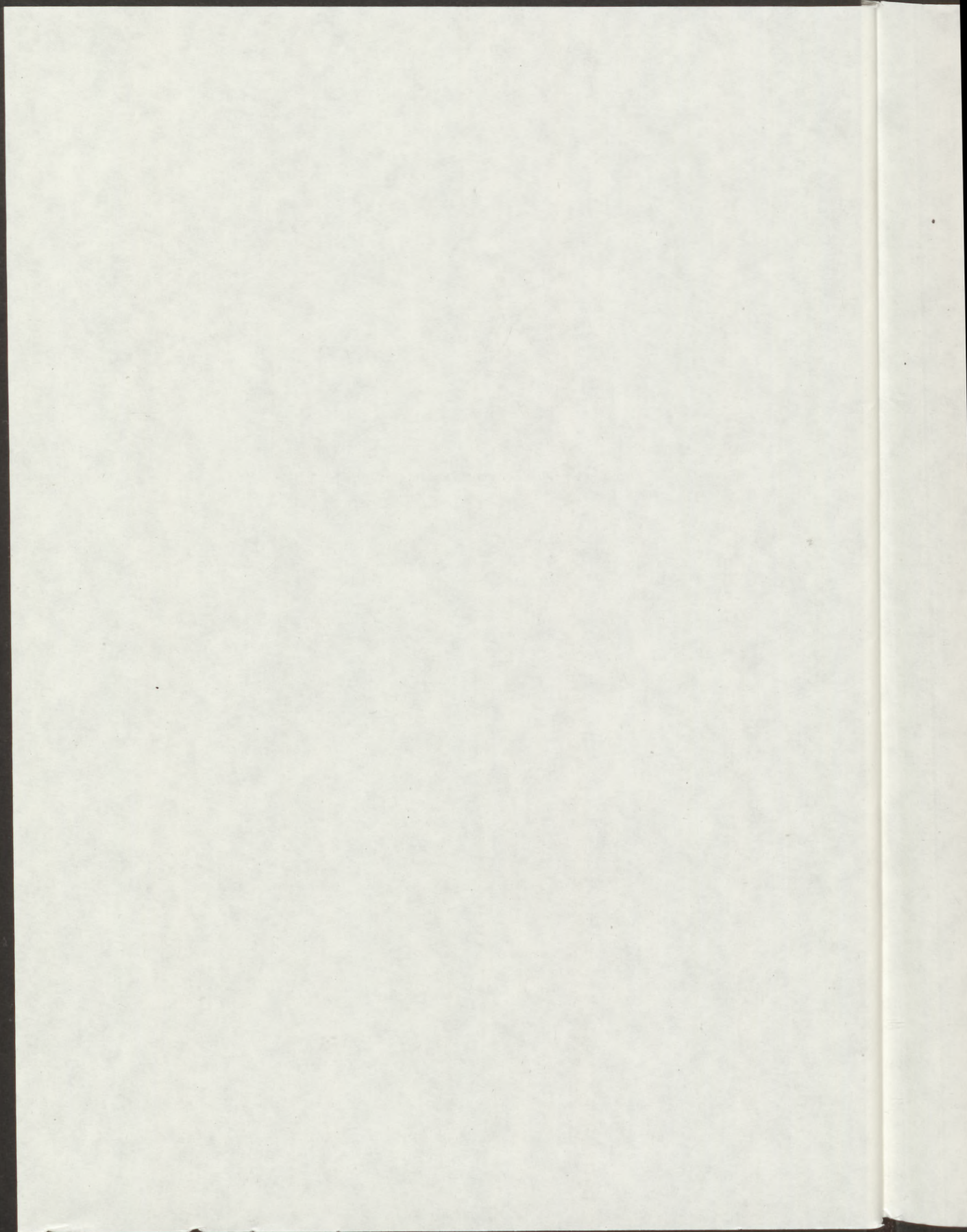
Summary

A munkavállalói részvényvásárlás és részvétel lehetőségének a megteremtését a világ számos fejlett és fejlődő országában törvények támogatják. A gazdaság demokratiszálásának ez a módja azáltal vált lehetővé, a kormányok és a munkáltatói egymástól eltérő, de egyirányba ható érdekeik folytán támogatták intézményesülését. A szerző szót emel írásában az ellen, hogy Magyarországon a gazdasági rendszerváltás, az állami tulajdon privatizálása a munkavállalók kirekesztésével történjék. Az Egyesült Államok munkavállalói részvénytulajdonú (ESOP) vállalatainál szerzett kutatói tapasztalatai alapján annak megfontolását javasolja, hogy az ottanihoz hasonló módon váljék lehetővé széles körben Magyarországon is a dolgozók részvényvásárlása és részvétele a döntéshozatalban. Ennek felvázolja egy lehetséges megoldását is, amellyel hozzá kíván járulni a magyarországi ESOP-ok létrehozásához szükséges kormányzati munka megalapozásához. Az iparszociológus szerző ügyvezetője a "Rész-vétel" Munkavállalói Részvénytulajdonlást és Részvételt Támogató Alapítványnak.

v/1

Lajtai György

Miért kell nekünk a munkavállalói tulajdon?

A magyar tulajdonreform egyik kritikus, politikailag is érzékeny pontja az állami tulajdon átalakítása. A politikai képlet baloldalán állók inkább a társadalmasítást, a jobboldalon levők inkább apirvatizálást hangsúlyozzák. Abban - úgy tűnik - egyetértés van, hogy valóságos anyagi érdekeltséggel és felelősséggel bíró tulajdonosokat kell állítani az e funkcióra többnyire alkalmatlan államigazgatás helyébe. A lehetséges megoldási irányok azonban erősen vitatottak, és sokfelé ágaznak el. A potenciális tulajdonosok között tartják számon a létrehozandó állami vagyonkezelő intézményeket, a helyi önkormányzati szervezeteket a korábban költségvetésből finanszírozott közszolgáltató intézményeket (egyetemek, kórházak), a hazai és külföldi magánszemélyeket és végül, de nem utolsósorban a munkavállalók közösségeit is. Politikai vagy akár szakértői konszenzusra támaszkodó variánsról egyelőre nem beszélhetünk, és a közelmúlt fejleményei, főként a nemzeti vagyon ellenőrizetlen privatizálásának legutóbbi tapasztalatai arra intenek, hogy a gyakorlati kísérletezés során nem árt körültekintően eljárni.

Az erőltetett és elsietett, kampányszerű tulajdonoskeresés buktatóit plasztikusan tanusítják a vállalati tanácsok működésével kapcsolatban már megszerzett negatív tapasztalatok is. A tulajdonkezelői joggal felruházott, de tulajdonosi kockázatvállalásra nem készítetett és tulajdonosi érdekeltséggel nem rendelkező vállalati tanácsok a vállalati felső vezetés manipulációs eszközeivé váltak, az esetek jelentős részében asszisztáltak ahhoz, hogy a vezetők, akár az állami vagyon felélése árán is megőrizték pozícióikat. A vállalati tanácsok rövid története azt a tanulságot hozdozza, hogy valóságos tulajdonosi magatartás akkor valószínű, ha a vagyon kezelői személyes, anyagi kockázatot is vállalva érdekeltek annak minél eredményesebb értékesülésében. E felismerés tükröződik abban a hangsúlyeltolódásban, amely szakmai és kormányzati körökben végbement, és amely egyre inkább a privatizálásban, az állami tulajdon magánkézbe adásában véli megtalálni a tulajdonosi probléma megoldásának kulcsát.

A privatizálás azonban legalábbis két súlyos dilemmát vet fel. Az egyik nehézség abban jelentkezik, hogy itt olyan tulajdonosváltásról van szó, ahol az állami tulajdonnak megfelelő ellenérték, térítés ellenében kell gazdát cserélnie. Az állami tulajdon dominanciája miatt viszont a lakosság széles köreinek nem áll rendelkezésére a szükséges mértékű vásárlóerő a tulajdoncsere lebonyolításához. Van persze egy tehetős réteg, amely meggazdagodását éppen a rosszul funkcionáló állami tulajdonnak, illetve a vele összefonódott félpiaci viszonyoknak köszönheti, s már most képes az állami tulajdon egy részének megvásárlására. A független vagyonértékelés és a társadalmi kontroll hiánya miatt lehetséges, hogy megfelelő informáltság, pozíció, befolyás esetén, a tényleges piaci értéket nem tükröző, irreálisan alacsony tőkebefektetéssel éppen az állami vállalatok legjövedelmezőbb üzletágai találjanak a leghamarabb új (magán-) tulajdonosra. A társadalom kevésbé informált, kevésbé befolyásos, kevesebb vagy semmilyen felhalmozott jövedelemmel nem rendelkező csoportjai ettől az esélytől elesnek. Ezek a viszonyok társadalmilag igazságtalan, hosszú távon rögzülő jövedelemkülönbségeket alapoznak meg, elfogadhatatlan társadalmihelyzet-különbségeket teremtenek, és rontják a már amúgy is robbanásveszélyes társadalmi közhangulatot.

Ebben a helyzetben különös figyelemre tarthat számot az a főleg az Egyesült Államokban és Nagy-Britanniában honos folyamat, amelynek során a kisjövedelmű munkavállalók is jelentékeny esélyekhez jutnak a tulajdonszerzésben. Mielőtt megvizsgálnánk a kormányzati eszközökkel, pénzügyi kedvezményekkel is segített rendszer hazai alkalmazhatóságának lehetőségeit, tekintsük át: hogyan érvényesül a munkavállalók résztulajdonosává válása a tőkés

piacgazdaságokban, miért érdeke a kormánynak, a korábbi állami és magántulajdonosoknak, hogy támogassák ezt a folyamatot, milyen konkrét pénzügyi (adó, hitel) kedvezményekkel ösztönzik a munkavállalói tulajdonlás terjedését, és végül milyen következményekkel jár a munkavállalói tulajdon megjelenése az érintett vállalatok gazdálkodásában, belső érdekelttségi, foglalkoztatási viszonyaiban.

A munkavállalók részvényvásárlását mozgó érdekek

A munkavállalói tulajdon megjelenésének domináns formája a részvényvásárláson alapul. Ez, természetesen elvont lehetőségként, mindig is a munkavállalók rendelkezésére állt. Jelentős súlyt azonban sokáig azért nem kaphatott, mert a munkavállalóknak nem volt olyan mennyiségű szabad rendelkezésű jövedelmük, amely fedezhette volna a részvényvásárlást, figyelembe véve annak kockázati elemeit is. A munkavállalói tulajdon jelenlegi mértékű térnyerése nem következhetett volna be, ha ennek külső támogatása nem válik érdekévé mind a kormányoknak (politikai szempontból), mind a magántőkés tulajdonosnak (gazdasági szempontból).

A kormányzati érdekelttség mindenekelőtt két tényezőre vezethető vissza. Egyfelől arra, hogy a fejlett tőkés országok némelyikében (Egyesült Államok, Nagy-Britannia) mára olyan fokot ért el a tőketulajdon koncentrációja, amely szemben áll a politikai berendezkedés demokratikus felépítésével. A gazdasági hatalomnak ez a hierarchizáltsága ideológiai következményeket is maga után vont (aláásta a piac és az egyéni szabadság harmóniáját hangsúlyozó saroktételt), és ezzel mintegy előkészítette a terepet a munkavállalói tulajdonszerzés fontosságának felismerése előtt. Másfelől a folyamat beindulásában valószínűleg lényegesebb és közvetlenebb szerepet játszottak a gazdasági érdekek, főleg az állam gazdasági érdekei. A hetvenes évek gazdasági liberalizmusának egyik központi eleme volt az ún. denacionalizálás, az állami tulajdon részarányának radikális visszaszorítása a versenyszféra és a közszolgáltatások területén egyaránt. A denacionalizálás, az állam, az állami költségvetés gazdasági súlyának csökkentése politikai harcok közepette indult meg: a folyamatot nemcsak az érintett munkavállalók (különösen szakszervezeteik), hanem a lakosság (a fogyasztók) jelentős része is ellenezte. További nehézséget jelentett a privatizálás során, hogy nem mindig volt elegendő fizetőképés kereslet az eladásra kínált állami tulajdon értékpapírai iránt.

A munkavállalói részvényvásárlások eszméje ezért két okból is kapóra jött a kormányoknak. Egyrészt a munkavállalóknak a tulajdonosok közé való bevonása csökkentette ellenállásukat az állami vagyon magánkézbe juttatásával szemben, másrészt politikailag is emészthetőbbé tette a privatizálási akciókat.

A munkavállalók tulajdonossá válásukkal anyagilag is érdekeltté váltak a privatizálásban, sőt tulajdonosi jogukat a vállalat döntési fórumain gyakorolva - a szakszervezeti jogok mellett - újabb lehetőségeket kaptak a vállalatvezetés befolyásolására. A munkavállalók érdekeltté tétele a részvények megvásárlásában gyengítette az értékesítés útjában álló keresleti korlátot is. Ennek érdekében azonban egyéb, adó- és hitelpolitikai intézkedések is szükségesek voltak.

A munkavállalói tulajdonszerzés azonban nemcsak az állami tulajdon privatizálása kapcsán, hanem a magánrészvényesek tulajdonában levő vállalatoknál - az adott vállalattal munkaviszonyban nem álló munkavállalók vonatkozásában - is megfigyelhető.

Ezekben az esetekben a folyamat nyilvánvalóan nem haladhatna előre a magántulajdonosok és különösen a vállalati menedzserek aktív támogatása nélkül.

Egyes vállalatoknál a realizált profit tetemes hányadát (helyenként 10 százalékát) fordítják arra a célra, hogy ingyenes részvényekhez juttassák a munkavállalókat, vagy hogy a tulajdonos a vállalati vagyont jelentősen - harmadára-negyedére - leértékelve teszi megvásárolhatóvá a munkavállalók számára. A tulajdonosok hajlandóságát a munkavállalókat megcélzó kedvezményes részvények kibocsátására nem egyszerűen a realizálható pénzügyi előnyök magyarázzák. A mozgatórugók között szerepel az a törekvésük is, hogy - a műszaki fejlődés nyomán és annak érdekében - a munkafolyamatban a dolgozók mindinkább kilépjenek az ipari forradalom korára jellemző passzív, végrehajtoi szerepből. Az innováció, a minőség felértékelődése a piaci versenyben egyúttal azokat a szellemi tényezőket is felértékeli a gazdálkodásban, amelyeket éppen a munkavállalók hordoznak. Elkötelezettségük, megnyerésük, érdekeltségük az újító tevékenységben, a költségtakarékosságban, a korszerű és igen drága berendezések célszerű működtetésében nélkülözhetetlen a piaci versenyelőny megszerzéséhez. Ezt pedig leginkább a vállalati menedzserréteg tapasztalja a mindennapok gazdálkodásában.

Ezért is kezdeményezik gyakran a menedzserek az alkalmazottak tulajdonossá válásának megszervezését. Galbraith népszerű könyvének megjelenése óta nálunk is széles körben ismert, hogy atótkés nagyvállalatokat irányító vezetők nemcsak az ún. működési (operatív) döntések meghozatalában játszanak kulcsszerepet. Napjainkra az ún. stratégiai, tehát a vállalat jövőbeli fejlődését alapvetően meghatározó döntések is jelentős részben az ő kezükbe kerültek át. Hatalmuk megszilárdításának lényeges összetevője az adott vállalatához nem közvetlenül kapcsolódó, annak stabilitásában közvetlenül nem is feltétlenül érdekelt külső tulajdonostól való függés csökkentése.

A munkavállalók bevonása a tulajdonosok körébe többféle módon is fokozza a vállalatvezetés biztonságérzetét. Erősíti azzal, hogy a munkavállaló részvényesek - eltérően az idehaza közkeletű vélekedéstől - legalább annyira partnerek a vállalati profit fejlesztési célú visszahagyásában, ezáltal a vállalat piaci versenyképességének növelésében, mint a külső tulajdonosok. Ez egyébként könnyen belátható, ha arra gondolunk, hogy a vállalatuknál végrehajtott fejlesztése, a termelés modernizálása az ott dolgozók foglalkoztatási feltételei is javítja. (Mert így korszerűbb üzemcsarnokhoz, könnyebben kezelhető géphez, egészségesebb munkahelyi környezethez jutnak.)

Ennél is fontosabb azonban, hogy a munkavállaló tulajdonosok mellett jóval kiszámíthatóbbá válik a tulajdonos magatartása. Kevésbé kell tartani attól, hogy valamilyen - akár átmeneti - piaci dekonjunkctúra, üzleti nehézség, tőzsdei pánik kitörése miatt tömegesen cserélődnek ki a tulajdonosok, megrázkódtatásszerűen zuhannak a részvényárfolyamok. A menedzserek feje fölött lezajló vállalateladások, hektikus árfolyamváltozások csökkenthetik az üzleti biztonságot. Ennél sokkal stabilabb magatartás feltételezhető a munkavállaló részvényestől, aki személyes sorsán keresztül (munkahelyének biztonsága, esetleg nehezen konvertálható szakmája okán) is kötődik a vállalat fennmaradásához. Erős érdekei - éppúgy, mint a menedzserek esetében - fűződnek a vállalati fejlődés stabilitásához, tervezhetőségéhez.

A menedzserek részéről fontos további motivációja lehet a munkavállalói részvényjegyzés kezdeményezésének az, hogy a legkorábban és a legalaposabban ők képesek felmérni egy-egy fejlesztési, üzleti akció eredményességét. Kedvező kilátások esetén az alkalmazotti részvényjegyzés kezdeményezése többszörös haszonnal jár. Egyrészt a részvényki-bocsátással a vállalat hozzájuthat a fejlesztéshez szükséges többletforrásokhoz. Másrészt a menedzserek, maguk is részvényt jegyezve, részesedhetnek a majdani extraprofitból. Harmadrészt beosztottaikat bevonva a jegyzésbe, elkötelezett munkatársakra tesznek szert a fejlesztési program sikeres lebonyolításához.

Végül említést érdemel a munkavállalók tulajdonossá válásának egy harmadik, tipikusnak tekinthető mozgatórugója, amikor is a cég átvétele az utolsó lehetőség a vállalati csőd elkerülésére, és ezáltal a foglalkoztatás megőrzésére. A csődelhárító jelleggel végbemenő tulajdonosváltásban egyszerre ötvöződnék a politikai, szociális és gazdasági megfontolások. A kormány támogatja az ilyen helyzetekben történő tulajdonosváltást, mert ezzel - például a munkanélküliséggel összefüggő - kiadásokat takaríthat meg; a korábbi tulajdonos kénytelen beleegyezni az eladásba, hiszen gyakran ez a legelőnyösebb módja a befektetett vagyon - legalább részbeni - visszanyerésének; a munkavállalók pedig munkahelyeik megőrzésén túl abban reménykedhetnek, hogy erőfeszítéseik eredményeinek ezentúl ők lesznek a haszonélvezői. Ezzel is összefügghet, hogy ezekben az üzemekben a munkavállalók gyakran szinte az önkiszákmányolással felérő áldozatokat hoznak a veszteségek csökkentéséért, a vállalat túlélésének biztosításáért.

Az áttekintett összefüggések jelzik, hogy a munkavállalói tulajdonlás terjedése többféle tényezővel magyarázható, és ezek a különbségek megjelennek abban a 'sokszínű formavilágban is, amely a tulajdonszerzés mechanizmusát és a tulajdonosi jogok gyakorlásának intézményrendszerét jellemzi. Abban azonban közös valamennyi ilyen mechanizmus és intézmény, hogy megszületésüket, működőképességüket mindenekelőtt azoknak a pénzügyi, adózási kedvezményeknek köszönhetik, amelyeket a parlamenti törvénykezés garantál számukra.

Adókedvezmények a részvényvásárlóknak

A pénzügyi eszközök közül mindenekelőtt az adókedvezményekről kell beszélünk. Az elsődleges jövedelmek keletkezésének mindkét ágán, a profit és a személyi jövedelem területén egyaránt szerezhető adókedvezmények munkavállalói tulajdon létesítése esetén. Profitadó-kedvezményt kapnak azok a pénzügyi szervezetek (bankok), amelyek üzleti alapon meg-hitelezik a munkavállalók részvényvásárlásait. A banki kamatnyereségnél érvényesített adócsökkentés lehetővé teszi, hogy a bank alacsonyabb kamatok felszámítása mellett nyújtson hitelt erre a célra. Ugyanakkor profitadó-kevezményben részesülnek azok a vállalatok, amelyek profitjuk egy részét ingyenes vagy kedvezményes térítésű részvények formájában átengedik a munkavállalóknak. Profitadó-csökkentés nyújtható abban az esetben is, ha a vállalat a profit egy részét a munkavállalók keresetkiegészítésére csoportosítja át valamilyen belső érdekeltségi rendszeren keresztül. Ez a konstrukció azzal is hozzájárulhat a munkavállalók részvényessé válásához, hogy bővíti a szabad rendelkezésű jövedelemhányadot.

Ugyancsak a munkavállalók fizetőképes keresletének bővítését szolgálja az adókedvezmények másik csoportja, a személyijövedelemadó-engedményeké. Adókedvezményt kapnak mindekeleltől azok a munkavállalók, akik készpénzért részvényeket vásárolnak. Személyijövedelemadó-kedvezmény jár a dolgozói részvény után fizetett osztalékra is. Végül a profitmegosztásból származó, kereset jellegű munkavállalói jövedelem is adókedvezményeket élvez. A pénzügyi (adó-)kedvezményeket jogiak egészítik ki. A jogszabályokon keresztül érvényesített kedvezmények olyan vonásokat tartalmaznak, amelyek előnyben részesítik a munkavállalói részvényekkel szemben. (Így például a munkavállalói részvények kétszeres szavazati súlyt kaphatnak a tulajdonosok döntési fórumain.) A kedvezményekhez azonban csak bizonyos feltételek teljesítése esetén lehet hozzájutni. Ezek közé tartozik például:

- az adókedvezményben részesített profitot vagy személyi jövedelmet meghatározott időn belül munkavállalói részvényjuttatásra vagy részvényvásárlásra kell fordítani;
- az adókedvezményben részesített részvényátadás vagy -vásárlás nyomán a munkavállalói részvénytulajdon arányának meg kell haladnia egy bizonyos mértékűt (például 20 százalékot);
- az adókedvezményben részesített forrásokból létrejött részvénytulajdonnak a munkavállalók egyéni tulajdonába ("a" variáció) vagy közös tulajdonába ("b" variáció) kell kerülnie;
- hitelben történő részvényvásárlás esetén az érintett gazdálkodó szervezetnél képviselői elven működő részvénytulajdon-kezelő intézményt kell létrehozni. Ebben képviselőt kell kapnia a hitelező bankoknak, a munkavállalóknak és független szakértőknek (könyvszakértő, jogász). A képviselői intézményt mindaddig működtetni kell, amíg a részvényeket hiteltörlesztési kötelezettség terheli.

Gyanakvással, kétellyel szemben: intézményes biztosítékok

A munkavállalók tulajdonosi jogainak gyakorlati érvényesítése azért érdemel figyelmet, mert e téren sok a gyanakvás és a kétely. Az egyik oldalról gyakorta hangzik el az a vád, hogy a munkavállalók nem képesek megszabadulni bérmunkástudatuktól, rövid távú bérérdekeiktől, foggal-körömmel ragaszkodnak foglalkoztatási feltételeik változatlanságához - mindezt akár a vállalati jövedelmezőség rovására is. Mindezek miatt - érvelnek - illúzió a munkavállalóktól tulajdonosi magatartást várni. A másik - ellenkező előjelű - okfejtés azt bizonygatja, hogy a munkavállalók számára szervezett részvényvásárlási ügyletek nem jelentenek mást, mint szemfényvesztést. Miközben azt a látszatot igyekeznek kelteni, hogy a munkavállalók tulajdonosokká (népi kapitalistákká) válnak, valójában csak a menedzserek manipulációinak áldozatai, és most már nemcsak munkavállalói minőségükben, hanem vagyoni helyzetükben is kiszolgáltatottá válnak a menedzserek.

Az alkalmazotti tulajdongyakorlásra kidolgozott konkrét mechanizmusok megpróbálják ellensúlyozni az előbbi vélekedések által sugallt veszélyeket. A hosszú távú vállalati érdekek érvényesülését és a munkavállalók rövid távú érdekeltségének tompítását szolgálja az, hogy a meghitelezett részvények elosztását abérekhez igazítják. Ez persze felértékeli a magasabb keresetű vezetői csoport súlyát a részvényesek között. Ezt csak erősíti, hogy

a menedzserek saját megtakarításaikból is nagyobb összeget fordíthatnak részvényvásárlásra. A munkavállaló tulajdonosi magatartásának kifejtését sajátos intézmények is segítik. A dolgozói részvényesek - a hagyományos (külső) részvénytulajdonosi fórumok működéséhez képest - sűrűbben és a munkahelyekhez igazodva tartanak gyűléseket; jellemző, hogy tájékoztató, képzési célú tanfolyamokat, felkészítőket szerveznek a részvényesek számára, amelyekben megismertetik őket a vállalati gazdaságtan és a részvénytulajdonosi fogalmaival, összefüggéseivel.

Megtalálhatók azok az intézményes biztosítékok is, amelyek a munkavállalók tulajdonosi jogainak érdemi érvényesítését szolgálják. Ilyen mindenekelőtt az a forma, amikor a munkavállalók a részvénytulajdonokból eredő tulajdonosi jogukat külön képviselői testületben összpontosítják (alkalmazottak tanácsa, egyesülete), és a tulajdonosok közgyűlésén e testületen keresztül juttatják érvényre elképzeléseiket. Ez jelentős többletbefolyást biztosíthat számukra, mivel módot nyújt az egyéni tulajdonosi létből eredő szétforgácsoltság áthidalására, lehetővé teszi a tagok közötti rendszeres információcserét, a tapasztalatok megosztását, a közös magatartási stratégia kialakítását. Ritkábban, főleg kis- és középüzemek esetében arra is találhatók példák, hogy az alkalmazottak kollektív és oszthatatlan tulajdonban (és nem egyénileg) birtokolják a részvényeket, vagy azok egy részét. Egyes nagyobb horderejű üzleti döntéseket a munkavállalókat - mint kollektív tulajdonosokat - képviselő "munkástanács" és a menedzsereket tömörítő igazgatótanács együttes ülésén hoznak. Egyet nem értés esetén a végleges döntést a tulajdonosok (munkavállalók) közgyűlése hozza meg.

A tulajdonosi joggyakorlás speciális intézménye az, hogy esetenként a munkavállalók képviselői az igazgatósági tagot delegálnak a társaság igazgatótanácsába (munkásigazgató). Ez a részvényesek számára lehetővé teszi az érdekképviselőt a vállalat operatív döntéshozatali mechanizmusában is.

A többségi munkavállalói tulajdonban levő vállalatoknál végzett üzemgazdasági vizsgálatok tapasztalatai azt bizonyítják, hogy az eddigiekben ismertetett intézményes biztosítékok eredményesen működnek. Az összehasonlító vizsgálatok kimutatták, hogy e vállalatok:

- gazdasági hatékonysága (profitrátája) meghaladja a tevékenységi körükbe tartozó vállalatok átlagát;
- innovációs, fejlesztési tevékenységük, beruházási aktivitásuk semmilyen mérhető mutatóban nem marad el a többi vállalat átlagától;
- a munkaerő-cserélődés más vállalatokhoz viszonyítva jelentősen kisebb;
- a dolgozók tájékozottsága, ismerete a vállalat helyzetéről, a legfontosabb üzleti döntésekről lényegesen meghaladja a "hagyományos" vállalatokét;
- a munkahelyi légkör, a vezetők és a beosztottak közötti viszony jobb, mint más vállalatoknál;
- nagyságrendekkel jobb a munkaegészségügyi helyzet, jelentősen kisebb a munkahelyi ártalom.

Külön is érdemes hangsúlyozni, hogy a munkavállalói tulajdonban levő vállalatok gazdaságossága annak ellenére magasabb az átlagnál, hogy a személyi jövedelmek színvonala (beszámítva a profittól függő, mozgó keresetrészt - de figyelmen kívül hagyva az osztalék jellegű jövedelmet) náluk 10-20 százalékkal magasabb a piaci béreknél. A kedvező kép az

érintett vállalatok vezetői szerint egyértelműen összefügg a dolgozók erőteljesebb elkötelezettségével, anyagi érdekeltségével munkahelyük és munkájuk eredményessége iránt.

Az empirikus vizsgálatok tapasztalatai szerint az új tevékenységekre történő átállás esetén, szemben a munkavállalói tulajdon kapcsán gyakorta hangoztatott szerkezetkonzerváló hatásokkal, a tulajdonos dolgozók sokkal szívesebben hajlandók saját vállalatuknál átkepezni magukat, mintha ez egyben munkahelyváltással is járna. Így a szerkezetváltás sok esetben a vállalaton belül is megoldható. Sőt, ha ez szükséges a saját tulajdont képező vagyon védelméhez, könnyebben is vállalkoznak szerkezet- vagy foglalkozásváltásra, mintha saját tőkéjét nem kockáztatnának. A tapasztalatok szerint a munkavállaló tulajdonosok idejekorán képesek felismerni, hogy ha elmulasztják a piaci viszonyok változásához való időbeni alkalmazkodást, akkor saját vagyonuk értéktelenedik el, ráadásul a munkahelyük is veszélybe kerül.

A tapasztalatok azt is megmutatták, hogy a munkahely tulajdona nem akadályozza a munkavállalókat abban, hogy a realizált profit vagy a személyi jövedelem egy részét más vállalatoknál fektessék be, ha ott kedvezőbbek a megtérülési esélyek. Sőt a saját vállalatuknál tulajdonosként megszerzett üzleti ismereteik, részvénytulajdonosi jártasságuk alapján valószínűbb, hogy így fognak eljárni, mint ahogy ez az átlagos - pusztán csak értékmegőrzési motivációk alapján cselekvő - részvénytulajdonos esetében feltételezhető.

Érdekes tanulságokkal szolgált a munkavállalók bérérdekeltségének és tulajdonosi érdekeltségének összehasonlítása. A bérarányos részvényelosztás igen elterjedt gyakorlata azt sugallja, hogy automatikus összhang áll fenn a munkavállalói érdekeltség és a tulajdonosi érdekeltség között. Egyrészt azonban nem feltétlenül igaz, hogy a pontos, lelkiismeretes munkavégzést elismerő bér címzettje egyúttal a vállalati vagyon általa használt részéhez a legmagasabb hozamot eredményező módon viszonyul. Másrészt pedig a tulajdonosi érdekeltség meglehetősen fiktív, elvont érdekeltség marad, ha nem sikerül összefüggést teremteni a munkavállaló által a vállalat jövedelmezőségére gyakorolt befolyás és a saját személyes jövedelem alakulása között. Ezt olyan belső vállalkozások kiépítésével lehet elérni, ahol a kisebb kollektívának a vállalati jövedelmezőséghez való hozzájárulása mérhető, és ezáltal megteremthető a kapcsolat a személyes munka és annak piaci hasznosulása között.

Érdeklődnek a dolgozók

- tisztázásra várnak vitatott kérdések

A legfontosabb kérdés az, hogy milyen esélyekkel rendelkezik a meghitelezett munkavállalói részvénytulajdon a mai, hazai gazdasági viszonyok közepette? Az átalakulási törvény szerint zajló állami vállalati formaváltások tapasztalatai azt jelzik, hogy komoly érdeklődés mutatkozik a dolgozók részéről a tulajdoni részesedés iránt. Sokan még saját anyagi erőforrásaikat kockáztatva is igényt tartanak vállalatuk részvényeire, hogy ezáltal ellenőrizhessék, befolyásolhassák a legfontosabb gazdálkodási döntések meghozatalát, és részesedjenek a kedvező üzletmenet hozamából. A munkavállalói kezdeményezés, érdekeltség különösen erőteljesnek látszik olyan esetekben, amikor egy-egy üzemi, gyári kollektíva szabadulni próbálva a mesterségesen, adminisztratív eszközökkel összetákolt nagyvállalati béklyókból,

kész akár az általuk használt termelési eszközöket megvásárolva is megfizetni az önálló-sulás árát. De találhattunk már példát arra is, amikor a csődközelve jutott vállalat kollektívája tett kezdeményezést arra, hogy részvényvásárlással próbálja meg egyhíteni vállalata pénzügyi gondjait.

Kérdés azonban, hogy mennyire válhat jelentős mértékűvé a munkavállalói részvények súlya, lépést tarthat-e azokkal a nagy horderejű változásokkal, amelyekre az állami tulajdon körében, éppen annak túltengő szerepe miatt, szükség van. Ezzel kapcsolatban pedig nem lehet elhallgatni, hogy a tulajdonváltás e módját kísérő pénzügyi tranzakciók makrogazdasági hatásait illetően erősen megoszlanak a vélemények. Az első vitatott kérdés azzal kapcsolatos, hogy a munkavállalók részvényvásárlási igényeit nyílt vagy zárt részvénypiacon kell-e kielégíteni. A nyílt piaci értékesítés mellett szól mindenekelőtt az, hogy az állam számára ez a forma biztosítja a részvények eladásából származó bevételek legmagasabb szintjét. (Ennek előnyeit persze az egész társadalomnak élveznie kell.)

Ugyancsak a nyílt piaci értékesítés mellett szól, hogy ezzel megakadályozható, hogy az átlagon felüli jövedelmezőségű állami vállalatok dolgozói indokolatlan helyzeti előny-be kerüljenek az átlagos, vagy átlag alatti jövedelmezőségű vállalatok dolgozóihoz ké-pest. Különös tekintettel arra, hogy a vállalati vagyon a legtöbb termelőegység esetében - a jelentős költségvetési újraelosztás miatt - össztársadalmi forrásokból és nem csupán az eredményes vállalati gazdálkodás hozadékából gyarapodott.

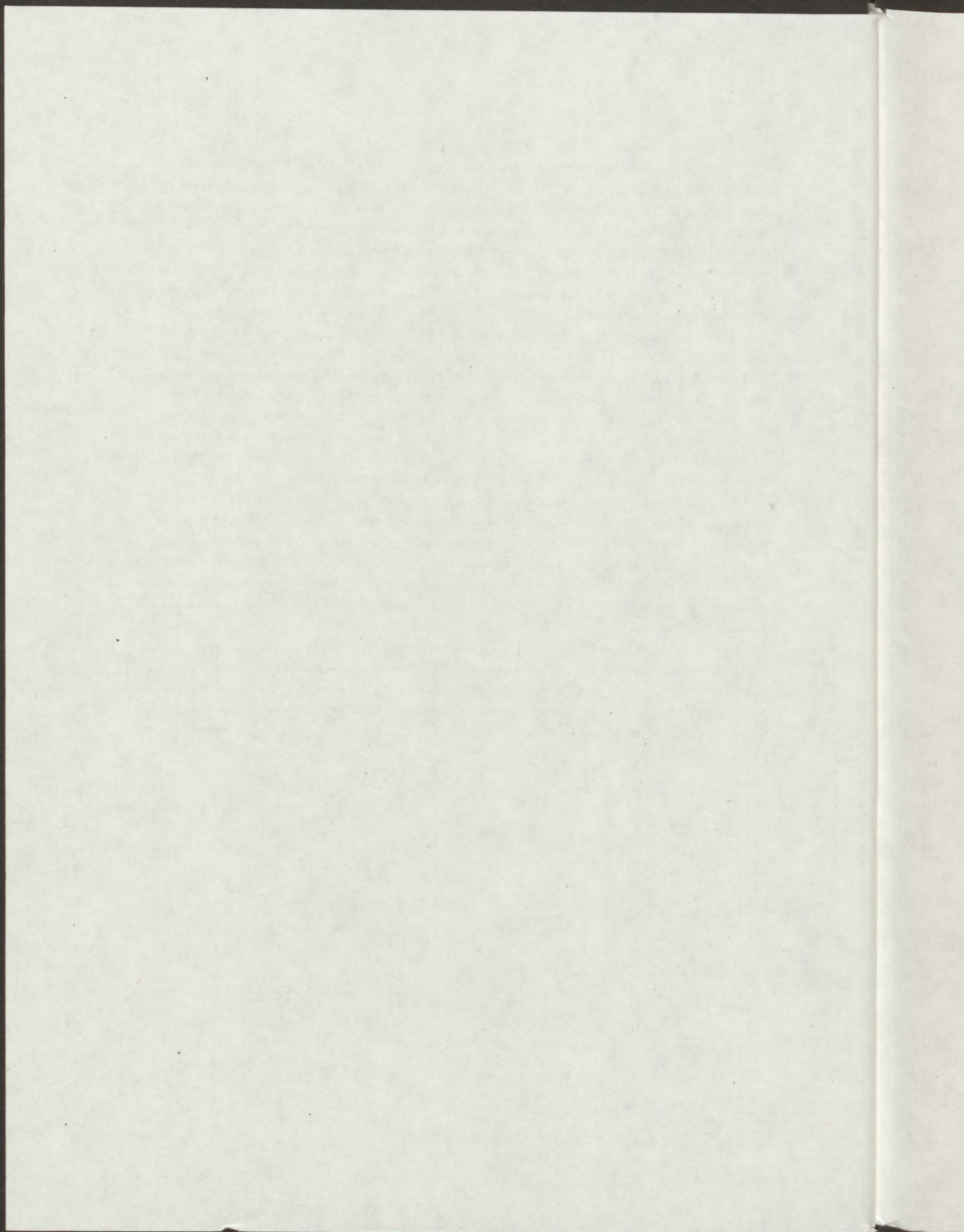
Felhozhatók azonban érvek arra is, hogy az adott vállalat munkavállalóit bizonyos mértékig előnyben kell részesíteni az állami tulajdon értékesítésénél. Kétségtelenül igaz, hogy a vállalati vagyonban az ott dolgozó kollektíva, különösen a több éves munkaviszonnyal rendelkezők munkájának eredményessége is tükröződik. Ez alapul szolgálhat a kollektíva tagjai számára elővásárlási jog elnyerésére, kedvezményes feltételek melletti vásárlásra. Az is az adott vállalat munkavállalóinak előjogai mellett szól, hogy személyes sorsuk, boldogságuk sokkal inkább kötődik a vállalat fejlődéséhez, mint a külső részvényeseké, és jó- val többet is tehetnek (megfelelő érdekeltség esetén) azért, mint a külső tulajdonosok. Ha az állami részvények eladása kizárólag a nyílt részvénypiacon történne, ez még a munka- vállalói csoportokat zárna ki a részvényvásárlás esélyéből.

Ellentétes megközelítéseket enged meg az a kérdés is, hogy milyen legyen a részvényvá- sárlásnál a munkavállalók részéről megkövetelt készpénzfizetés és a hitelbiztosítás aránya. A magasabb készpénzigény előírása gyorsan realizálódó bevételekhez juttathatja az állam- kasszát, csökkentheti a nagyarányú hitelkihelyezések és főleg törlesztési kötelezettségek miatt esetlegesen fellépő költséginflációs nyomást.

A vállalatok szintjén a nagyobb készpénzfizetési követelmény fokozza amunkavállalók kockázatát és ezzel érdekeltségét is a vállalkozás jövedelmezőségében. A magas készpénzfi- zetés megkövetelése ugyanakkor azzal járhat, hogy széles - szociális szempontból hátrányos helyzetű - munkavállalói csoportokat kirekeszt a részvényvásárlásból, miközben a menedzse- reket igen kedvező eélyekhez juttatja. Ráadásul éppen abból a szempontból osztja meg a társadalmat, amit a lehető legkisebb mértékűre kellene szorítani, nevezetesen, hogy a már meglévő jövedelmi-vagyoni különbségek mentén válnak egyesekből tulajdonosok, másokból pe- dig tulajdonnélküliek.

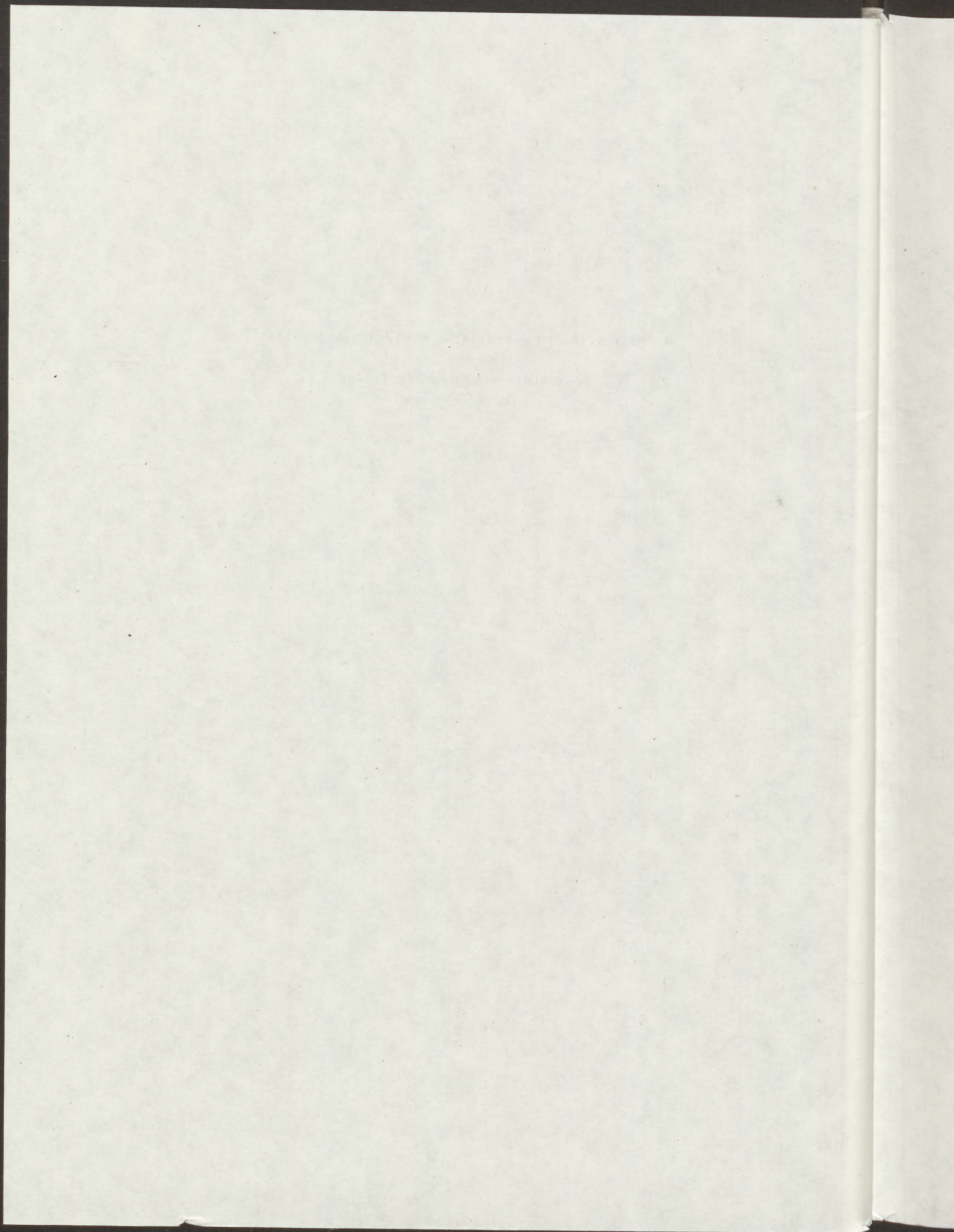
Arról sem szabad azonban megfeledkezni, hogy a kellő körültekintés mellett nyújtott hitelek makrogazdasági méretekben is fokozhatják a lakosság megtakarítási hajlandóságát és így antiinflációs hatást gyakorolnak. (A részvényesek osztaléka eleve hiteltörlesztésre fordítódik, és így nem jelenik meg többletvásárlóerőként. Az állami tulajdon értékesítésére nyújtott hiteleknel még inkább igaz az antiinflációs hatás, hiszen a hitel nyomán nem is kerül plusz pénz a forgalomba.) A részvényvásárlásra kibocsátott hitelek inflációs összefüggéseit mindazonáltal a lehető legkomolyabban kell vizsgálni. Részben azért, mert a vállalati szervezeti rendszer és a piaci viszonyok nagyfokú monopolizáltsága miatt igen csábító lehetőség a felvett hitelek költségeinek árnövekedésből történő fedezése. Emiatt is fontos szempont, hogy az állami tulajdonviszonyok átrendezése összefonódjon a piaci monopolihelyzetből élőködő nagyvállalati szervezeti keretek megbontásával, az életképes üzemek, gyárak önállóságának megteremtésével. (Ehhez támaszkodni lehet a termelési eszközök tulajdonjogának megszerzésére, önálló hasznosításra törekvő kollektívák kezdeményezéseire.) Emellett vizsgálandó, hogy a részvényvásárlások meghítelezéséhez folyósított állami kedvezmények elnyerését nem kellene-e bizonyos, az érintett vállalat szolid árpolitikájához fűződő megállapodással összekapcsolni.

Végül érdemes kitérni a munkavállalói tulajdonszerzés előbbiekben tárgyalt lehetőségének egy időszerű politikai vonatkozására. Az országszerte szárnyait bontogató munkástanács-mozgalom többek között azt a folyamatot igyekszik ellensúlyozni, amely a munkavállalók érdekeinek, az őket izgató kérdéseknek a háttérbe szorulásában nyilvánul meg az országos politika szintjén. Félő azonban, hogy a csalódottság, az elkeseredettség gazdaságilag irracionális lépéseket okoz. Ilyen veszélyeket sejtetnek azok a követelések, akciók, amelyek során a kollektíva egyes képviselői anyagi felelősségvállalás, megfelelő hozzáértés nélkül kívánják megragadni a vállalati gazdálkodás feletti ellenőrzésnek, sőt a gazdasági döntések meghozatalának a jogát. A munkavállalói részvényvásárlások elősegítése igéretes megoldásnak tűnik arra, hogy a munkavállalók természetes törekvései a munkafeltételeik feletti ellenőrzésre felelősségteljes módon, a gazdasági és a szociális szempontok kölcsönös figyelembevételével valósuljanak meg.

VI/1

A "Rész-vétel" Munkavállalói Részvénytulajdonlást
és
Részvételt Támogató Alapítvány
hiteles szövege

Acs Éva, Diczházi Bertalan, Dr. Kotz László, Lukács János, Dr Szalai Erzsébet és Dr. Szántai János mint alapítók

ALAPÍTVÁNYT

hoznak létre az alábbi feltételek szerint:

1. Az Alapítvány:

- neve: "Rész-vétel" Munkavállalói Részvénytulajdonlást és Részvételt Támogató Alapítvány
- székhelye: Budapest, Villám utca 15. H-1089

2. Az Alapítvány célja az, hogy tájékoztatással, kiadványok közzétételével, közvetlen szakértői tanácsadással és kutatással támogassa a munkavállalókat, a munkáltatókat és érdekképviselőteiket abban, hogy a tulajdonreform folyamatában - a magyar piaci gazdaság kiépítésével párhuzamosan és azza összhangban - a munkavállalók széles körben válhassanak vállalatukban részvénytulajdonosokká a Munkavállalói Részvénytulajdonlási Program (MRP) keretében. Az Alapítvány elsősorban az ipari vállalkozások számára kíván a fenti célok megvalósítása érdekében támogatását nyújtani.

Részletezve:

a.) Elősegíteni kívánja a tulajdon és a hitelhez jutás demokratizálását:

A világ fejlett és fejlődő országaiban már hosszabb ideje működnek és egyre szélesebb körben terjednek a magántulajdonosok körét szélesítő és a hitelhez jutást demokratizáló programok, az ESOP (Employee Stock Ownership Plan) különféle változatai. Ezek alapvető célja a munkavállalók hozzásegítése ahhoz, hogy egy kedvezményesen visszafizethető hitelkonstrukció keretében - és nem elsősorban a saját megtakarításaikra alapozva - juthassanak hozzá saját vállalatuk tulajdonjogának-részvényeinek egy részéhez vagy egészéhez, s ezáltal váljanak érdekeltté nem csupán munkahelyük és rendszeres bérjüvedelmük megtartásában, hanem a vállalkozás profitstabilitásában és hosszútávú piaci sikerében, az egymással való gyümölcsöző kooperációban. Az Alapítvány elsődleges célja az, hogy szakértői munkával segítse az ESOP-hoz elveiben és gyakorlatában is hasonló Munkavállalói Részvénytulajdonlási Program (MRP) kidolgozását, továbbfejlesztését és működtetését; törekszik a gondolat megismertetésére a munkáltatók, a munkavállalók és érdekképviselőik lehető legszélesebb körében; célja továbbá az ilyen irányú próbálkozások szakértői és szervező munkával való támogatása, a kialakuló hazai gyakorlat tudományos igényű kutatása és az eredmények széles körű közzététele. A támogatását igénylő egyéneknek és szervezeteknek az Alapítvány segítséget nyújt az MRP megvalósíthatóságának vizsgálatában, a munkavállalói részvénytulajdonlás sikeres működését elősegítő vállalati szintű intézmények kialakításában.

- b.) Iámogatni kívánja a munkavállalók részvételi lehetőségeinek megteremtését, illetve kiterjesztését kettős értelemben:
- hogy a munkavállalók részvényesként a részvényekhez kapcsolódó tulajdonosi jogosítványoknak megfelelően részt vehessenek a vállalat stratégiai döntéseinek a meghozatalában, s a vállalkozás legfőbb irányító szerveinek a megválasztásában;
 - s hogy egy a vállalatot átfogó részvételi rendszer keretében minden munkavállaló számára megteremtődjön annak a lehetősége, hogy a saját közvetlen munkaterületén a profit növeléséhez hozzájárulhasson.
- c.) Elősegíteni kívánja a vállalatban belüli intenzív kommunikáció rendszerének a megtervezését és kiépítését annak érdekében, hogy a munkavállalók a részvényesi jogosítványoknak megfelelően, de azon túlmenően is tisztában legyenek vállalatuk helyzetével, az azt feszítő problémákkal; érzékelhessék, hogy milyen cselekvésre, együttműködésre van szükség a vállalat profitjának, piaci sikerének a növeléséhez, illetve az ezt akadályozó tényezők leküzdéséhez.
3. Az alapítók a létrehozott Alapítványnak az alapítványi célok megvalósításának elindítása céljából - az alapítási jóváhagyást követő 30 napon belül - összesen tízezer forint értékű pénzeszközt adnak át.
4. Az Alapítvány nyitott, mások csatlakozását, illetve adományait is elfogadja. Az Alapítvány eredeti céljait a csatlakozások nem csorbíthatják, illetve nem korlátozhatják. Az alapítvány kiegészítéséről, illetve a csatlakozások, adományok elfogadásáról - az alább körvonalazott szereplő - Kuratórium dönt.
5. Az Alapítvány kezelésére az alapítók létrehozzák az alapítvány szervezetét az alábbiak szerint:
- Az Alapítvány szervezete az alapítványi Kuratóriumból, az Intézőbizottságból, a Felügyelőbizottságból, valamint a Munkaszervezetből áll.
- a.) A Kuratórium az alapítványi önkormányzat legfőbb szerve, melynek feladata az alapítványi célok megvalósítása az alapítvány rendelkezésére álló eszközökkel. A Kuratórium - általános szabályként - az alapítványi célokat az alapítványi vagyon értékének a megőrzésével, a vagyon használatával, illetve a vagyon jövedelméből köteles megvalósítani.
- Ennek érdekében:
- kezeli az alapítványi vagyont és rendelkezik vele, valamint az alapítványi vagyon körébe tartozó egyes vagyontárgyakkal. Az egyes vagyontárgyakat - a juttatási szerződésben foglalt ellenkező kikötések hiányában - elidegenítheti, megterhelheti és valamennyi olyan műveletet elvégezhet, amely a vagyon használatát, hasznosítását, megőrzését és gyarapítását szolgálja. A rendelkezésre álló vagyonból saját működési körében is befektethet, de azt vagyongyarapítási céllal befektetésként máshol is felhasználhatja.

- Az alapítványi vagyon pótlólagos kiegészítésével vagy a csatlakozó egyének, szervezetek által adott juttatással kapcsolatban az adományozók kiköthetik, hogy a juttatott vagyon tőkéje is felhasználható legyen az alapítványi célok teljesítése érdekében, s ezt a juttatásra vonatkozóan kötött szerződésben rögzítsék. Ilyen esetben az alapítványi vagyon kezelésének az alapító okiratban meghatározott általános szabályaitól el lehet térni.
 - A Kuratórium dönt arról, hogy elfogadja-e az alapítványi vagyonnak az alapító általi kiegészítését, különösen olyan esetekben, amikor a vagyonkiegészítés feltételei az általános feltételektől eltérnek.
 - Ugyancsak a Kuratórium dönt az Alapítványhoz történő csatlakozási ajánlat elfogadásáról. Ha a csatlakozási ajánlat feltételei az alapítványi célok kiegészítését, továbbá a kedvezményezettek körének szélesítését jelentenék, abban az esetben csak olyan döntést hozhat, amely nem sérti sem az eredeti célokat, sem pedig az eredetileg kedvezményezettek körét. Az ilyen - az eredeti feltételeket módosító - csatlakozási ajánlat elfogadásához az állami felügyeleti szerv hozzájárulása is szükséges.
 - Az alapítványi célok, valamint a kedvezményezettek körére vonatkozó rendelkezések értelmezése a Kuratórium jogkörébe tartozik. Az értelmezés csupán elvi jellegű lehet, amelyet határozatba kell foglalni és az alapító okirathoz kell csatolni. E határozatról az állami felügyeleti szervet értesíteni kell.
 - A Kuratórium meghatározza az Alapítvány éves tervét és költségvetését, és dönt az Intézőbizottság által készített éves elszámolások elfogadásáról.
 - Saját tagjainak sorából megválasztja elnökét, megválasztja az Intézőbizottság tagjait és elnökét, továbbá a Felügyelőbizottság tagjait és elnökét.
- b.) A Kuratórium tagjai az alapítás időpontjában maguk az alapítók, illetve megbízottak, továbbá az Alapítvány állami felügyeleti szervének egy képviselője. A Kuratórium tagjává válik a későbbiekben az Alapítványhoz csatlakozó intézmények, vállalatok és magánszemélyek egy-egy képviselője mindaddig, amíg a Kuratórium létszáma el nem éri a 21 főt. A képviselők delegálásának módját az állami felügyeleti szerv, illetve a csatlakozó intézmények, vállalatok belső szabályai határozzák meg - saját magukra vonatkozó érvennyel.
- A kuratóriumi tagok megbízatása 5 évi időtartamra szól. A megbízatás lejáratí ideje az egyes tagok megbízatásától függetlenül azonos a kuratórium egészére vonatkozóan. A tagok megbízatása nem veszíti el érvényét azzal, hogy a munkaviszonyukban változás állt be. A tag lemondása esetén a lemondás elfogadásáról és a lemondott tag felmentéséről a Kuratórium rendkívüli ülése dönt abban az esetben, ha a kuratóriumi tagok száma 10 fő, az intézőbizottsági tagok száma 3 fő alá csökkenne. Ilyen esetben a Kuratórium kezdeményezni köteles a létszám kiegészítését a delegáló szervezeteknél.
 - A Kuratórium határozatait szótöbbséggel hozza. Az Intézőbizottság, a Felügyelőbizottság egészének, valamint az elnökeiknek a visszahívásához kétharmados szótöbbség szükséges.
 - A Kuratórium üléseit annak elnöke, valamint az Intézőbizottság, illetve a Felügyelőbizottság elnöke jogosult összehívni. Az üléseket a Kuratórium elnöke vezeti, gondoskodik az ülések jegyzőkönyveinek az elkészüléséről, a határozatoknak a felügyelő szervhez történő benyújtásáról.

c.) Az Alapítvány Intézőbizottsága 5 főből áll. Tagjait a Kuratórium választja meg 5 évi időtartamra.

Az Intézőbizottság

- dönt minden olyan ügyben, amely nem tartozik kifejezetten a Kuratórium hatáskörébe az alapító okirat vagy a Kuratórium külön határozata alapján,
- megvalósítja az alapítványi célokat, és ennek érdekében gazdálkodik az alapítványi vagyonnal,
- gondoskodik az alapítványi célok megvalósítása érdekében a belső szervezeti és működési rend kialakításáról és megtartásáról,
- a Munkaszervezet vezetőjével szemben gyakorolja a munkáltatói jogokat (kinevezés, felmentés, javadalmazás, stb.),
- évente beszámoltót terjeszt elő a Kuratórium részére az alapítványi szervezet tevékenységéről és annak gazdasági eredményéről,
- az Intézőbizottság elnökét saját tagjai sorából választja meg. Döntéseit egyszerű szótöbbséggel hozza, szavazategyenlőség esetén az elnök szava dönt. Az Intézőbizottsági tagság elfogadásához elfogadó nyilatkozat szükséges a kijelölt személy részéről.
- Az Intézőbizottság tagjai tevékenységükért polgári jogi felelősséggel tartoznak.
- Az aláírási jog gyakorlásáról a Kuratórium rendelkezik. Eltérő rendelkezés hiányában az Intézőbizottság elnöke gyakorolja az aláírási jogot, és ezt a jogát másra (intézőbizottsági tagra, illetve a munkaszervezet tagjaira) is átruházhatja. Az aláírási joggal való felruházásáról képviseleti könyvet kell vezetni.

d.) A Kuratórium Felügyelőbizottságot választ tagjai sorából. A Felügyelőbizottság 5 főből áll. A Felügyelőbizottsági megbízás 3 évig érvényes. A megbízás elfogadásához külön elfogadó nyilatkozat szükséges.

A Felügyelőbizottság

- köteles rendszeresen ellenőrizni az alapítványi szervezet működésének a szabályszerűségét, és rendellenesség esetén értesíteni az érdekelteket (Intézőbizottság, Kuratórium).
- köteles az Intézőbizottság éves beszámoló jelentését ellenőrizni és véleményezni.
- Jogosult az Intézőbizottság, valamint a Kuratórium összehívására, továbbá arra, hogy rendellenességek esetén a felügyeleti szervet értesítse, illetőleg visszaélések esetén feljelentést tegyen.
- Súlyos szabálytalanság észlelése esetén jogosult az Intézőbizottság működését felfüggeszteni, és az ügyek intézésére felhatalmazott rendkívüli ügyvezetőt kirendelni. Egyúttal azonnal kezdeményeznie kell a Kuratórium rendkívüli ülésének az összehívását.
- köteles kezdeményezni a Kuratórium összehívását abban az esetben is, ha a törzsvagyon értéke a felére csökken.

6. A Kedvezményezettek köre az alapítványi céloknak megfelelően

- azok a munkavállalók, munkáltatók és érdekképviselőik, amelyek saját vállalatuknál Munkavállalói Részvénytulajdonlási Programot szeretnének indítani, és ezzel összefüggésben részvételi és belső kommunikációs rendszereket kívánnak létrehozni, s mindezekről ismereteket kívánnak szerezni. Az Alapítvány tájékoztató, ismeretközlő és tanácsadó tevékenységében - minden egyéb feltétel azonossága esetén - előnyben részesíti az Alapítványhoz csatlakozó vállalatokat, de segítségét egyetlen más hozzá fordulótól sem tagadhatja meg.
- A kedvezményezettek körére vonatkozó kuratóriumi elvi döntések gyakorlati alkalmazását a Felügyelőbizottság ellenőrzi, és amennyiben azok ellentétesek lennének az alapítványi célokkal, és veszélyeztetnék azok megvalósítását, úgy a Kuratóriumnál vagy a felügyeleti szervnél az elvi jellegű döntés megváltoztatását vagy megsemmisítését kezdeményezi.

7. Az alapítvány gazdálkodása

Az alapítók úgy rendelkeznek, hogy az alapítványi vagyon és annak növekménye felett az Alapítványt kezelő szervezet (Kuratórium, Intézőbizottság, illetve Felügyelőbizottság) rendelkezzen.

Ennek keretében

- az alapítványi vagyon tőkeértékét az alapítvány szervei kötelesek megőrizni, illetőleg gyarapítani. Az alapítványi célokra - általános szabályként - a vagyontárgyakat lehet használni, illetőleg a vagyon hasznosításából eredő hozadékot lehet igénybe venni.
- Az alapítványi vagyon körébe eső vagyontárgyak - általános szabályként - elidegeníthetők. Az alapítványi vagyon értékéhez képest jelentős - annak 10 %-át elérő - értékű vagyontárgy elidegenítéséhez azonban a Kuratórium előzetes hozzájárulása szükséges. A Kuratórium saját hatáskörében állapítja meg azt, hogy az Intézőbizottság, illetve a munkaszervezet milyen értékű vagyontárgyak elidegenítésére, szerzésére, illetve elfogadására jogosult az Alapítvány céljainak teljesítése érdekében.
- Az Alapítvány gazdálkodására, könyvvezetési rendszerére a vonatkozó pénzügyminiszteri rendeleteket kell alkalmazni. Az információs rendszert és a leltározás rendjét az Intézőbizottság határozza meg - az induló vagyon értékét figyelembe véve.
- A jogszabályi rendelkezésekre figyelemmel az alapítványi vagyonon belül, rendeltetésüktől függően, elkülöníthetők célalapok. Ezek felhasználása az Alapítvány általános céljain belül meghatározott feladatokra korlátozódhat. A juttatás elfogadására vonatkozó megállapodásban a célalapra vonatkozó gazdálkodási feltételek eltérhetnek az általános szabályoktól. Ilyen esetekben a juttatott célalap tőkeértéke is felhasználható a meghatározott célra. A célalapokra az alapítványhoz csatlakozókkal a Kuratórium köt szerződést.
- Mivel az Alapítvány a külső szervekkel szemben teljes vagyonával felel - tehát az elkülönített célalapokkal is -, az alapítványi vagyon kiegészülése esetén - általános szabályként - az egyes vagyonrészek (rovatok) feltöltése arányosan történik meg. Az általános szabálytól eltérő kikötés is érvényesülhet, ha a felek a juttatási szerződésben azt meghatározzák.

- Az alapítók úgy rendelkeznek, hogy ha az alapítvány törzsvagyonának az értéke - melynek megőrzésére az alapítvány kötelezett - a felére csökken, a Kuratórium, a Felügyelőbizottság, illetve az Intézőbizottság - együttesen vagy külön-külön - köteles az Alapítvány felosztatását kezdeményezni.
- Az Alapítvány felosztatására vonatkozó döntést a Kuratórium hozza meg, érvényességéhez a felügyeleti szerv jóváhagyása szükséges.
- Az alapítványi vagyonnal való gazdálkodásról az Intézőbizottság évente jelentést készít a Kuratóriumnak.

8. Csatlakozási feltételek:

- Az alapítványi célok egésze vagy annak egyes kiemelt céljai megvalósításához szervezetek és magánszemélyek is csatlakozhatnak. Csatlakozásuk esetén a szerződésben megadott célra megfelelő vagyont rendelnek, és jogosultak - az alapító okirat előírásain belül - feltételeket is megszabni.
- A csatlakozási ajánlat elfogadásáról a Kuratórium dönt, meghatározva egyúttal azokat a feltételeket is, amelyekkel az ajánlatot elfogadja. A csatlakozási megállapodást az Alapítvány nevében a Kuratórium elnöke és az Intézőbizottság elnöke írja alá.
- Ha a csatlakozási feltételek az alapítványi célokkal ellentétesek vagy annak megvalósítását veszélyeztetnék, az Alapítvány szervei panaszt tehetnek a felügyeleti szervhez. Annak a panasz kérdésében elfoglalt álláspontjától függően az Alapítvány szervei kötelesek a megállapodás módosítását, esetleg felbontását kezdeményezni.

9. Egyéb feltételek:

- Ha az alapítványi célok valamilyen okból meghiúsulnak, akkor az alapítványi vagyon más olyan alapítványokhoz csatolandó, amelynek az Alapítványhoz hasonló céljai vannak. Erről a felügyeleti szerv dönt.

Budapest, 1989. november 27.

Acs Éva
2 510916 4699
1037 Budapest, Laborc u. 30/A.

Diczházi Bertalan
1 570503 0988
1031 Budapest, Malomkerék u. 7. I.2.

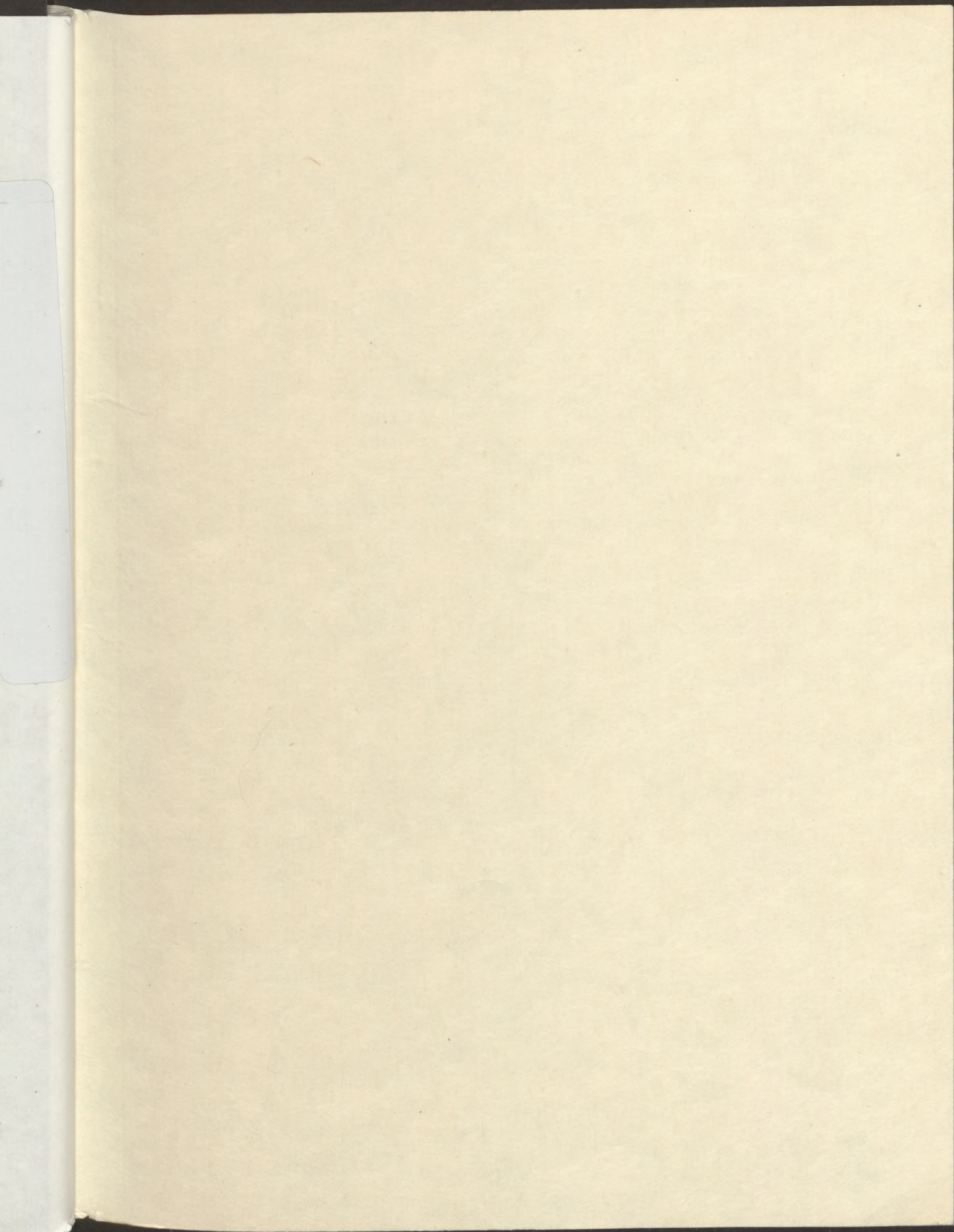
Dr. Kotz László
1 280926 0348
1124 Budapest, Fürj u. 15/c.

Lukács János
1 500727 0302
1089 Budapest, Villám u. 15.

Dr Szalai Erzsébet
2 480417 2111
1119 Budapest, Szakasits Á. u. 12.

Dr. Szántai János
1 251103 0329
1143 Budapest, Angol u. 24/b.

33606†